

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**ÇİFTLERİN BOŞANMA DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN AİLE
ARABULUCULUĞU VE BOŞANMA DANIŞMANLIĞI
İHTİYAÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: ANKARA İLİ ÖRNEĞİ**

Ceren KOÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

ÇİFTLERİN BOŞANMA DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN AİLE ARABULUCULUĞU
VE BOŞANMA DANIŞMANLIĞI İHTİYAÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ:
ANKARA İLİ ÖRNEĞİ

Ceren KOÇ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

TEŞEKKÜR

Tez yazma sürecimde bilgisiyle, sabrıyla ve deneyimleriyle her zaman desteklerini hissettiğim değerli danışman hocam Prof. Dr. Sunay İl'e,

Araştırmama katılım gösteren ve samimiyet ile sorularıma yanıtlayan değerli katılımcılara,

Tez konumu belirleme sürecinde fikir ve isteklerimi netleştirmeme destek olan değerli hocam Doç. Dr. Burcu Hatiboğlu Kısat'a,

Veri toplama sürecimde bana destek olan Shu. Zeynep Mutlu'ya ve Bursa Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü müdürü Psk. Aslı Çakır'a,

Araştırma sürecimde umutsuz ve güçsüz hissettiğim anlarımda yanımda olarak devam etmemi sağlayan arkadaşlarıma,

Tüm yaşamım boyunca olduğu gibi araştırma sürecimde de her zaman destekçilerim olan biricik annem Emine Koç ve babam Mazlum Koç başta olmak üzere tüm değerli aile üyelerime teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

KOÇ, Ceren. *Çiftlerin Boşanma Deneyimleri Üzerinden Aile Arabuluculuğu ve Boşanma Danışmanlığı İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi: Ankara İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Aile, birçok farklılığı bir arada barındıran çok sistemli bir oluşumdur. Bu sistemlerin etkileşiminde meydana gelen sorun ve uyuşmazlıklar, uygun biçimde çözülmediği takdirde çiftlerin boşanma kararı almalarına sebep olabilmektedir. Çözülmemiş sorun ve uyuşmazlıklar, tarafların maddi ve manevi açıdan yorulup yıpranması ve aralarındaki iletişimin bozulması gibi pek çok sorunu yaratarak boşanma sürecinin de çekişmeli geçmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla boşanma sürecindeki çiftlerin, boşanma danışmanlığı ve/veya aile arabuluculuğu hizmetlerinden yararlanmalarının destekleyici olacağı düşünülmektedir. Bu amaçla gerçekleştirilen bu çalışmada, evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin deneyimleri, ihtiyaçları ve sorunları belirlenerek, aile arabuluculuğu ve/veya boşanma danışmanlığı uygulamalarına duyulan gereksinimleri değerlendirilmiştir.

Araştırmada, bir nitel araştırma yöntemi olan fenomenolojik modelden yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında Ankara’da yaşayan ve Ankara Adliyesi Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü’ne hakkında Sosyal İnceleme Raporu hazırlanması talebinde bulunmuş, 11 kadın ve 9 erkek katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizi sürecinde MAXQDA Analytics Pro 2024 programı kullanılmış ve veriler üzerine yapılan tematik analizlerin sonucunda, “Evlilik Süreci” ve “Boşanma Süreci” olmak üzere iki ana tema oluşturulmuştur.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, evlilik birliğinde yaşanan sorunların çözümlenmemesine bağlı olarak boşanma sürecinde hem bu sorunların devam ettiği hem de yeni sorunların oluşmasına zemin hazırladığı, karşılaşılan sorunların hem taraflara hem de çocuklara yönelik olumsuz etkilerinin olduğu görülmüştür. Mevcut sorunların çözümü noktasında tarafların evlilik birlikteliklerinde ve boşanma sürecinde profesyonel bir destek bulamadıkları, hukuki ve psikososyal açılardan desteğe gereksinim duydukları fakat gereksinime yönelik ücretsiz hizmetlerin sunulmadığı ve katılımcıların hizmet sınırlılığından yakındıkları görülmüştür.

Bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu göz önünde bulundurulduğunda araştırmadan elde edilen verilerin literatüre katkı sağlayacağı, boşanma sürecine yönelik hizmetlerin ve sosyal politikaların güçlendirilmesi hedef alınarak oluşturulan önerilerin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Aile, Boşanma, Aile Arabuluculuğu, Boşanma Danışmanlığı, Sosyal Hizmet

ABSTRACT

KOÇ, Ceren. *Evaluation of Family Mediation and Divorce Counseling Needs of Couples Based on Their Divorce Experiences: Ankara Province Example*, MasterThesis, Ankara, 2024.

Family is a multi-faceted entity that encompasses many different aspects. Problems and conflicts that arise from the interactions of these systems, if not resolved properly, can lead couples to make the decision to divorce. Unresolved issues and conflicts can cause financial and emotional strain on the parties involved, as well as deteriorate communication, ultimately leading to a contentious divorce process. Therefore, it is believed that couples going through a divorce could benefit from divorce counseling and/or family mediation services. In this research, the experiences, needs, and problems of couples in the process of divorce where the marital union has been fundamentally shaken were identified, and the need for family mediation and/or divorce counseling practices was evaluated.

The study utilized a qualitative research method based on the phenomenological model. In the scope of the study, semi-structured interviews were conducted face-to-face with 11 female and 9 male participants who reside in Ankara and had requested the preparation of a Social Investigation Report to the Ankara Judicial Support and Victim Services Directorate. The data analysis process was conducted using the MAXQDA Analytics Pro 2024 program, and thematic analyses resulted in two main themes: "Marriage Process" and "Divorce Process."

The findings of the research revealed that unresolved issues in the marital union not only persisted during the divorce process but also led to the emergence of new problems, negatively impacting both the parties involved and the children. It was observed that the parties could not find professional support in their marital relationships and divorce process, and they needed support from legal and psychosocial perspectives, but free services tailored to these needs were not provided, leading participants to express dissatisfaction with the limited services available.

Considering the limited number of studies in this field, it is believed that the data obtained from the research will contribute to the literature, and the recommendations formulated with the aim of strengthening divorce services and social policies will be beneficial for the divorce process.

Key Words

Family, Divorce, Family Mediation, Divorce Counseling, Social Work

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	İV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER.....	Vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	XI
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	2
1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	2
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	5
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	6
1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	8
1.5. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN TANIMLAR.....	9
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	10
2.1. AİLE VE BOŞANMA.....	10
2.1.1. Aile	10
2.1.1.1. Ailenin İşlevleri	12
2.1.2. Boşanma.....	13
2.1.2.1. Boşanmanın Sebepleri.....	14
2.1.2.2. Boşanmanın Boyutları.....	16
2.1.2.3. Boşanmanın Eşler ve Çocuklar Üzerindeki Etkisi.....	17
2.2. ÇATIŞMA.....	18
2.2.1. Eşler Arası Çatışma	19
2.2.2. Boşanma Sürecinde Yaşanan Çatışmalar	21
2.2.3. Aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı arasındaki benzerlikler ve farklılıklar	23
2.3. AİLE ARABULUCULUĞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ	24
2.3.1. Aile Arabuluculuğu	27

2.3.2. Aile Arabuluculuğu Modelleri	30
2.3.2.1. Yapılandırılmış veya Anlaşma-Arayışı Yaklaşımına Dayalı Arabuluculuk.....	30
2.3.2.2. Değerlendirici Arabuluculuk	32
2.3.2.3. Dönüştürücü Arabuluculuk	33
2.3.2.4. Öyküye Dayalı Arabuluculuk	36
2.3.2.5. Ekosistemik Arabuluculuk	37
2.3.2.6. Terapötik (İyileştirici) Arabuluculuk	39
2.3.3. Dünyada ve Türkiye’de Aile Arabuluculuğu Uygulamaları.....	41
2.3.3.1. Aile Arabuluculuğuna Dair Yürürlükteki Mevzuatın Değerlendirilmesi	42
2.3.3.1.1. 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu	42
2.3.3.1.2. 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun.....	43
2.3.3.1.3. 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu.....	44
2.3.3.1.4. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu	45
2.3.3.2. Aile Arabuluculuğu Uygulamalarına Dair Dünyadan Örneklerin Değerlendirilmesi	46
2.3.3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD).....	46
2.3.3.2.2. Kanada	49
2.3.3.2.3. İngiltere	50
2.3.3.2.4. Almanya	53
2.3.4. Aile arabuluculuğu ve sosyal hizmet.....	54
2. 4. BOŞANMA DANIŞMANLIĞI	55
2.4.1. Boşanma Danışmanlığı.....	56
2.4.2. Boşanma Danışmanlığı Uygulamaları	57
2.4.3. Dünyada ve Türkiye’de Boşanma Danışmanlığı Uygulamaları	60
2.4.3.1. Türkiye’de boşanma danışmanlığı uygulamaları.....	60
2.4.3.2. Dünyada Boşanma Danışmanlığı Uygulamaları	62
2.4.3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri	62
2.4.3.2.2. Kanada	63
2.4.3.2.3. İngiltere	65

2.4.3.2.4. Almanya	66
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	68
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	68
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖZNELERİ	69
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	70
3.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ.....	71
3.5. VERİLERİN ANALİZ SÜRECİ	72
3.6. ETİK KONULAR.....	73
3.7. ARAŞTIRMAYA KATILAN KATILIMCILARA AİT BİLGİLER	73
4. BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM.....	76
4.1. BOŞANMAYA GÖTÜREN EVLİLİK SÜRECİ.....	76
4.1.1. Evlilik Sürecinde Yaşanan ve Boşanma Sürecini Olumsuz Etkileyen Sorunlar	77
4.1.1.1. Bağımlılık.....	77
4.1.1.2. Var olan sorunları çözememe	79
4.1.1.3. Çocukların maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarını karşılamama	82
4.1.1.4. Üçüncü kişilerin aile içi sorunlara müdahalesi.....	85
4.1.1.5. İlgisizlik.....	86
4.1.1.6. Şiddet.....	87
4.2. BOŞANMA SÜRECİ.....	90
4.2.1. Boşanma Sürecinde Yaşanan Sorunlar	90
4.2.1.1. Boşanma sürecinin uzun sürmesi.....	91
4.2.1.2. Maddi konularda zorlanma.....	92
4.2.1.3. Hizmetlerin sınırlılığı	93
4.2.1.4 Belirsizlik hissetme	96
4.2.1.5. Suçlanma	99
4.2.1.6. Velayet konusunda anlaşamama	100
4.2.1.7. Yalnızlık hissetme.....	102
4.2.1.8. Yorgun hissetme	106
4.2.2. Boşanma Süreci ve Çocuklar	107
4.2.2.1. Velayetin kötüye kullanımı	107

4.2.2.2. Çocukların ihtiyaçlarına destek olmama	109
4.2.2.3. Çocukların yaşanan durumlardan olumsuz etkilenmesi	111
4.2.3. Boşanma Sürecindeki Destek Ağları.....	114
4.2.3.1. Aile ve arkadaşların desteği.....	114
4.2.3.2. Dini destek.....	116
4.2.4. Boşanma Sürecinde Yaşanan Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri	117
4.2.4.1. Aile arabuluculuğu.....	117
4.2.4.2. Ebeveynlere yönelik boşanma danışmanlığı	121
4.2.4.3. Çocuklara yönelik boşanma danışmanlığı.....	124
5. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME.....	127
5.1. BOŞANMAYA GÖTÜREN EVLİLİK SÜRECİ.....	128
5.1.1. Evlilik sürecinde yaşanan ve boşanma sürecini olumsuz etkileyen sorunlara yönelik bulguların değerlendirilmesi:	128
5.2. BOŞANMA SÜRECİ.....	132
5.2.1. Boşanma sürecinde yaşanan sorunlara yönelik bulguların değerlendirilmesi	133
5.2.2. Boşanma sürecindeki destek ağlarına yönelik bulguların değerlendirilmesi	137
5.2.3. Boşanma sürecinin çocuklara etkisine yönelik bulguların değerlendirilmesi	138
5.2.4. Boşanma sürecinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerilerine dair bulguların değerlendirilmesi	139
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	142
KAYNAKÇA.....	154
EK. 1 ARAŞTIRMAYA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	171
EK 2. YARI YAPILANDIRILMIŞ DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME FORMU ..	174
EK 4. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU	176

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Evlilik Sürecinde Yaşanan ve Boşanma Sürecini Olumsuz Etkileyen Sorunlar (MAXQDA 2024 Yaratıcı Kodlama)	77
Şekil 2: Boşanma Sürecinde Yaşanan Sorunlar (MAXQDA 2024 Yaratıcı kodlama) ..	91
Şekil 3: Boşanma Süreci ve Çocuklar (MAXQDA 2024 Yaratıcı kodlama).....	107
Şekil 4: Boşanma Sürecindeki Destek Ağları (MAXQDA 2024 Yaratıcı kodlama) ...	114
Şekil 5: Boşanma Sürecinde Yaşanan Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri (MAXQDA 2024 Yaratıcı kodlama).....	117

GİRİŞ

Aile, çok sistemli, karmaşık olan ve bireylerin varlığı ile yaşamını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi adına önem arz etmesiyle öne çıkan bir sosyal kurumdur (İl, 2001). Fakat yaşamın bazı dönemlerinde aile kurumunda mevcut sistemlerin uygun biçimde işlememesine paralel olarak aile üyeleri arasında anlaşmazlıklar ve çatışmalar da yaşanabilmektedir. Önemli olan nokta ise ilişkilerde yaşanan anlaşmazlık ve çatışmaların tarafların yüksek yararı doğrultusunda çözümlenebilmesi ve uzlaşmanın sağlanabilmesidir.

Ebeveynler arasında yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkların çözümlenememesi durumunda, ebeveynler arasında sevgi, ilgi ve saygı değerleri azalabilmekte ve ebeveynler boşanma kararı alabilmektedirler. Evlilik birliğinde yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkların çözümlenmemiş olması, tarafların boşanma sürecinde; öfke, mutsuzluk, yalnızlık, umutsuzluk ve belirsizlik gibi olumsuz duygular hissetmelerine sebep olabilmektedir. Bu duygular, tarafların boşanma sürecinde ortak kararlar almalarını zorlaştırabilmekte ve boşanma davasının çekişmeli ve uzun sürmesine sebep olabilmektedir. Boşanma sürecinin çekişmeli ve uzun sürmesi hem tarafların hem de müşterek çocuklarının bu durumdan maddi ve manevi açılardan olumsuz olarak etkilenmesine sebep olurken; yeni bir yaşam düzeni kurmalarına, iyilik hallerini tekrar oluşturulabilmelerine, aile üyelerinin yeni yaşama ve yeni rollerine adapte olabilmeleri de engel teşkil edebilmektedir.

Aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamalarının, multidisipliner çalışma ilkesi doğrultusunda, evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlere yönelik ücretsiz uygulamalar sunmasının hem hukuki açıdan hem de terapötik açılardan yararlı olacağı ve bu yararlar sayesinde boşanma sürecinin hızlı, kolay ve mutlu geçirilmesine katkı sunulacağı düşünülmektedir.

Dolayısıyla bu araştırma, Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'ne velayet ve kişisel ilişki konularına dair haklarında sosyal inceleme raporu düzenlenmesi için yönlendirilmiş olan evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin boşanma deneyimlerini dinlemek, anlamak ve anlamlandırmak; bu deneyimler üzerinden aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı ihtiyaçlarını değerlendirmek; bu doğrultuda uygulamaya ve literatüre katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Aile, bireylerin bakım, beslenme, güvenlik gibi önemli fiziksel gereksinimlerini karşılama, sevgi ihtiyacını, duygusal, zihinsel, sosyal ve bilişsel gelişimini sağlama, kültürel değerlerin kazandırılması gibi sosyal ihtiyaçlarını da karşılamaktadır (Ünal, 2009). Çocukların ilk sosyalleşme deneyimlerini kazandıkları, doğru ile yanlış öğrendikleri yer de ailedir. Sosyalleşmenin birincil kurumlarından biridir. Birey, bebeklik ve çocukluk döneminde aile içinde yaşarken, toplumun normlarını, değerlerini, ahlakını, ideallerini, kültürünü öğrenmekte ve bu süreçte benliği de oluşmaya başlamaktadır (Taterway, 2020).

Tarihsel süreçte sosyal ilişkilerin sürekli gelişen ve değişen doğasından kaynaklanan ve tüm faktörleri kapsayan tek bir aile tanımı yapmak oldukça zordur. Aileyi tanımlama girişimleri, hem duygusal yüklü hem de politik ve sosyal olarak inşa edilmiş kavramları tanımlama zorluklarıyla karşı karşıya bırakmaktadır (Collins, Jordan ve Coleman, 2013). Karmaşık ve çok sistemli bir oluşum olan aile, fiziksel, zihinsel ve psikolojik gelişimimiz ve iyilik halimiz için oldukça önemlidir. TÜİK'in Yaşam Memnuniyeti Araştırması da bu fikri desteklemektedir. 2023 sonuçlarına göre, bireylerin mutluluk kaynağı olan kişiler incelendiğinde, kendilerini en çok ailelerinin mutlu ettiğini belirtenlerin oranı %69,9 olduğu görülmektedir.

Ailenin, bireylerin mutluluğuna önemli bir etkisinin olmasının yanı sıra çok sistemli ve karmaşık bir oluşum olan, farklı karakterlerde, farklı arka planlara ve değerlere sahip, farklı zevkleri veya bakış açıları olan bireylerden oluşabilen ailede, zaman zaman bazı çatışma ve uyuşmazlıklar da meydana gelebilmektedir. Önemli olan bu çatışma ve uyuşmazlıkların aile üyelerinin iyilik hallerinin korunarak çözülebilmesidir. Çatışma ve uyuşmazlıkların çözülememesi durumunda ise çiftler, boşanma kararı alabilmekte ve boşanma sürecinde de çatışma ve uyuşmazlıklar yaşamaya devam edebilmektedirler. Çatışma ve uyuşmazlıkların boşanma sürecinde devam etmesi boşanma davasının çekişmeli bir hal almasıyla sonuçlanabilmektedir. Uygulamada çekişmeli boşanma davası

denilse de literatürde bu dava türüne evlilik birliği temelden sarsılma nedenine dayalı boşanma davası denilmektedir. Türk Medeni Kanunu'na göre bu dava biçimi, evlilik birliğinin ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelden sarsılmış olması halinde, bir eşin diğer eşe açtığı bir boşanma davası türü olarak tanımlanmaktadır (TMK, m.166/1). Evlilik birliği temelden sarsılma nedenine dayalı boşanma davası türü, Türkiye'de önemli orana sahiptir. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 2021 Adli İstatistikleri araştırması sonuçlarının Türkiye genelinde 2021 yılında açılan boşanma davalarının nedenlerinin oransal dağılımına göre, evlilik birliğinin temelden sarsılması nedenine dayalı çekişmeli boşanmaların %47,5 oranına sahip olduğu görülmektedir. Bu önemli oran doğrultusunda evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki bireylerle görüşülerek yaşadıkları sorunların daha yakından ele alınması gereksinimi bu araştırmanın temel başlangıç noktası olmuştur.

Evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecinde olan çiftlere, geleneksel olarak çatışma ve uyuşmazlıklarını çözmeleri için ailenin kanaat önderleri veya yakın arkadaşları destekleyici olabilmektedirler. Bu kişiler bazen başarılı olabilirken bazen de profesyonel olmadıklarından dolayı yetersiz kalabilmektedirler. Başka bir geleneksel rol olarak, avukatlardan hukuki bir destek alınabilmektedir. Avukatlar ise, müvekkilinin yüksek yararı doğrultusunda bir duruş sergileyebilmektedirler. Dolayısıyla bu yaklaşım da tarafların ortak bir noktada buluşmalarına ve tarafların eşit bir şekilde hak ve çıkarlarının gözetilmesine engel bir durumdur. Çiftler boşanma sürecinde adli sisteme dahil olduklarında ise son karar hakimler tarafından verilmektedir. Bu kararlar ise tarafların bireysel ve ortak çıkarlarının ve beklentilerinin karşılanması konusunda her zaman yeterli olmayabilmektedir (İl, 2009). Evlilik birliğinin temelden sarsılması ve taraflar arasında uzlaşmanın gerçekleşemediği durumlarda hâkimin istemi doğrultusunda, 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (AMK) m.7'ye göre sulhe ve uzlaşmaya teşvik amacıyla taraflar Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'ne bağlı uzmanlarla görüşmeler gerçekleştirebilmektedirler. Bu uzmanlar; psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanlarından oluşmaktadır. Fakat bu görüşmelerin de uygulamada yalnızca velayet ve kişisel ilişki tesisi ve/veya boşanma durumlarında çocukların yüksek yararının korunması için inceleme ve değerlendirme içeren görüşmelerden ibaret kaldığı bilinmektedir (Mutlu, 2017). Sunulan hizmetlerin bu durumda olması, evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin sahip

oldukları çatışma ve uyuşmazlıkları ücretsiz bir profesyonel bir destek ile çözümleyemedikleri kanaatini oluşturmaktadır. Oluşan bu kanaat mevcut araştırmanın gereksiniminin ikinci ayağını oluşturmuştur.

Gelişmiş ülkelerde boşanma sürecinde yaşanan sorun, çatışma ve uyuşmazlıklarla nasıl baş edildiği konularında yapılan okumalarda boşanma danışmanlığının ve aile arabuluculuğunun önemi karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de de arabuluculuk ve aile danışmanlığı mevzuatta yer almaktadır. Fakat özel olarak aile arabuluculuğuna ve boşanma danışmanlığına dair bir mevzuat bilgisi mevcut değildir. Mevzuatta arabuluculuk yer almasına rağmen istatistiksel olarak aile arabuluculuğundan yararlanan dava sayısı ile ilgili maalesef bir sayıya ulaşamamış; aile arabuluculuğu sertifikası olan hukukçularla gerçekleştirilen görüşmelerde de aile arabuluculuğundan yararlanan dava sayısının oldukça düşük olduğu ve olanların da yalnızca mal ve miras paylaşımına ilişkin olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Boşanma sürecinde aile mahkemelerine bağlı olarak çalışan uzmanların da, terapötik yaklaşımla boşanma danışmanlığı hizmeti veremedikleri bilinmektedir. Dolayısıyla çiftlerin çatışma ve uyuşmazlıklarının çözümsüz kalması, yeniden sağlıklı bir iletişim kurmalarının desteklenmemesi, müşterek çocukların ebeveyn yabancılaşmasına maruz kalabilmesi gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir. Ayrıca tarafların ve müşterek çocukların iyilik hallerini, çıkarlarını, iletişim ve etkileşimlerini gözetecek şekilde korumalarına, iletişim sorunlarının çözülmesine, eşlerin eşit derecede haklarının gözetilerek ve fikirlerini paylaşarak ortak bir noktada buluşmalarına, yeni hayatlarına ve rollerine adapte olmalarına engel olabileceği de düşünülmektedir. Bu noktada ise tarafları hem maddi hem de manevi açıdan yoracak adli bir sürece girmelerine karşın profesyonel üçüncü bir kişi tarafından çatışma ve uyuşmazlıklarına çözüm üretmelerine destek olunması gerekmektedir. Sunulan destek sayesinde tarafların yeniden iletişim kurmalarının desteklenmesinin, sorun ve ihtiyaçlarını ifade edebilecekleri bir ortamın sunulmasının, tarafların ve çocukların eşit derecede iyilik hallerinin, çıkarlarının ve menfaatlerinin gözetilerek bir anlaşmaya varmalarına olanak sağlanmasının yararlı olabileceği kanaati bulunmaktadır. Bahsedilen rollerin ise, boşanma danışmanları ve aile arabulucuları tarafından üstlenilebileceği düşünülmektedir. Bu düşünce de çalışmanın gereksiniminin üçüncü ayağını meydana getirmiştir.

Sonuç olarak, aile karmaşık bir sistemdir ve birçok farklı sistem ile de etkileşim halindedir. Bu sistemler ise duygusal, psikolojik, hukuki, ekonomik ve sosyal olmak üzere birçok farklı boyuta sahiptir. Eşlerin ayrılığıyla birlikte aile sisteminde tüm bu boyutlarda değişimler ve dönüşümler meydana gelebilmekte ve çiftler hem bireysel hem de sosyoekonomik açılardan bazı zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu değişimlerin aile arabulucuları ve boşanma danışmanlarının iş birliği içerisinde anlaşılması ve çözüm sürecinde desteklenmesinin; aile bireylerinin bu değişimden olumsuz olarak etkilenmemesi, tarafların eşit olarak haklarının, çıkarlarının ve beklentilerinin gözetilmesi açılarından önem arz etmektedir. Ayrıca tarafların geçmişte ve şimdiki zamanda yaşadıkları çatışma ve uyuşmazlıkların gelecek yaşamlarını olumsuz bir biçimde etkilememesi ve yeni rollerine adapte olabilmeleri adına da önemli olduğu düşünülmektedir.

Tüm bu perspektifler ışığında oluşturulan bu araştırmanın problemi, evlilik birliği temelden sarsılmış çiftlerin boşanma sürecindeki deneyimlerinin ve aile arabuluculuğu ile boşanma danışmanlığı uygulamalarına duydukları ihtiyacın değerlendirilmesi gereksinimidir.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Yapılan literatür taramasında aile arabuluculuğu ile boşanma danışmanlığı gereksinimine odaklanan fenomenolojik araştırmaların ve nitel yöntemlerle bireysel görüşmeler gerçekleştirerek evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin deneyim ve ihtiyaçlarının değerlendirildiği gerçekleştirilen çalışmaların sayısının sınırlı sayıda olduğu fark edilmiştir. Tarafların boşanma süreci deneyimlerini ve süreç boyunca karşılaştıkları güçlüklerin ele alınmasının aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Boşanma, yeni bir yaşama kapı açan, belli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir süreçtir. Bu süreçte hem çiftler arasında hem de ebeveyn çocuk ilişkisinde çatışma ve uyuşmazlıklar yaşanabilmektedir. Dolayısıyla hem tarafların boşanma sürecine ilişkin sorun ve ihtiyaçlarının dinlenmesinin ve anlaşılmasının hem de boşanma sürecinde aile üyeleri arasında yaşanan sorun ve uyuşmazlıkların çözümü açısından önemli hizmetler

sunabileceği düşünölen aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığına duyulan ihtiyaçların değerlendirilmesinin tarafların ve müşterek çocuklarının yüksek yararı açısından önemli olacağı düşünölmektedir.

Bu düşönceler ışığında gerçekleştirilen bu araştırmanın genel amacı, evlilik birliği temelden sarsılmış çiftlerin boşanma süreci deneyimlerini ve aile arabuluculuğu ile boşanma danışmanlığı hizmetlerine duydukları ihtiyaçların ortaya konulması ve bu doğrultuda uygulama modeline ilişkin önerilerin geliştirilmesidir.

Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın alt amaçları ise şu şekildedir:

- 1- Evlilik birliği temelden sarsılmış çiftlerin boşanma sürecine ilişkin deneyimleri nelerdir?
- 2- Evlilik birliği temelden sarsılmış çiftler boşanma sürecinde hizmetlere erişim açısından hangi sorunlarla karşılaşılıyor ve bu sorunlarla nasıl baş ediyorlar?
- 3- Evlilik birliği temelden sarsılmış çiftler boşanma sürecinde çatışma ve uyuşmazlıklarla nasıl baş ediyorlar?
- 4- Evlilik birliği temelden sarsılmış çiftlerin aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamalarına yönelik önerileri nelerdir?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Boşanma süreci, herkes için eşit düzeyde zorluklara sebep olmasa da boşanan çiftlerin hayatlarında ve rollerinde belli değişimler meydana getirdiği bilinmektedir. Boşanma, aile üyelerinin yaşam biçimlerini ve alanlarını bütün yönleriyle etkilemektedir (Cabılar ve Yılmaz, 2022). Değişime bağlı olarak süreç boyunca taraflar, fiziksel, sosyal, duygusal, bilişsel, ekonomik, psikolojik ve sosyal açılardan etkilenebilmektedirler (Güler ve Kalafat, 2022). Ayrıca kimlik krizi, benlik imajı ve öz değer krizleri, ekonomik ve sosyal krizler, ebeveynlik krizi ve yaşam hedefi kriziyle de karşılaşabilmektedirler (Faust, 1987). Bireylerin yeni yaşamlarına ve rollerine adapte olmaları amacıyla evlilik birlikteliğinde ve boşanma sürecinde yaşamış oldukları çatışma ve uyuşmazlıkların çözümlenmesine, bireylerin uyuşmazlıkların çözüm açısından ortak bir noktada

buluşmalarına ve güçlenmelerine destek olunmasının gelecek yaşamda bireylerin refahları ve yüksek yararları açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Boşanmış aile çocukları ile boşanmamış aile çocukları karşılaştırıldığında; daha düşük okul başarısı, davranışsal ve duygusal problemler gösterme, düşük benlik saygısı ve öz güven ile sosyalizasyon sürecinde zorlanma gibi durumların olduğu bilinmektedir (Amato, 2004). Ayrıca çocuklarda okul terki, bağımlılık yapıcı maddelerin kullanılması, suça sürüklenme, erken gebelik gibi birçok olumsuzluk da görülebilmektedir. (Damota, 2019). 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun da vurguladığı çocuğun yüksek yararı ilkesi doğrultusunda ebeveynlerin rol ve sorumluluklarını, ayrı evlerde de olsa gerekliliklerine uygun olarak yürütmelerinin ve çocukların boşanma sürecinin ardında iki evli yeni yaşamlarına uyumunun desteklenmenin çocuğun fiziksel, zihinsel ve psikolojik sağlığı ve gelişimi açısından önemli olduğuna inanılmaktadır.

Yapılan literatür araştırmasında da görüldüğü üzere boşanma süreci tüm aile bireyleri için önemli değişimlere ve krizlere sebebiyet verebilmektedir. Tüm bu sebepler doğrultusunda mevcut çalışmada, evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerle gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların aktardığı boşanma süreci deneyimleri, aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı gereksinimleri anlaşılabilir olarak anlaşılmış ve değerlendirilmiştir. Keşfedilen bu yön sayesinde aile arabuluculuğu ile boşanma danışmanlığı uygulamalarının gerekliliği hakkında daha geniş bir perspektif kazandırılacağı umulmaktadır. Kazandırılması hedeflenen perspektifin yeni yasa ve hizmetlerin geliştirilmesi için yol gösterici olacağını, geliştirilen yeni yasa ve hizmetlerin ise boşanma sürecini aile üyeleri açısından kolaylaştıracağını düşünülmesi araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin boşanma süreci deneyimleri ve bu çiftlerin aile arabuluculuğu ile boşanma danışmanlığına duydukları ihtiyaçların değerlendirilmesine ilişkin sınırlı sayıda nitel çalışma bulunmaktadır. Buna karşın mevcut araştırma, nitel araştırma yöntemi ile bu sınırlılığı azaltmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Böylece bireylerle daha yakından iletişim kurulmasına, ihtiyaç ve deneyimlerinin dinlenmesine, sorun ve ihtiyaçlarının keşfedilmesine ve ortaya koyulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu katkıların hem literatüre

yararlı olacağı hem de yeni uygulamaların geliştirilmesi noktasında da ışık olacağı kanaati bulunmaktadır. Sahip olunan kanaatler ise çalışmanın önemini arttırmaktadır.

1.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Mevcut araştırma gerçekleştirilirken birtakım sınırlılık ile karşılaşmıştır. Bunlara değinmek gerekirse; araştırmaya dair planlamalar yapılır iken araştırma kapsamındaki görüşmelerin Haziran ve Eylül ayları arasında gerçekleştirilmesi planlanmıştır fakat adli tatil sebebiyle Ankara Adliyesi Adli Destek ve Mağdur Hizmet Müdürlüğü (ADM)'nde planlan tarihlerde yeterli görüşmeciye ulaşılammıştır. Dolayısıyla görüşmeler için ayrılan süre uzatılmıştır. Karşılaşılan ikinci sınırlılık, boşanma sürecinin hassas yapısından dolayı katılımcılar görüşme esnasında yöneltilen soruları yanıtlarken kaygı ile güven problemi yaşamışlardır ve detaylı yanıtlar vermekten kaçınmışlardır. Araştırmacı tarafından araştırmanın amacı ve niteliği aktarılsa da katılımcılar aktaracakları bilgilerin boşanma sürecine olumsuz bir etkisinin olabileceğinden kaygılanmışlardır. Katılımcıların kaygılarını azaltılmak amacıyla sordukları sorular detaylı biçimde yanıtlanmış, araştırma kapsamı aktarılmış ve ADM (Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü)'de çalışan sosyal hizmet uzmanlarından destek alınmıştır. Sosyal hizmet uzmanları araştırma kapsamındaki görüşme öncesinde katılımcılarla sosyal inceleme raporu hazırlamak için görüşme gerçekleştirdikleri için katılımcılarla aralarında bir güven oluşmuştur. Bu güven duygusu katılımcıların araştırmaya destek sunmalarını kabul etme süreçlerini olumlu etkilemiştir. Üçüncü sınırlılık olarak, sosyal inceleme raporu hazırlanması amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerin ardından araştırma kapsamında görüşmeler gerçekleştirildiği için katılımcılarda yorgunluk, zaman sorunu ve müşterek çocukların beklemek istememesi gibi durumlar yaşandığı gözlemlenmiştir. Dördüncü sınırlılık ise, üçüncü sınırlılığın sonucunda meydana gelmiştir. Yorgunluk, zaman sorunu ve müşterek çocukların beklemek istememesi durumlarına bağlı olarak katılımcılar görüşmenin hızlandırılmasını istemişlerdir ve görüşme süresi planlan süreden daha kısa tutulmuştur. Görüşme süreleri, 37 dakika ile 53 dakika arasında değişkenlik göstermiştir.

1.5. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN TANIMLAR

Evlilik Birliği Temelden Sarsılmış Boşanma Sürecindeki Birey: Ankara Adliyesi Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'ne velayet ve kişisel ilişki tesisi konularında sosyal inceleme raporu yazılması için yönlendirilmesi yapılmış olan evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecinde bulunan bireylerdir.

Müşterek Çocuk: Ankara Adliyesi Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'ne velayet ve kişisel ilişki tesisi konularında sosyal inceleme raporu yazılması için yönlendirilmesi yapılmış olan evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecinde bulunan bireylerin çocuklarıdır.

Çatışma ve Uyuşmazlıklar: Ankara Adliyesi Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'ne velayet ve kişisel ilişki tesisi konularında sosyal inceleme raporu yazılması için yönlendirilmesi yapılmış olan evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecinde bulunan bireylerin eşleriyle evlilik birliği ve boşanma sürecinde yaşamış oldukları sorunlara bağlı olarak gelişen anlaşamama durumudur.

Uzlaşma: Ankara Adliyesi Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'ne velayet ve kişisel ilişki tesisi konularında sosyal inceleme raporu yazılması için yönlendirilmesi yapılmış olan evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecinde bulunan bireylerin eşleriyle evlilik birliği ve boşanma sürecinde yaşamış oldukları sorunlara bağlı olarak gelişen sorunların çözümü bağlamında ortak bir noktada buluşmalarıdır.

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Mevcut araştırma, evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin hem evlilik birliğinde hem de boşanma sürecinde yaşadıkları çatışma ve uyuşmazlıklarına görünürlük kazandırmak ve mevcut çatışma ve uyuşmazlıkların çözümünde aile arabuluculuğu ile boşanma danışmanlığı uygulamalarına duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmak ve bu doğrultularda literatüre ve uygulama alanına katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın kuramsal çerçeve bölümünde, aile, boşanma ve çatışma kavramlarının ele alınmasının ardından Türkiye’de çok fazla bilinmeyen ve uygulamaları yaygın olmayan aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamaları derinlemesine aktarılmış ve hem Türkiye’de hem de gelişmiş ülkelerdeki aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamalarının içerikleri incelenmiştir.

2.1. AİLE VE BOŞANMA

Aile ve boşanma birbiriyle iç içe geçmiş kavramlardır. Araştırmanın temelini anlamak için aile ve boşanma kavramlarının derinlemesine keşfedilmesi gerektiği düşünülmektedir.

2.1.1. Aile

Çatışma, boşanma süreci, aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı kavramlarının temelinde aile bulunmaktadır. Tüm bu kavramların ortaya çıkışı düşünüldüğünde ailelerin yaşadıkları sorunlara ve sahip oldukları ihtiyaçlara bağlı olarak şekillendikleri görülmektedir. Dolayısıyla temel bir taş rolünde olan aile kavramının özü aktarıldıktan sonra boşanma, çatışma, aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığının ele alınmasının doğru bir yol haritası olacağı düşünülmektedir.

Birçoğumuzun içine doğduğu, büyüdüğü, doğru ya da yanlış birçok şeyi öğrendiği aile nedir? Nasıl kavramsallaştırılır? Bu soru oldukça tartışmalı ve net bir biçimde yanıtlanamamış, kültürden kültüre hatta kişiden kişiye değişen bir aile tanımı ortaya çıkmıştır. Buna karşın Koerner ve Fitzpatrick (2004), tarihsel olarak aileyi tanımlayan üç

farklı bakış açısının olduğunu ifade etmişlerdir. Bunların ilki yapısal tanımlardır. Yapısal tanımlar, ebeveynler ve çocuklar gibi belirli aile üyelerinin varlığına veya yokluğuna dayanmaktadır (Koerner ve Fitzpatrick (2004). Yapısal tanım bağlamında Murdock (1949)'un, çekirdek aile tanımı verilebilir. Murdock (1949) çekirdek aileyi, evli bir kadın ile erkekten ve çocuklarından oluşan, ortak ikamet, ekonomik iş birliği ve yeniden üretimle karakterize edilen bir grup olarak tanımlamıştır. Çekirdek ailelerin yanı sıra geniş aileler de bulunmaktadır. Geniş aileler, çekirdek ailelerin aksine daha kalabalık bir yapıya sahiptir. Bu yapılanmanın içinde anne, baba, büyük baba ve büyük anne, çocuklar, teyze, amca ve kuzen gibi birçok aile üyesi bir arada yaşamaktadır (Zastrow, 2014). İkincisi, aileyi psikososyal işlev ve görevlerine göre tanımlayan açıklamalardır. Psikososyal işlev ve görev tanımları, insan gruplarının bir evi geçindirmek, çocukları eğitmek ve birbirlerine duygusal ve maddi destek sağlamak gibi belirli görevleri birlikte yapıp yapmadıklarına dayanmaktadır (Koerner ve Fitzpatrick (2004). İşlevsel aileler, mükemmel aileler demek değildir. Aksine aile üyelerinin birbirlerinin eksiklerinin farkında olduğu ve kabul ettiği, güçsüzlükleri saklanılacak şeyler olarak görmediği, üzerinde birlikte çalıştığı ve bireylerin birlikte büyüdüğü, geliştiği bir ortamdır (MacArthur, 2005). Son olarak ise, aileye ilişkin işlemsel tanımlar vardır. İşlemsel tanımlar, yakın çevre gruplarının davranışları aracılığıyla duygusal bağlarla bir aile kimliği duygusunun, bir geçmiş ve gelecek deneyimi oluşup oluşmadığına odaklanmaktadır. Teorikte mevcut üç tanım farklı tanımlar olarak görülse de pratikte bir aile hepsinin toplamından meydana gelecek şekilde ele alınabilir. Yalnızca her biri, aileyi farklı bakış açılarıyla ele almıştır (Koerner ve Fitzpatrick (2004).

Sistem yaklaşımına göre aile tanımına bakıldığında ise, ortak bir geçmişi bulunan, aile üyeleri arasında duygusal bir bağ olan, hem bireysel aile üyelerinin hem de ailenin bütününe gereksinimlerini karşılamak amacıyla stratejiler planlayan bireylerden oluşan bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Her aile sisteminin kendine has sosyal, ekonomik, psikolojik ve kültürel dinamikleri vardır. Hem bu dinamikler içerisinde hem de aile üyeleri arasında etkileşim bulunmaktadır (Yıldırım, 2019).

Mevcut tanımların yanı sıra her aile kendi içerisinde farklı bir dünya içerirken aynı zamanda farklı kültürel arka planlara, ilişki ağlarına, sosyal ve ekonomik şartlara sahiptir. Tüm bu farklılıkları tek bir tanıma sığdırmanın farklılıkları göz ardı etmek anlamına

gelebileceği düşünülmektedir. Holstein ve Gubrium (1999), ailenin gerçek bir varlık olarak tanımlanamayacağını, akışkan bir kavram olduğunu ve sosyal olarak inşa edilmiş, kişiden kişiye değişen bir tanıma sahip olduğunu belirtmişlerdir (aktaran Weigel, 2008).

2.1.1.1. Ailenin İşlevleri

Tek bir aile tanımlaması yapılamamasına karşın ailenin evrensel olarak bireyler için ifade ettiği ortak değerler ve özellikler mevcuttur. İnsanlık tarihi boyunca aile, temel sosyal, psikolojik, biyolojik, ekonomik ve kültürel bağlamlarda önemli roller üstlenmiştir. Bireyin beslenme, barınma, bakım, koruma gibi temel fiziksel ihtiyaçları yanı sıra, sevgi ve güven ihtiyacını, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimini sürdürme ve kapasitelerini geliştirme gibi ruhsal ihtiyaçlarını, statü sağlama, ekonomik destek, eğitim ve kültürel değerleri kazanma gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Ünal, 2009). Kongar (1970), ailenin işlevlerini ailenin türlerine göre ikiye ayırmıştır. Geleneksel geniş ailenin işlevleri; ekonomik, sosyal statü sağlama, eğitim, koruyucu, eğlenme ve dinlenme, eşler arası sevgi ve saygı, neslin devamı sağlamak iken; çekirdek ailenin işlevleri ise, çocuğun sosyalleşmesi ve eşler arası psikolojik dengenin sağlanmasıdır (aktaran Yaşa, 2019).

Kolaylaştırıcı, arabulucu, uyum sağlayıcı ve birbirlerinden farklı olan üyeleri için koruyucu bir sistem olarak ifade edilen ailenin rol ve sorumlukları, üyelerinin kapasitelerini geliştirmek, çocukların sosyalizasyon süreçlerine destek olmak, ailenin refah düzeyini korumak ve/veya arttırmaktır. Kısacası aile tüm bunlar için gerekli olan fiziksel ve psikolojik çevreyi sağlayarak aile üyelerinin yüksek yararını sağlamaktadır (Özel İhtisas Komisyon Raporları, 1994).

George Murdock (1949), ailenin evrensel işlevlerinin yanı sıra belli sosyal işlevlerinin olduğunu ve bunların, cinsel düzenlemeler, üreme, ekonomik iş birliği, sosyalleşme ve eğitim olduğunu belirtmiştir (aktaran Anastasiu, 2012).

Tüm aile tanımlarına ek olarak aile, sosyalleşmenin birinci kurumlarından biridir. Aile aracılığıyla topluma dair normlar, değerler, kurallar öğrenilmekte ve bu öğrenme sürecinde bireylerin kişilikleri, yaşam tarzları ve bakış açıları oluşmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı toplumlar ve bireyler için sağlıklı aileler oldukça önemli bir yere sahiptir. Sağlıklı aileler ise, sahip olduğu rol ve sorumlulukları yerine getirebilmesi, temel ihtiyaçların

karşılanması, duygu ve düşüncelerini paylaşılabilmesi, aile üyelerinin belli bir uyum içerisinde olması, iş birliğinin esas alınması ve aile üyelerinin sorun çözme becerisine sahip olması olarak tanımlanmaktadır (Coşkun ve Sarlak, 2020).

2.1.2. Boşanma

Araştırmanın fenomeni olan boşanma kavramına, boşanma sürecini derinlemesine aktarabilmek amacıyla değinilmesi gerektiği düşünülmektedir. Statik olmayan ve yaşayan bir sistem olan ailede yaşamın bazı dönemlerinde değişimler, aileden ayrılmalar, aileye dâhil olmalar veya çatışmalar yaşanabilmektedir. Aileler, eylemsiz kümeler değildir. Yaşadıkları olaylar sonucunda sürekli olarak inşa edilmekte, yenilenmekte, yeniden şekillenmekte veya ayrılabilir (Morgan, 2019).

Çiftler, ilişkilerini ve mevcut aile yaşamlarını devam ettirmek amacıyla evlenmiş olsalar da yaşadıkları değişimlere, dönüşümlere ve/veya çatışmalara uyum sağlayamamaları ve/veya çözüm bulamamaları gibi çeşitli sebepler dolayısıyla evliliklerini boşanmayla sonuçlandırabilmektedirler (Bilici, 2014; aktaran Coşkun ve Sarlak, 2020). Boşanma, eşler henüz hayatta iken, bir eşin hukuki normlara dayanarak açacağı dava sonucunda evlilik birliğine geçmişe etkili olmayacak şekilde ve mahkeme kararıyla son verilmesi olarak tanımlanmaktadır (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010; aktaran Özcan Çelik, 2015). Boşanmayı yalnızca hukuki tanımlara bağlı olarak değerlendirmek ve yalnızca eşlerin ayrılığı olarak ele almak bütüncül bir bakış açısı elde edebilmemiz açısından yeterli değildir. Boşanma, tarafların eş olma bağlarını hukuki kurallar çerçevesinde sona erdirilmesinin yanı sıra; hukuki, psikolojik ve sosyal birçok yöne de sahip olan bir süreçtir (Arıkan, 1992). Bu süreçte ailenin sahip olduğu tüm sistemlerde ayrılıklar, değişimler ve dönüşümler yaşanmaktadır. Lawler (1990), boşanmanın çok sistemliliğine uyumlu olacak şekilde boşanmayı altı boyuta ayırmıştır. Bunlar, duygusal boşanma, yasal boşanma, ekonomik boşanma, ebeveyn boşanması, topluluk boşanma ve psikolojik boşanmadır. Tüm boşanma boyutlarında ayrılığa bağlı olarak köklü değişimler ve yeni bir düzen oluşturmak amacıyla yapılandırmalar başlamaktadır. Başlayan yapılandırma süreciyle taraflar zaman zaman güçlü bir biçimde baş edebilirken zaman uyum sorunu yaşayabilmektedirler. Mevcut araştırma da boşanma sürecindeki çiftlerin yapılandırma sürecindeki deneyimlerini anlamak üzerine köklenmiştir.

2.1.2.1. Boşanmanın Sebepleri

Peki, çiftler neden boşanma kararı almaktadırlar? Boşanma fenomenine odaklanılan bu araştırmada boşanma sürecini anlamak, sürece yönelik önerilerde bulunabilmek amacıyla boşanmanın sebeplerinin de anlaşılması gerektiği düşünülmektedir. Boşanmanın sebeplerine genel olarak bakıldığında, şiddet, erken yaşta yapılan evlilikler, düşük eğitim ve gelir düzeyi, ebeveyn boşanması, toplumsal cinsiyet normları, eşlerden birinin sorumluluklarını yerine getirmemesi, iletişim sorunları, sadakatsizlik gibi sebepler karşımıza çıkmaktadır (Wolcott ve Hughes, 1999). TÜİK Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2021) boşanma nedenlerine göre, %32,2 ile sorumsuz ve ilgisiz davranma ilk sırada yer almıştır. Bu boşanma nedenini %14,1 ile aldatma, %9,8 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %8,1 ile dayak/kötü muamele izlemiştir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Boşanma Nedenleri Araştırması (2014) sonuçlarına göre en sık rastlanan boşanma nedenlerine bakıldığında; yakın çevrenin evliliğe müdahalesi, duygusal ilişki aldatma, ekonomik sorunlar, şiddet, eski eşinin veya kendisinin alışkanlıklar, yaşam tarzı veya değerleri, eşlerden birinin ev içi görev ve sorumlulukları yerine getirmemesi veya çocuk bakımıyla yeteri kadar ilgilenmemesi, cinsel hayat, çalışma hayatı / işsizlik ve evlilik öncesi eşini yeteri kadar tanımamak olarak belirtilmiştir.

Türk Medeni Kanunu (TMK) ise boşanma sebeplerini, zina (TMK m. 161), hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış (TMK m. 162), suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme (TMK m. 163), terk (TMK m.164), akıl hastalığı (TMK m. 165), evlilik birliğinin sarsılması (TMK m. 166/1), anlaşmalı boşanma (TMK m. 166/2) ve fiilli ayrılık nedeniyle boşanma (TMK m. 166/3) olarak belirtilmiştir.

Boşanma sebeplerine bakıldığında şiddetin önemli bir yere sahip olduğu göze çarpmaktadır. Şiddetin önemli bir boşanma sebebi olmasına karşın mevcut araştırma kapsamında odaklanılan temellerden biri olan aile arabuluculuğu, şiddetin olduğu durumları arabuluculuk konuları arasına almamaktadır. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) m.1/2'de, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde arabuluculuk uygulanabildiği ve aile

içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla boşanma kavramı ele alınırken şiddetin önemli bir boşanma sebep olduğu anlaşılrsa da; insan haklarına aykırı bir durum olan şiddetin varlığında arabuluculuğun mümkün olmayacağı görülmektedir. Şiddet bir suç teşkil etmesi dolayısıyla ceza kanununa tabi olmalıdır.

Türk hukukunda yukarıda bahsedilen tüm sebeplere bağlı olarak açılan boşanma davaları ise iki türde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, anlaşmalı boşanma davaları ve evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma davaları yani çekişmeli boşanma davalarıdır. Bir davanın anlaşmalı boşanma davası olarak tanımlanabilmesinin bazı şartları bulunmaktadır. Bu şartlar:

“Evlilik en az bir yıl sürmüş ise, eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi hâlinde, evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır. Bu hâlde boşanma kararı verilebilmesi için, hâkimin tarafları bizzat dinleyerek iradelerinin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi ve boşanmanın malî sonuçları ile çocukların durumu hususunda taraflarca kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması şarttır. Hâkim, tarafların ve çocukların menfaatlerini göz önünde tutarak bu anlaşmada gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü hâlinde boşanmaya hükmolunur. Bu hâlde tarafların ikrarlarının hâkimi bağlamayacağı hükmü uygulanmaz” (TMK m. 166/3).

Belirtilen madde doğrultusunda anlaşmalı boşanmada, evliliğin en az bir yıl sürmesi, eşlerin her ikisinin de onayının olması ve davanın sonuçları hakkında anlaşmaya varmış olmaları, duruşmada da bu düşüncelerini tekrar etmeleri ve hakimin bu anlaşmayı uygun bulması gerektiği anlaşılmaktadır.

Evlilik birliğinin temelden sarsılması yani yaygın olarak bilinen tanımıyla çekişmeli boşanma davaları ise,

“Ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmış olması durumunda, eşlerden her biri boşanma davası açmasıyla gerçekleşmektedir” (TMK m.166/1).

Doktrinde bu hususa dair, eşler arasında bulunan çatışma ve anlaşmazlıkların onlardaki evliliği devam ettirme isteğini ve bilincini yok etmesi durumunun, evlilik birliğinin temelinden sarsılmış olduğu şeklinde yorumlanabileceği ifade edilmiştir (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2010; aktaran Tekben, 2020). Bu evliliklerin devamının eşlerin yüksek yararı için olumlu sonuçlar doğurmayacağı, eşler arasında çatışma ve/veya anlaşmazlık yaşandığı ve yaşanmaya devam ettiği, boşanma sürecine dair ortak kararlar veremediği

anlaşılmaktadır. Ayrıca anlaşmalı boşanma davası şartlarından yola çıkılarak, eşlerden birinin boşanma davasına, şartlarına ve sonuçlarına onay vermemesi durumunda, evliliğin bir yıldan kısa süre sürmüş olması, eşlerinden birinin duruşmaya katılarak düşüncelerini ifade etmemesi durumlarında evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma davası meydana geleceği şeklinde de yorumlamada bulunulabilir. Tüm anlaşmalı boşanma şartları sağlansa dahi, boşanma kararının verilebilmesi için, hakimin tarafları dinlemesi, tarafların fikirlerini herhangi bir baskı olmadan ifade ettiklerine kanaat getirmesi ve boşanmanın mali sonuçları ile müşterek çocukların mevcut durumları hakkında kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması gerekmektedir (Köseoğlu ve Kocağa, 2009).

2.1.2.2. Boşanmanın Boyutları

Eşlerin birbirinden ayrılması, boşanması, yeni bir yaşam düzeni kurmak istemesi insanlık tarihinde her zaman yeri olan bir durumdur. Dünyada ve Türkiye’de boşanma istatistiklerine baktığımızda da boşanma oranlarının önemli bir noktada olduğunu görmekteyiz. Yalnızca 1960’dan 1980’e kadar, sanayileşmiş ülkelerdeki boşanma oranı iki kattan fazla artış göstermiştir (Emery, 2021). Türkiye’de TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri’ne göre 2001 kaba boşanma hızı, 1,41 iken; 2023 yılında 2,01’e yükselmiştir. USA Census Bureau tarafından 2020 yılında gerçekleştirilen U.S. Marriage and Divorce Rates by State araştırmasına göre ABD’de 2009 yılında kaba boşanma hızı 9,7 iken; 2019 yılında 7.6’ya düşmüştür. Önemli bir düşüş yaşanmış olmasına rağmen hala oldukça önemli bir orana sahiptir. Avrupa Birliği (AB) ülkelerine bakıldığında EuroStat Statistics Explained tarafından gerçekleştirilen Demography of Europe 2023 araştırması sonuçlarına göre, 2001-2021 dönemine ait AB kaba boşanma oranı, yani 1000 kişi başına düşen boşanma sayısı dalgalanmıştır. 2001 yılında 1000 kişi başına 1,7 boşanma varken; 2006 yılında 2,1’lik bir zirveye ulaşacak şekilde artış göstermiştir. Oran 2009’dan 2019’a kadar 1,8 ile 1,9 arasında değişmiştir. CEICDATA National Bureau Of Statistics tarafından gerçekleştirilen araştırmanın verilerine göre Çin’de boşanma oranı, 2021’de %0,200 iken; 2019’da %0,309’dur. 2019’da kaydedilen boşanma oranı Çin’deki tüm zamanların en yüksek seviyesidir. En düşük seviyesi ise 1978’de %0,018’dir. Bu oranlarda yıllar içinde Çin’de önemli bir artış kaydedildiğini göstermektedir.

İncelenen veriler ışığında boşanmanın önemli bir sosyal olgu olduğu somut bir şekilde görülmüştür. Bu verilerin verilmesindeki amaç boşanma olgusunu “kötü” olarak etiketlemek değildir. Aksine boşanmanın hayatımızın içinde yer alan önemli bir olgu olduğunu ortaya koymaktır. Dolayısıyla verilerin asıl anlamı her yıl milyonlarca aile ve çocuğun boşanmadan etkilendiği ve bu sürecin doğru bir şekilde yönetilmesi ve desteklenmesi gerektiğinin vurgulanmasıdır. ABD’de 1998 istatistiklerine göre her yıl yaklaşık 1 milyon çocuğun ebeveynlerinin ayrılığına şahit olduğu anlaşılmaktadır (Nock, 2000; aktaran Öngider, 2013). Boşanma verilerini yalnızca kişisel bağlama indirgemek ve mikro bir bakış açısıyla ele almak doğru değildir. Her bir sebebin makro düzeyde de bir yeri bulunmaktadır ve makro düzeyde ele alınması gerekmektedir. White, (1990), bu konuya ilişkin, bireysel deneyimleri yapılandıran sosyal kurumlardaki değişikliklerin incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir (aktaran Wolcott ve Hughes, 1999).

2.1.2.3. Boşanmanın Eşler ve Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın genel amacı boşanma sürecindeki çiftlerin deneyimlerini ve ihtiyaçlarını anlamak üzere kurgulanmıştır. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada katılımcıların boşanma sürecine yönelik deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının doğru biçimde algılanması ve anlamlandırılabilmesi açısından bu bölümde boşanmanın eşler ve çocuklar üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Boşanma, başlı başına yeni bir yaşama ve düzene açılan bir kapıdır. Bu eşikten duygusal, psikolojik, fiziksel ve ekonomik açılardan sağlıklı bir şekilde geçmek bireylerin yeni yaşamlarına ve düzenlerine uyum sağlamalarına katkı sağlayacaktır. Sağlıklı bir aile yaşamı, aile üyelerinin ve toplumun refahını korumakta ve sürdürmekte önemli roller üstlenmektedir. Boşanma süreci ise, aileye özel olduğu kadar toplumsal açıdan da belli sonuçlar doğurmaktadır. Evlilik sürecinin sonlanması, mikro, mezo ve makro açılardan önemli etkileri mevcuttur. Bu süreçte sağlıklı iletişimin devam etmesi, evlilik birliğinde yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkların çözümlenmesi, çiftlerin ve müşterek çocuklarının iyilik hallerinin ve refahının korunması oldukça önem arz etmektedir. Aksi takdirde çocuklarda okul terki, akademik başarısızlık, bağımlılık yapıcı maddeler kullanması, suça sürüklenmesi, erken gebelik ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca ebeveynlerde de yeni yaşam düzenine uyum sağlarken aşırı gerginlik ve baş edememe

hissi, benlik saygısında azalma, ekonomik dezavantajlar, sosyal çevrenin değişmesine bağlı olarak yalnızlık hissi, statü kaybı, duygularını bastırma ve tükenmişlik gibi birçok olumsuzlukla karşı karşıya kalınabilmektedir (Damota, 2019). Hem çocuklarda hem de ebeveynlerde intihar girişimi, güven ve bağlanma problemi, geleceğe yönelik umutsuzluk hissi, dikkatsizlik, evden uzaklaşma ve antisosyal davranışlar da görülebilmektedir (Hosseini, 2006; aktaran Rahimi, Shakarbigi ve Naderi, 2012). Boşanma oranlarına bakıldığında, çocukluk dönemlerinde ebeveynleri boşanmış bireylerin, ebeveynleri boşanmamış bireylere göre kendi evliliklerinde boşanma oranlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Öngider, 2019). Bu etkiler her boşanma davası sonrasında kendiliğinden oluşması kesin olan durumlar değildir. Boşanma sürecinin multidisipliner bir bakış açısıyla ele alınması sonucunda bu etkiler ortadan kaldırılabilir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki zararlı etkisinin ortadan kaldırılmasının, genç yetişkinlerde ruh sağlığı sorunları oranlarında %30, genç gebeliklerde %30 ve okul terklerinde %23 azalmaya yol açabileceği tahmin edilmektedir (D'onofrio, 2011). Bu oranlar ise oldukça umut vericidir. Bu sebeple boşanma sürecinde aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamalarının hem eşlere hem de müşterek çocukların iyilik haline katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.2. ÇATIŞMA

Aile içerisinde anlaşmazlıklar ve uyuşmazlıklara bağlı olarak çatışmalar yaşanabilmekte ve bazı çatışmalar çözümlenebilirken bazıları çiftleri boşanma sürecine taşıyabilmektedir. Ayrıca boşanma sürecinde de taraflar arasında yeni çatışmalar yaşanabilmektedir. Mevcut araştırma da katılımcıların boşanma sürecine yönelik deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının değerlendirilebilmesi temelinde inşa edildiği için çatışma kavramının ele alınması gerektiği kanaati bulunmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde çatışma kavramı ele alınacaktır.

Çatışma, insanların sık sık deneyimledikleri evrensel bir durumdur. Tarih boyunca böyle olmuştur ve gelecekte de bu şekilde devam etmesi muhtemeldir (Irving ve Benjamin, 2002). İki ya da daha fazla kişinin ilişkisindeki iletişim kopukluklar, uyuşmazlıklar ve farklılıklar sebebiyle meydana gelebilmektedir. Bir ilişkide iki veya daha fazla taraf arasındaki amaçların veya değerlerin uyumsuzluğu, birbirini kontrol etme girişimleri ve birbirine karşı düşmanca duygular olarak tanımlanır (Fisher, 1990; aktaran Fisher, 2000).

Rahim (2001) çatışmayı, sosyal varlıklar içinde veyahut arasında uyumsuzluk, anlaşmazlık, duygu ve düşünce ayrılığına bağlı olarak yaşanan etkileşimli bir süreç olarak tanımlamıştır. Tarafların beklentilerinin, mevcut durumlarının ve eylemlerinin veya gayelerinin birbirine uyum göstermediği durumlarda çatışma görülebilmektedir (Smith, 1966; aktaran Karabacak ve Satıcı, 2021). Çatışma, farklı birçok faktörün bir sonucu olarak, birey, grup ve/veya toplum yaşamında çeşitli düzeylerde ortaya çıkabilmektedir (Baysal, 1996; aktaran Akkirman, 1998). Mayer (2000), çatışmanın karmaşık ve çekişmeli bir şekilde ilerlediğini dolayısıyla tek bir boyuttan ziyade bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Algısal boyuttaki çatışmalarda, kişilerin, çıkarlarının, fikirlerinin, isteklerinin veya değerlerinin öteki ile bağdaşmadığına dair bir anlayış mevcuttur. Çatışma durumunda, anlaşmazlıklara karşı duygusal tepkiler de oluşabilmektedir. Hissedilen duygular korku, üzüntü, acı, öfke veya umutsuzluk veya bunların bir karışımı olabilmektedir. Bu duyguları başka bir kişi veya durumla ilgili olarak yaşamamız durumu çatışmanın duygusal boyutunu yansıtmaktadır. Çatışmanın son olarak davranışsal boyutunda ise, çatışma durumunda, duygularımızı ifade etmek, algılarımızı ifade etmek ve ihtiyaçlarımızı, başka birinin ihtiyaçlarını karşılama becerisine müdahale etme potansiyeline sahip bir şekilde karşılamak için birtakım eylemlerde bulunmaktadır. Bu eylemler, şiddetli ve yıkıcı bir güç egzersizi ya da uzlaşmacı, yapıcı ve arkadaşça olabilmektedir (Mayer, 2000). Moore (1996) çatışmanın köklerinin farklılıklardan kaynaklandığını ifade etmiştir. Bunlar, duygu ve ilişkilerdeki, değer ve ilkelerdeki, güç, otorite, rekabetçi dürtüler ve psikolojik durumlardaki, ilgi alanları ve mevcut veya gelecekteki hedefler arasındaki farklılıklar, bilgi farklılıkları ve yanlış bilgilendirmelerdir (aktaran Irving ve Benjamin, 2002). De Janasz ve diğerleri (2002) ise çatışmanın sebeplerini, uyuşmazlıklar, sınırlı kaynaklar, amaçlardaki farklılıklar, eksik veya yanlış iletişim, uyumsuz tutumlar, değerler ve algılar ile kişilik uyuşmazlıkları olduğunu ifade etmişlerdir (aktaran Karabacak ve Satıcı, 2021).

2.2.1. Eşler Arası Çatışma

Aile arabuluculuğu, aile içi şiddet durumunun olması halinde kesinlikle uygulanmamaktadır. Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) m.1/2'ye göre, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri uyuşmazlıklarının

çözümlemesinde arabuluculuk uygulanmaktadır. Aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar ise, arabuluculuğa elverişli değildir. İstanbul Sözleşmesi'nin 48. Maddesinde de, taraflar sözleşme kapsamındaki her türlü şiddet durumunda arabuluculuk ve uzlaştırmaya gidilemeyeceği açıkça belirtilmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Etkin Arabuluculuk Rehberi (2012)'nde arabulucuların, uluslararası hukuk ve normatif çerçeve hakkında bilgi sahibi olması ve insan haklarını ihlal eden cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete genel af sağlayan barış anlaşmalarını onaylayamayacakları konusunda net olmaları gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla bu bölümde, şiddetin söz konusu olmadığı eşler arası çatışma ve uyuşmazlıklar, aile arabuluculuğunun ilkeleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Karmaşık ve çok sistemli bir oluşum olan aile, fiziksel, zihinsel ve psikolojik gelişimimiz ve iyilik halimiz için oldukça önemli bir yere sahiptir. TÜİK'in Yaşam Memnuniyeti Araştırması da bu fikri desteklemektedir. 2023 sonuçlarına göre, bireylerin mutluluk kaynağı olan kişiler incelendiğinde, kendilerini en çok ailelerinin mutlu ettiğini belirtenlerin oranı %69,9'dur. Fakat bu gerçekliğin yanı sıra çok sistemli ve karmaşık bir oluşum olan, farklı karakterlerde, farklı arka planlara, kök ailelere, çevrelere, amaçlara ve değerlere sahip, farklı zevkleri, bakış açıları, korkuları veya sevinçleri olan eşler arasında zaman zaman bazı çatışma ve uyuşmazlıklar da meydana gelebilmektedir. Bu farklılıkların yanı sıra bireyler yaşamları boyunca farklı derecelerde sorunlarla, yoksullukla, üzücü olaylarla, doğal afetlerle, işsizlikle, dışlanmayla, eşitsizliklerle savaşıla, fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarıyla karşılaşabilmektedirler ve bu durumların yarattığı duygu durumları da çatışmaların meydana gelmesini destekleyebilmektedir (Morgan, 2019). Roberts (2014), aile içerisinde meydana gelebilen çatışmaları üç ayrı kategoriye ayırmıştır. Bunlar kişiler arası çatışmalar, çıkar çatışmaları ve yapısal çatışmalardır. Kişiler arası çatışmalar, eşlerin duygu ve düşünce farklılıklarına bağlı olarak ortaya çıkabileceği gibi (Karcıoğlu ve Alioğulları, 2012) birbirlerine karşı öfke, incinme, ihanet gibi duygular hissetmeleri ve iletişim sorunu yaşamalarına bağlı olarak da meydana gelmektedir (Roberts, 2014). Çıkar çatışmaları, eşlerin öncelikle kendi iyilik hallerini gözetmeleri ve karşı tarafa da bu isteğini kabul ettirmeye çalışmasına bağlı olarak meydana gelmektedir. Örneğin, eşlerden birinin çıkarı doğrultusunda aileye çalışarak ekonomik destekte bulunmaması sonucunda çıkan çatışmada eşin bunun doğru olduğunu savunması ya da boşanma sürecinde mal paylaşımında meydana gelen çıkar

çatışmaları veya boşanma sürecinde eşlerin çocukların birer taraf olması için ebeveyn yabancılaştırması yapması... Son olarak yapısal çatışmalar, eşler arasında var olan sosyal ve ekonomik durumlara bağlı olarak meydana gelmektedir (Bottomley, 1984; aktaran Roberts, 2014). Bu türe örnek olarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı olarak iş bulmakta zorlanan bir kadının kendi ekonomik özgürlüğünü elde edememesi sonucunda yaşanabilen çatışmalar, yaşanan bölgede işsizliğin var olması gösterilebilir.

Aile sistemlerinde meydana gelen bu çatışmalar, olumlu işlemlere de hizmet edebilmektedirler. Çatışmalar sayesinde aileler, çatışmalara neden olan asıl konuları belirleme ve vurgulama, üyelerin şikayetlerini dile getirmeye ve üyelerin ortaklık içinde problem çözmeye olanak sağlayabilmektedirler (Irving ve Benjamin, 2002). Böylece aile üyeleri çatışmanın tekrar ediciliğinin, öfkeli halinin ve bir tarafın sessiz kalmasının dışına çıkabilirler ve anlaşıldıklarını, dinlendiklerini ve değerli olduklarını hissedebilirler.

Aile sistemi içerisinde meydana gelen çatışmalar eşlerin boşanma kararı almasına sebep olabilmektedir. Evlilik yaşamı boyunca yaşanan çatışmalar boşanma sürecinde de yeni çatışma ve uyuşmazlıklar eklenerek devam edebilmektedir. Dolayısıyla boşanma sürecinde yaşanan çatışmalara ayrıntılı olarak değinmek gerekmektedir.

2.2.2. Boşanma Sürecinde Yaşanan Çatışmalar

Çatışma, insan ilişkilerinde hep var olan hep de var olacak bir durumdur. Bu durumun varlığını kabul etmek, anlamaya ve yönlendirmeye çalışmak ilişkilerin olumlu dönüşümü için gereklidir. Çatışma oldukça güçlüdür ve bu güç hem büyük bir yıkım potansiyeline hem de çok fazla yaratıcılık ve pozitif sosyal değişim potansiyeline sahiptir (Kriesberg, 1998; aktaran Fisher, 2000). Bu pozitif güçten yararlanılarak eşler arasındaki ilişkilerin yönetilmesine destek olunmasının, çatışma ve uyuşmazlıkların aile üyelerinin iyilik hallerinin korunarak çözülebilmemesinin bireylerin, ailelerin ve toplumun yüksek yararı için gerekli olduğu düşünülmektedir. Çatışma ve uyuşmazlıkların çözülememesi durumunda ise eşler, boşanma kararı alabilmekte ve boşanma sürecinde de çatışma ve uyuşmazlıklar yaşamaya devam edebilmektedirler. Boşanma sürecinde eşlerin yaşadıkları çatışmalara bakıldığında bunların, maddi mallar, müşterek çocuğun velayeti ve kişisel ilişki tesisi, nafaka, evlilik birliğinde yaşanan sorunların çözülememesi sonucunda devam eden duygu

durumları ve anlam arayışlarına bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Roberts, 2008). Bu çatışmalar arasında çocukların bir tartışma öznesi haline getirilmemesi, taraf olması yönünde baskılara maruz bırakılmaması, ebeveynlerinin ayrılığının onlarla kuracağı iletişimi ve bağı etkilememesi ve ebeveyn çocuk arasındaki iletişim ve bağı aksine güçlenerek devam etmesinin, ebeveyn yabancılaştırılmasına çocuğun maruz bırakılmaması çocuğun iyilik hali için önemli noktalar. Boşanma, yeni bir sürece açılan bir kapıyken bu kapıdan geçiş süreci aile üyelerinde kaygı, umutsuzluk, güvensizlik, korku ve belirsizlik gibi duygular uyandırabilmektedir. Bu duygulara boşanma sürecinde çatışmaların da eşlik etmesi aile üyeleri için bu süreci zorlaştırıcı etkilere sebebiyet verebilmektedir. Fakat çatışmaların sağlıklı bir biçimde çözümlenerek sonlanması, sağlıklı tek ebeveynli ailenin kurulması, sağlıklı ebeveyn-çocuk ilişkilerinin kurulması ya da sorunlu ebeveynle daha az temasa geçilmesi ve ailedeki istikrar çocuğun iyi olma halini olumlu etkilemektedir.

Peki, bu yaşanan çatışmalar nasıl çözümlenebilmektedir? Irving ve Benjamin (2002), bireylerin çatışmayla başa çıkmak için geliştirdikleri yaklaşımlar veya stratejilere dair literatürün beş tane varyasyonu kabul ettiğini belirtmişlerdir. Bunlar, kaçınma, müzakere, arabuluculuk, dava açma ve zorlamadır. Kaçınma, tarafların çatışmadan ve çatışmanın nedenlerine değinmekten kaçınmasını içermektedir. Zorlama ise, çatışmalarda bir tarafın diğer tarafa fikirlerini kabul ettirmek için zorlamasıdır. Müzakere ve arabuluculuk, tarih boyunca taraflar arasındaki çatışmaların barışçıl bir şekilde çözümlenerek üçüncü bir kişinin boşanma sürecinde uzlaşma ve anlaşma için önderlik yaptığı süreçlerdir. Dava açma ise, sorunların hukuki yollarla çözülmesidir.

Günlük yaşama bakıldığında geleneksel olarak çatışma ve uyuşmazlıkların çözümünde ailenin kanaat önderleri veya yakın arkadaşları destekleyici olduğu görülmektedir. Bu kişiler bazen başarılı olabilirken bazen de profesyonel olmadıklarından dolayı yetersiz kalabilmektedirler. Başka bir geleneksel rol olarak, avukatlardan hukuki bir destek alınmasıdır. Avukatlar ise, müvekkilinin yüksek yararı doğrultusunda bir duruş sergileyebilmektedirler. Dolayısıyla bu yaklaşım da tarafların ortak bir noktada buluşmalarına ve tarafların eşit bir şekilde hak ve çıkarlarının gözetilmesine engel bir durumdur. Çiftler boşanma sürecinde adli sisteme dahil olduklarında ise son karar hakimler tarafından verilmekte ve bu kararlar tarafların bireysel ve ortak çıkarlarının ve

beklentilerinin karşılanması konusunda her zaman yeterli olmayabilmektedir (İl, 2009). Evlilik birliğinin temelden sarsılması ve taraflar arasında uzlaşmanın gerçekleşmediği durumlarda hâkimin istemi doğrultusunda, 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (AMK) m.7'ye göre sulhe ve uzlaşmaya teşvik amacıyla taraflar aile mahkemesi uzmanlarıyla yani psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanlarıyla da görüşmeler gerçekleştirebilmektedirler. Fakat bu görüşmelerde de tarafların arabuluculuğa uygun olup olmadıklarının anlaşılması için şiddet riskinin değerlendirilmediği ve olmadığı tespit edildikten sonra etkili bir arabuluculuk ve boşanma danışmanlığı sürecinin yürütülmediği bilinmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerin kapsamının; velayet, vesayet, kişisel ilişki tesisi ve/veya boşanma durumlarında çocukların yüksek yararının korunması için inceleme ve değerlendirmeden ibaret olduğu bilinmektedir (Mutlu, 2017).

2.2.3. Aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı arasındaki benzerlikler ve farklılıklar

Mevcut araştırmanın iki önemli parçasını oluşturan aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamaları ayrı ayrı ele alınmadan önce bu uygulamaların araştırma içerisinde neden ayrı ayrı yer alarak ele alındığının anlaşılması açısından benzerliklerine ve farklılıklarına değinilmesi gerektiği düşünülmektedir. Aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı, önemli benzerlikleri olan ancak gerek süreç gerekse sonuçları bakımında farklılıkları olan iki ayrı uygulamadır.

Aile arabuluculuğu, uluslararası düzeyde ilkeleri ve bağlayıcılığı olan, yapılandırılmış bir süreçtir. Süreç boyunca tarafların çatışma ve uyuşmazlık yaşadıkları konularda dostane biçimde uzlaşmaya varmalarının desteklendiği ve tarafların uzlaşma sonucunda anlaşma imzaladıkları bir uygulamadır. Tarafların rızası olan kararlara ve ebeveyn düzenlemelerine odaklanılmaktadır. Boşanma danışmanlığında ise odak duygular, algılar ve ilişkilere (Parkinson, 2018). Aile arabuluculuğu uygulama sürecinde hukuki olarak danışmanlık verilmez ve yönlendirilme yapılmaz fakat hukuki olarak tarafların sahip oldukları haklar konusunda bilgilendirilme yapılabilmektedir. Tam olarak hukuki bir danışmanlık olmadığı gibi tam olarak terapötik bir süreç de değildir. Terapötik yönü tarafların kendi rızalarıyla katılım gösterdikleri bu uygulamada taraflar arasında iletişimi

kolaylaştırmak, tarafların sorunlarla baş edebilmeleri açısından güçlendirmek, tarafların sahip olduğu sorun ve uyuşmazlıkların çözümlenmesini desteklemek ve kolaylaştırmak, çiftlerin ortak bir noktaya varabilmeleri açısından karşılıklı anlayışı öğretmek olarak sayılabilir. Tüm bu süreçler en sonda yasal olarak bağlayıcılığı olan bir anlaşmaya varmak amacıyla. Anlaşma arabulucunun desteğiyle tarafların iradesine bağlı olarak oluşturulur. Boşanma danışmanlığına bakıldığında ise, aile arabuluculuğu gibi uluslararası ilkeleri ve hukuki bağlayıcılığı olan yapılandırılmış bir süreç olmadığı görülmektedir. Ayrıca aile arabuluculuğunda olduğu gibi süreç sonunda taraflar yasal bağlayıcılığı olan bir anlaşma da imzalamamaktadır. Aile arabuluculuğunda tarafların her ikisinin de arabuluculuğa rızası olmalıdır ve bu rıza arabulucu tarafından her görüşmede test edilmelidir. Fakat boşanma danışmanlığında taraflar boşanma sürecine ya da boşanma sonrasındaki sürece adapte olmak amacıyla tek başına da katılabilir. Her iki tarafın da rızası olmak zorunda değildir. Aile arabuluculuğunda, aile içi şiddet durumunun olması halinde arabuluculuğa uygun bulunmamaktadır. Mahkeme dışındaki boşanma danışmanlığına bakıldığında ise şiddet durumunda bireysel olarak şiddet mağduruna terapötik uygulamalar sunulabilmektedir. Boşanma danışmanlığında amaç tarafların uzlaşma sağlamadığı konularda uzlaşmayı sağlamaktan ziyade tarafların güçlenmesini, iyileşmesini, aile üyeleri arasındaki iletişim sorunlarını iyileştirmeyi, yeni yaşama uyumu sağlamayı kolaylaştırmayı, sorunlarla baş edebilme kapasitesini arttırmayı sağlamak ve ebeveyn rol ve sorumluluklarının yerine getirilmesi noktasında yol gösterici olmaktır. Taraflar barışmak için de yol arıyor olabilirler fakat arabuluculukta ayrılmakta olan çiftler için arabuluculuk yapılmaktadır (Parkinson, 2018).

İlerleyen bölümlerde aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamaları detaylı bir biçimde ayrı ayrı ele alınacaktır.

2.3. AİLE ARABULUCULUĞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Evlilik birliğinde ve/veya boşanma sürecinde yaşanan ve/veya yaşanmış olan çatışmaların çözümlenmesi yeni bir yaşama sağlam bir adım atmak için gereklidir. Boşanma süreci belirsizliklerin olduğu gri bir süreçtir. Bu süreci aydınlatmak ve tekrar güneşin hayatın ortasında doğması yönünde destekleyici olabilmek için önemli uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamaların aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı

uygulamaları olduğu düşünülmektedir. Aile arabuluculuğu, taraflar arasında yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkların tarafların işbirliği ve eşit katılımı ile daha kısa bir sürede çözümlenerek maddi ve manevi açılardan daha az yorulmalarına katkı sağlayacaktır. Boşanma danışmanlığı ise boşanma öncesi, boşanma süreci ve boşanma sonrası süreçlerde taraflar arasındaki iletişimi sağlıklı bir hale dönüştürmek, yeni yaşama, rol ve sorumluluklara uyumlarını kolaylaştırmak, ebeveyn-çocuk ilişkisinde destekleyici ve iyileştirici olmak, tarafları güçlendirmek gibi önemli katkılar sunacaktır. Mevcut düşünceler doğrultusunda bu bölümde aile arabuluculuğu bir sonraki bölümde ise boşanma danışmanlığı ayrı ayrı ele alınacaktır.

İnsanlar arasında geçmişten bu yana çatışma ve uyuşmazlıklar her zaman olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bu çatışma ve uyuşmazlıkları çözmek için insanlık geleneksel olarak birçok yol belirlemiştir. Bunlar arasında en önemlilerinden biri ise, üçüncü bir kişinin çatışmalı tarafların tekrar olumlu bir iletişim kurmalarını destekleyen arabuluculardır. Arabuluculuk, insanlık tarihi boyunca uyuşmazlıkların çözümü için yararlanılan temel uygulamalardan biri olmuştur. Folberg ve Taylor (1984), arabuluculuk uygulamalarının çeşitli uygarlıklarda geleneksel olarak yüzyıllardır kullanılmakta olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin Çin'de arabuluculuk, ihtilafli taraflar arasındaki anlaşmazlığın çözümündeki başlıca uygulama olarak kullanılmaktaydı. Japonya'da da, uzlaşma ve arabuluculuk tarihi geçmişe dayanmaktadır. Afrika'nın bazı bölgelerinde ise, saygın bir topluluk lideri ihtilafli tarafların şikâyetlerini işbirliği içerisinde çözmelerine destek olmak için arabulucu olarak görev yapmıştır (Folber ve Taylor, 1984; aktaran Cohen, 1985). Miranda (2014), tarihçilerin, arabuluculuğun ilk örneklerinin Fenikelilerin ticaretine kadar uzandığını buna karşın Babil'de de kullanıldığını varsayanların olduğunu, antik Yunanistan'da da ("evlilik dışı" arabulucunun proxenetas olarak bilindiği) ve ayrıca Roma toplumunda bulunduğunu belirtmiştir. Türkiye'de de uyuşmazlıkların çözümünde, köy ağaları, din adamları veya kanaat önderleri üçüncü bir kişi olarak destekleyici olmuşlardır. Nitekim, arabuluculuk, ahilik ve lonca teşkilatlarında karşımıza çıkmaktadır. Ahilik örgütlenmesinin en temel işlevlerinden biri, uzlaştırıcılık ve arabuluculuk olmuştur. Aynı şekilde lonca örgütlenmesi de esnaf arasında, esnafa idare arasında veya idare kurulu içinde meydana gelen anlaşmazlıklara arabuluculuk yapmıştır (Cirit, 2018). Bu bilgiler ışığında, geleneksel arabuluculuğun tarih boyunca hayatımızda yer almış olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak tarihsel süreçteki arabuluculuk uygulamalarına

bakıldığında işçi yönetimi, mahalle ve yerel ortamlarda uyuşmazlıkları çözmeye dayalı olarak arabuluculuk uygulamalarından yararlanıldığı görülmektedir. Fakat uyuşmazlıklar yalnızca bu kişiler arasında meydana gelmemektedir. Çok sistemli ve farklılıklar içeren ailede de çatışma ve uyuşmazlıklar yaşanabilmektedir. Cohen (1985), arabuluculuğun, boşanma uyuşmazlıklarına özel olarak uygulanmasına 1981'lerden önce pek literatürde rastlanmadığını belirtmiştir. Bunun sebebinin ise, tarihsel süreçte boşanmanın hem toplum tarafından hem de din adamlarınca doğru olmayan bir davranış olarak etiketlenmesi, evliliğin kadılar ya da kilise tarafından gerçekleştirilmesi ve sonlandırılabilmesi olabileceği düşünülmektedir. Ayrılıklar olsa da, Türkiye özelinde örnek vermek gerekirse, boşanma hakkı ve mal paylaşımında kadınlara yönelik haklar ilk olarak 1926 Medeni Kanun ile tanınmıştır. Hal bu iken boşanma arabuluculuğu da pek tabii gelişmemiştir. İnsanların bireysel haklara dair farkındalıklarının, kendi hayatlarıyla ilgili konularda katılım ve kontrol rollerinin artmasıyla birlikte yirminci yüzyılda birçok ülkede aile arabuluculuğu yaygınlaşan ve kurumsallaşan bir uygulama haline gelmiştir (Moore, 2014; aktaran Nassuna, 2016). Folberg (1983), bu konuda arabuluculuk uygulamasına 1960'larda Batı kültüründe ilginin arttığını ve zamanın sosyal ortamı, sivil haklar endişeleri, Vietnam Savaşı'na karşı protestolar ve toplumsal cinsiyet meselelerine ilişkin artan farkındalık ile karakterize edildiğini belirtmiştir. Cohen, (1985), ise, boşanmaya eşlik eden evlilik ve ebeveyn ilişkilerindeki derin düzenlemelerle birlikte yüksek boşanma oranlarının sosyal gerçekliği, evlilik ve aile terapistleri tarafından sunulan hizmet türlerinin genişlemesiyle ortaya çıktığını, uygulayıcılardan artık, kişilere evlilik ve aile sorunları çözmeye yardım sağlamaları kadar, boşanmayla ilgili ekonomik, kişisel ve sosyal sorunlarıyla baş etmede de destek beklenmesiyle aile arabuluculuğu uygulamalarının geliştiğini ifade etmiştir.

Aile arabuluculuğu uygulaması modern anlamda ilk olarak bazı Kanada ve Amerika şehirlerinde 1970'lerin başında aile mahkemesine bağlı hizmetlerde kullanılarak gelişmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde ise en az 30 yıllık bir geçmişi olmakla birlikte İngiltere'de 1970'lerin sonlarına doğru uygulamaları görülmeye başlanmıştır. (İl, 2009). 1980'de Kaliforniya'da velayet ve kişisel ilişki kurulması konularında meydana gelen anlaşmazlıklara yönelik tüm ebeveynlerin mahkeme duruşmasından önce arabuluculuk uygulamasından yararlanmasını zorunlu kılan ilk eyalet olmuştur (Milne, Folberg ve Salem, 2004). 1990'larda pek çok ülke, arabuluculuk uygulamasını ve 2002 yılında ise,

UNCITRAL Milletlerarası Ticari Arabuluculuğa ilişkin Model Kanunu'nu kabul etmişlerdir. Bu gelişmenin ardından Avrupa Birliği, 2002 yılında Medeni Hukukta ve Ticaret Hukukunda Uyuşmazlık Çözümüne ilişkin Alternatif Usuller Üzerine Yeşil Kitabı'nı hazırlamıştır. Aile hukukunda doğan uyuşmazlıkların çözümünde yararlanılacak olan aile arabuluculuğunu aktaran ilk uluslararası belge niteliğinde olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Aile Arabuluculuğu Hakkındaki R (98) 1 Sayılı Tavsiye Kararı 21 Ocak 1998 tarihinde kabul edilmiştir. 2008 yılına gelindiğinde bu bireylerin adalete erişimini kolaylaştırmak gayesiyle Hukuki ve Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Belirli Yönlerine İlişkin 21 Mayıs 2008 Tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönergesi (2008/52/EC) kabul edilmiştir (Yazıcı Tıktık, 2015; aktaran Börü, 2020). Tüm bu resmî belgeler aile arabuluculuğunun uluslararası düzeyde ilkeleri olan, bağlayıcı ve yapılandırılmış bir uygulama süreci olduğunu göstermektedir.

2.3.1. Aile Arabuluculuğu

Boşanma, yasal mülahazaları duygusal dinamiklerle iç içe geçiren; kanun kadar bir kalp meselesidir (Gold, 1992; aktaran Folberg, Milne ve Salem, 2004). Boşanma sürecinde olan aileler, duygusal, psikolojik, fiziksel ve ekonomik birçok farklı açıdan yeni bir sürece adım atmaktadırlar. Bu yeni sürece atılan adımlar, bireylerin ve müşterek çocuklarının yüksek yararı ve iyilik hallerinin gözetilmesi, yeni yaşamlarının olumlu bir biçimde yapılandırılması için oldukça önemlidir. Bu bağlamda boşanma sürecinin, yalnızca üçüncü bir kişi tarafından kanunların uygulaması suretiyle zaman alıcı ve maliyetli bir süreçte mahkeme salonlarında devam etmesi yeterli olmayacaktır. Başlangıçta birçok arabuluculuk hizmeti de bu bakış açısıyla davaları mahkemeden uzaklaştırmanın bir yolu olarak geliştirilmiştir. Mahkeme pahalı, zaman alıcı ve çoğu aile içi anlaşmazlık türünü çözmek için arzu edilmeyen çekişmeli bir yol olarak görülmekte ve arabuluculuk, mahkemede yargılamaya göre daha az resmi, daha az maliyetli ve daha işbirlikçi bir alternatif olarak geliştirilmiştir (Bush & Folger, 1994; aktaran Barsky, 2001). Peki aile arabuluculuğu nedir?

“Aile arabuluculuğu, ayrılmakta olan çiftlere, çocuklar ve mali konular (...) dahil olmak üzere ayrılma veya boşanmadan kaynaklanabilecek hususlarda mutabakata varmalarına yardımcı olmak üzere kullanılmaktadır. (...) Aile üyelerine kriz dönemlerinde destek olarak birbirleri ile iletişimde kalıp karşılıklı mutabakata

dayanan düzenlemeler yapabilmelerine veya başta çocuk-ebeveyn ilişkileri olmak üzere ilişkilerini sürdürebilmelerine yardımcı olur” (Parkinson, 2018).

Müşterek çocuğun velayeti ve kişisel ilişkinin tesisi, eş ve çocuk nafakası, çocuk ve eşlerin refahına, iletişime ve etkileşime yönelik düzenlemeler ve mal paylaşımı gibi çiftler arasındaki tüm sorunlar aile arabuluculuğu uygulaması ile çözümlenebilmektedir (Bailey, 2000; aktaran Şen, 2013). Ayrıca aile arabuluculuğu, boşanma sürecinde koşullar ve kişisel hassasiyetler sebebiyle oldukça yorgun düşmüş tarafların, geleneksel boşanma sürecinin aksine kendi hayatlarına yönelik kararları kendilerinin verebileceğini ve bu yönde fırsatlar sunan bir uygulamadır. Aile arabuluculuğu sayesinde taraflar otoritelerini sürdürme ve kendi başlarına kontrolü tekrar ele alabilme fırsatı da sağlanmaktadır (Roberts, 2014). Bu yönüyle oldukça güçlendiricidir. Ayrıca Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Aile Arabuluculuğu Hakkındaki R (98) 1 Sayılı Tavsiye Kararı, aile arabuluculuğunun kapsamının, amaçlarının ve sınırlarının anlaşılması açısından önemli bir belge konumundadır. Mevcut araştırma için önemli bir temel olan aile arabuluculuğunu detaylı bir biçimde aktarabilmek amacıyla kararın Özbek (2005) tarafından gerçekleştirilen çevirisi incelenmiştir. Karar; aile arabuluculuğunun, aynı ailenin üyeleri arasındaki uyuşmazlıkların dostane bir biçimde çözülmesi için tarafların uyuşmazlık yaşadıkları konularda müzakere etmelerinin desteklendiği ve süreç sonunda tarafların haklarının eşit bir biçimde gözetildiği ve tarafların mutabakata vardığı, hukuki olarak bağlayıcı olan bir anlaşmanın hazırlandığı bir uygulamadan oluştuğunu belirtmektedir. Uygulama, müşterek çocukların velayeti, kişisel ilişki tesisi ve nafaka konularını, aile üyeleri arasındaki olumsuz iletişimin iyileştirilmesini içerirken; anlaşmazlıkların azaltılması ve çözümlenmesi için gereken sürenin kısaltılması, ekonomik ve sosyal açılardan aileler ve devlet için maliyetin azaltılması, aile üyeleri ve özellikle müşterek çocukları için kişisel ilişkinin desteklenmesi gibi yararlar sunmaktadır. Aile arabuluculuğunun uluslararası bağlayıcılığı olan ilkeleri olsa da, ulusal hukukun tanımladığı biçimde uygulanmaktadır. Genel olarak benimsenmesi gereken uluslararası ilkelere bakıldığında bunlar; aile arabuluculuğuna başvurunun zorunlu olmaması, tarafların eşit biçimde rızası doğrultusunda başvurulabilmesi, eşitlikçi bir ortamda uzlaşma imkânının sunulması, arabulucunun herhangi bir menfaatinin ve taraflı bir duruşunun olmaması, gizliliğin korunmasıdır. Bunlara ek olarak; tarafların arabulucu tarafında gerekli görüldüğü hallerde evlilik ve aile danışmanına yönlendirebilmesi,

çocuğun yüksek yararının gözetilmesinin öncelenmesi, taraflara yasal konularda bilgi verilebileceği fakat hukuki tavsiye verilmeyeceği ve arabuluculuk sonunda imzalanan anlaşmaların ulusal hukuka göre cebri icra yoluyla yerine getirilebilecek bağlayıcılığı olan anlaşmalar olduğudur. Son olarak aile arabuluculuğunun en önemli ilkelerinden olan ilke, aile içinde geçmişte şiddete durumunun olup olmadığı ve ileride olup olmayacağıdır. Şiddet durumunun varlığı kesinlikle arabuluculuğa uygun değildir, şiddet durumunun varlığında aile arabuluculuğu sunulamaz. Arabulucuların bu duruma özellikle dikkat etmesi gerekmektedir.

Aile arabuluculuğu süreci incelediğinde sürecin bazı noktalarda hukuk bilgisi isterken bazı noktalarda ise sosyal hizmet mesleğinin bilgi, beceri ve değer temelinden yararlanılmasını gerektirdiği fark edilmektedir. Aile arabuluculuğu uygulamaları da tam olarak bu şekilde multidisipliner bir bakış açısıyla yürütülmektedir. Ne tam olarak bir hukuki danışmanlık ne de tam olarak bir terapi süreci olarak nitelendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Hukuk ve sosyal hizmet eğitimlerini almış olan profesyonellerce yürütülmekle beraber farklı disiplinlerin vakalara bakış açısında ve ele alış biçiminde de farklılar meydana gelebilmektedir. Hukuk eğitimi almış olanlar, boşanmanın yasal bir olay olarak görüldüğü yapısal bir bakış açısını benimsemektedirler. Dolayısıyla arabuluculuğu daha çok menkullerin dağılımı, mali desteğin boyutu ve niteliğiyle ilgili sorunların çözümü etrafında ele almaktadır. Terapötik eğitim almış olanlar ise, bu konulara ek olarak boşanmanın kişisel bir süreç olarak görüldüğü psikolojik bir bakış açısını benimseye daha yatkınlardır. Bu sebepten dolayı, arabuluculuğu daha çok, duygularla başa çıkmaya, iletişim sorunlarını çözmeye, stresle başa çıkmaya yönelik olarak yürütülmektedirler (Irving ve Benjamin, 1995). Fakat aile arabuluculuğunun, terapistlik, danışmanlık, sosyal hizmet ve yasal uygulamaları yürüten mesleklerden, boşanma ve ayrılık alanında çalışan diğer profesyonel müdahalelerden bağımsız profesyonel bir uygulama olarak ortaya çıktığı unutulmamalıdır ve uygulamalar bu perspektifte bütüncül bir bakış açısıyla şekillenmelidir (Roberts, 2008). Bu mesleklerin bilgi, beceri, yaklaşım ve teorilerinden yararlınsa da aile arabuluculuğu ayrı ve özerk bir uygulamadır. Kendine özel model ve yaklaşımları mevcuttur. Bir sonraki bölümde ise bu yaklaşım ve modellere değinilecektir.

2.3.2. Aile Arabuluculuğu Modelleri

Aile arabuluculuğu, hem hukukçular hem de sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülen multidisipliner olarak değerlendirebileceğimiz bir uygulamadır. Her iki mesleğin de bilgi, beceri ve değer temelinden yararlanılmasıyla birlikte kendine has model ve yaklaşımları da mevcuttur. Fakat bu model ve yaklaşımların kullanılması, hizmet alanın sorun ve ihtiyaçlarına göre şekillenmekten ziyade arabulucunun mesleki arka planına göre şekillenmektedir. Bu çalışma kapsamında da Yapılandırılmış veya Anlaşma-Arayışı Yaklaşımına Dayalı Arabuluculuk, Değerlendirici Arabuluculuk, Dönüştürücü Arabuluculuk, Öyküsel Arabuluculuk, Terapötik (İyileştirici) Arabuluculuk ve Ekosistemik Arabuluculuk modelleri incelenerek güçlü ve zayıf yönleri tarafların yüksek yararları bakış açısıyla değerlendirilecek ve sonuç olarak uygulama önerisinde bulunulacaktır. Yapılandırılmış ve Değerlendirici Arabuluculuk modelleri genel arabuluculuk yönteminde kullanılan öncül modeller olduğu için; Dönüştürücü, Terapötik, Ekosistemik ve Öyküsel Arabuluculuk modelleri ise aile arabuluculuğuyla ilgili alanlarda daha sık kullanıldığı için incelenecek ve değerlendirilecektir.

2.3.2.1. Yapılandırılmış veya Anlaşma-Arayışı Yaklaşımına Dayalı Arabuluculuk

Yapılandırılmış arabuluculuğun boşanma süresince çatışmaların ve uyuşmazlıkların çözümünde uygulanması Coogler ve Haynes tarafından geliştirilen çalışma ve öğretiler sayesinde gelişim göstermiştir. Yapılandırılmış veya anlaşma-arayışı yaklaşımına dayalı arabuluculuk müzakere ve karşılıklı kazanım kavramlarını temel almaktadır. Geleneksel “üleştirici pazarlık” yaklaşımından farklı olarak tarafların ortak yararlarını belirlemeyi hedef almaktadır (Parkinson, 2018). Bu model, eşler ve arabulucu arasında önceden belirlenmiş ve üzerinde anlaşma sağlanmış ilkeler doğrultusunda tarafların haklarını ve çıkarlarını dengeli bir biçimde gözetmeyi temel almaktadır. Eşlerin katılımı ve birbirlerini anlamaları oldukça önemlidir. Bu yaklaşımı, en iyi analitik bir bakış açısıyla sorun çözme odaklı bir yaklaşım olarak özetleyebiliriz. Parlak, (2019)’a göre bu modelin genel amacı, tarafların hem kendilerinin ve diğer tarafların, duygu, düşünce, beklenti ve isteklerini anlamaları, anlaşmazlığı değerlendirmeleri; içinde buldukları durum üzerinde

müzakere etmelerine ve tüm tarafların kabul edeceği bir çözüm önerisine varılması sürecinde yol gösterici olmaktır. Boşanma süreci hakkında kendi gözlemlerime dayalı olarak çekişmeli bir yarışa dönüşebildiği söylenebilir ve bu yarışta hem maddi hem de manevi açıdan tasarruf sağlamak için doğrudan analitik bir yaklaşım olan yapılandırılmış veya anlaşma-arayışıyla mutabakata dayalı bir müzakere yapılarak tarafların ortak paydada buluşmalarının sağlanması açısından faydalı olabileceği düşünülmektedir. Ancak süreç boyunca pratik ve analitik çözümler için destek olunması taraflar için birçok açıdan yararlı olabileceği gibi tarafların psikolojik halleri, duygu durumları ve aile yaşantılarına da yeterli zaman ayrılmalıdır. Tarafların yüksek duygular içerisinde olmaları durumunda bu yaklaşımı benimsemiş bir arabulucu tarafların duygu durumlarını bir kenara bırakarak ortak bir çözüm üretmeye çalışabilir. Duygusal varlıklar olan biz insanların, aile yaşantısına ve duygu durumlarına yeterli zamanın ayrılmaması ise, duyguların bastırılmasına sebep olabileceği gibi boşanma sürecinde hem taraflar arasındaki ilişkilerde hem de çocukların üstün yararı açısından yeteri kadar faydalı olmayabilir. Bu arabuluculuk türünün daha çok iş ve ticari konularını içeren, duygusal bir arka plana sahip olmayan arabuluculuklarda tercih edilmesinin yararlı olacağına inanılmaktadır.

Arabulucu, taraflar arasındaki çatışmalarda ve uyuşmazlıklarda tarafların mevcut konumlarını ve çözüm için gerekli olan ihtiyaç ve menfaatlerini keşfetmeye odaklanmakta ve keşfedilen seçenekleri değerlendirmelerinde destek olmaktadır. Fakat bu arabulucunun tek başına çözüm üretip bunları da taraflara empoze etmesi anlamına gelmemektedir. Görüşmelerdeki başrolü, taraflara ait olduğu unutulmamalıdır (Kökdemir ve Sığırı, 2017). Bu sosyal hizmet uygulamalarının da temel değerlerinden biridir. Hizmet alan bireylerin kendi kaderini tayin hakkı bulunmaktadır ve arabuluculuk uygulaması süresince de taraflar aktif olarak fikirlerini beyan etmelidir. Arabulucu, tarafların çıkar ve menfaatlerini eşit şekilde gözeterek ortak bir noktada buluşmalarını destekleme rolüne sahiptir. Zengin, (2020), bu konu hakkında arabulucuların, çoğunlukla pasif bir rol üstlendiğini ve hem tarafların bağımsızlığına hem de kendisinin taraflardan bağımsızlığına dikkat ederek tarafların kendileri için en iyi çözümü geliştirmelerine ve bu çözüm üzerinde anlaşabilmeleri noktasında kolaylaştırıcı ve iletişimi geliştirici bir rol üstlendiğini ifade etmiştir.

Parkinson, (2018), yapılandırılmış arabuluculuğu dört aşamada tarif etmiştir ve bu dört aşamanın bu yaklaşımı anlaşılması noktasında kolaylaştırıcı olacağı düşünülmektedir. Bu aşamalar:

1. Sorunların tanımlanması → Katılımcılar sorun karşısındaki konumlarını açıklamaktadır
2. Gerçeklerin tespiti → Soruna dair bilgilerin toplanması ve taraflar arasında paylaşımı
3. Seçeneklerin değerlendirilmesi → Tarafların sahip olduğu gereksinimlerin, endişelerin ve sonuçların değerlendirilmesi
4. Anlaşmaya varılması → Tarafların eşit bir biçimde iyi halini, istek ve beklentilerini gözeterek bir karara dair müzakere edilmesi

2.3.2.2. Değerlendirici Arabuluculuk

Değerlendirici arabuluculuk, arabulucunun taraflar arasındaki çatışmanın temeline ve anlaşmaya varılması için nelere ihtiyaç duyulacağına odaklandığı ve tıpkı yapılandırılmış arabuluculukta olduğu gibi analitik bir sürece sahiptir. Arabulucu dikkatini, anlaşmazlığın özüne ve çözüme ulaşmak için neyin gerekli olduğuna odaklanmaktadır (Lowry, 2004). Tarafların fikir ve görüşlerine dair bir hâkim gibi, sorunların ve çatışmaların problemleri nasıl çözüleceği hakkında resmi ve gayri resmi öneriler veya değerlendirmeler sunulmaktadır (Salminen, 2018). Riskin (1996), tarafından ise değerlendirici arabuluculuk üç kısma ayrılmıştır. İlk kısım, tarafların güçlü ve zayıf yönlerinin değerlendirilmesi; ikinci kısım, var olan sorunları çözmek için seçeneklerin geliştirilmesi ve önerilmesi; üçüncü kısım ise, arabuluculuk yoluyla çözüme kavuşturulamamış ihtilafli durumların duruşmada nasıl sonuçlanacağına yönelik tahminlerde bulunmaktır (aktaran Lowry, 2004). Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere bu model değerlendirme, belirleme ve tahmin etme üzerine kurulmuştur ve tarafların uyuşmazlıklar konusunda anlaşmaya varmadıkları takdirde meydana gelebilecek durumlar ışığında konumlarını değerlendirmelerine yardımcı olmaktadır. Taraflarca tüm bu süreç bir tür gerçeklik testi olarak görülmektedir ve sorunları yasal perspektifte ele almak bazı taraflar için yararlı olabilmektedir (Linden, 2001; aktaran Milne, Folberg ve

Salem, 2004). Tarafların uyuşmazlık konusunda güçlü ve zayıf yanlarını belirlemesi, dava masraflarının ne kadar olacağı gibi konularda bilgilendirmesi, çözüme dair alternatifler sunması, yargılamaya ve sonuca dair tahminlerde bulunması boşanma gibi belirsizliklerle dolu uzun bir süreçte taraflar açısından aydınlatıcı olabilir (Fırat, 2021). Fakat bu noktada arabulucunun yargılama sürecine dair bir hâkim gibi öncesinde değerlendirme yapmasının ve kararlar vermesinin ne kadar doğru olabileceğinin tartışılması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Milne, Folberg ve Salem, (2004) de bu konuyla ilgili olarak, bir mahkeme salonu sonucuyla ilgili herhangi bir tahminin meşruluğu ve asli uzmanlığın savunmasızlığı noktasında endişeler mevcut olduğunu belirtmişlerdir. Buna ek olarak Parkinson, (2017) de, ayrılık veya boşanma döneminde yaşanan çatışma ve uyuşmazlıklarda değerlendirmeye dayalı yargılarda bulunmanın arabulucunun aldığı eğitimde ve buna bağlı olarak üstlenmesi gereken görevleri arasında yer almadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra değerlendirici arabuluculuk modelinin, tarafların kendi kaderini tayin hakkını ellerinden aldığı, çözüme dair bağımsız fikirler üretmelerini ortadan kaldırdığını, değerlendirmenin yalnızca hukuk eğitimi almış arabulucularca yapılması yönünde sınırlandırıldığına dair endişeler de mevcuttur (Lowry, 2004). Aile, yoğun duyguların ve hislerin egemen olduğu bir sistemdir ve bu yoğunluğun boşanma sürecinde de devam etmesi olası bir durum iken çatışma ve uyuşmazlıkları noktasında iletişimin tekrar kurulmasına destek olunmaması ve bir hakim edasıyla mahkeme sonucuna dair değerlendirmelerde ve tahminlerde bulunmanın bir arabulucunun rolü olmadığını düşünmektedir. Tarafların her zaman kendi kaderini tayin hakkı gözetilmeli ve arabulucular yalnızca bu süreçte destekleyici olmalıdırlar.

2.3.2.3. Dönüştürücü Arabuluculuk

Dönüştürücü arabuluculuk, ilk olarak Bush ve Folger tarafından ortaya konulmuştur (Parkinson, 2018). Üçüncü bir kişinin, taraflar sorunları ve olasılıkları keşfedip tartışırken çözüm için birlikte çalışarak, çatışma etkileşimlerinin kalitesini olumsuz ve yıkıcıdan olumlu ve yapıcıya değiştirmelerine, dönüştürmelerine yardımcı olmasını içeren bir süreçten meydana gelmektedir (Bush ve Folger, 1994; aktaran Milne, Folberg ve Salem, 2004). Bu süreçte, bireylerin birbirlerinin duygu, düşünce fikirlerini tanımasına ve iletişim kurabilecekleri, kendilerini rahatça ifade edebilecekleri bir ortam sunulmalıdır.

Dönüştürmek, oldukça iddialı bir kavramdır ve bireyleri dönüştürmek için öncelikle tarafların buna istekli olması, dönüşmek için heyecan duyması gerekmektedir. Bu heyecan duyulduktan sonra tarafların güçlü ve zayıf yönlerini ifade etmesine olanak sağlayarak, mevcut duruma karşı konumlarının taraflarca keşfedilmesi desteklenmelidir.

Bush ve Folger (1996), dönüştürücü arabuluculuğun ayırıcı özelliklerini şöyle tanımlamaktadır:

- Hem sürecin hem de arabulucunun ana hedefi ve rolü güçlendirme, güçlü yönlere odaklanma ve tanımaya bağlı kalmak.
- Taraflara kendi kaderini tayin hakkı tanınarak, sonuçları tarafların iradesine bırakmak.
- Taraflar arasında anlayış ve ortak bir bakış açısı geliştirilmesi amacıyla tarafların duygularını ve bunların ortaya çıkmasına sebebiyet veren durumları betimlemeleri için teşvik etmek, önyargısız bir tutumla sorular sormak.
- Tarafların ifadelerine odaklanarak uyuşmazlığa, çatışmaya sebep olduğunu ve ortak bir anlaşmaya varamadıklarını düşündükleri noktaları tespit etmeye çalışır. Bu noktaların tespit edilmesinin ardından tartışma yavaşlatılarak iletişim kurmaya ve karşılıklı tanıma zaman ayrılır.
- Geçmiş ele almak tekrar çatışmaya sebep olabilir fakat geçmiş durum ve sorunları gözden geçirmeden de ortak bir iletişim dili yaratılamayabilir. Bu yüzden geçmişe de zaman ayrılır. Fakat bunun bir terapist edasıyla yapılmaması oldukça önemlidir.

Bu yaklaşımda Bush ve Folger'in de değinmiş olduğu önemli iki ana kavram mevcuttur. Bunlar ise, tanıma ve güçlendirmedir. Güçlendirme, kişilerin sahip olduğu değerlerinin, güçlerinin, sorun ele alma, baş edebilme ve karar verme becerileri konularında bakış açılarının değiştirilmesi ve iyileştirilmesi; tanıma ise bireylerde, var olan durumlara ve diğerlerinin duygu, düşünce ve görüşlerine ilişkin tanıma, kabul, anlayış veya empati duygularının geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Bush ve Folger, 2001; aktaran Fırat, 2021). Dönüştürücü modelin temel kavramlarından biri olan güçlendirme, sosyal hizmet mesleğinin de uygulamalarında sık sık yararlandığı güçlendirme yaklaşımıyla ortak

noktalara sahiptir. Tıpkı güçlendirme yaklaşımında olduğu gibi tarafların güçlü yönlerini keşfetmesine destek olunmaktadır. Ayrıca sosyal hizmet uygulamalarının temel ilkelerinden olan kendi kaderini tayin hakkına da oldukça saygı duyulması yönüyle benzerlikler taşımaktadır. Tarafların birbirlerinin bakış açılarını ilişkin yeni anlayışlar elde ettiği ve tanıdığı güçlendirme ve tanıma sürecinde arabulucu yalnızca teşvik edici ve destekleyici bir roledir. Asla tarafları zorlamamaktadır (Bush ve Pope, 2004).

Güçlendirme ve tanıma kavramlarının gerekliliklerinin tüm taraflarca karşılıklı olarak yerine getirilmelidir. Güçlü ve sağlıklı bir iletişim için her iki tarafında eşit bir biçimde katılımı, duygu ve düşüncelerini açıkça ifade edebilmelerinin sağlanması gerekmektedir. Güçlü ve sağlıklı bir iletişim sayesinde ise, bireylerin birbirlerinin konumunu tanınması, ilişkideki ve bireylerdeki güçlü yönlere odaklanması taraflar arasındaki olumsuz çatışma ve uyuşmazlık sarmalını tam tersi doğrultuda dönüştürerek yerine olumlu etkileşimlere, iletişime, birbirini anlamaya bırakabilir. Bu dönüşümün de mevcut sarmalın içinde tabiri caizse sıkışmış aileler için yararlı olabileceğini düşünmekteyim. Fakat arabuluculuk uygulaması bir dönüşüm süreci mi ya da bir terapi süreci mi? Her iki sorunun da yanıtı “Hayır”dır. Milne, Folberg ve Salem, (2004), bu modelin bir arabuluculuk değil bir terapi süreci sunduğunu ve danışanların bir dönüşüm aradığını varsaymanın uygunluğunun sorgulanması gerektiğini belirtmişlerdir. Bush ve Folger tarafından ortaya konmuş bu modelde, tarafların çatışma ve uyuşmazlıklarına karşın güçlü yanlarına, karşılıklı duygu ve düşüncelere odaklanarak bunları tanımaya, dönüştürmeye teşvik etmektedir. Fakat insanlar arabuluculuk hizmetine dönüşmeye mi yoksa sorunlarına çözüm bulmaya mı gelmektedirler? Ya da arabulucuların çatışma ve uyuşmazlıkları arabulucu rolüyle dönüştürebilmesi mümkün müdür? Bireyler, aileler çok katmanlı sistemlerden ve çeşitli karmaşık etkileşimlerden meydana gelmektedir. Bu karmaşık sistemler birleşimini, bir arabulucu rolüyle kısa süreli görüşmeler gerçekleştirerek dönüştürmenin pek mümkün olmadığı kanaati bulunmaktadır. Pek tabii taraflar arasındaki iletişimi kolaylaştırıcı bir rolde olmak, güçlü yönleri odaklanmak ve bireylerin karşılıklı birbirlerinin duygu ve düşüncelerini anlamaları ve tanımlarını desteklemek çok kıymetli ve boşanma sürecinde ve sonrasında yararlı adımlardır. Ancak bunun yanı sıra tümünden bir dönüşüm için yeterli olmayacağı düşünülmektedir.

2.3.2.4. Öyküye Dayalı Arabuluculuk

Öyküye dayalı arabuluculuğun, 1980'lerin ortalarında Michael White ve David Epston tarafından geliştirilen Öyküsel Aile Terapisi geleneğine dayandığı söylenebilir (Nichols,2017). Öyküye dayalı arabuluculuk, tarafların kendi hikâyelerini anlatmalarının istendiği, hikâyelerin etkileşimli olarak geliştirildiği, değiştirildiği ve tartışıldığı diyalog odaklı bir öykü-anlatım sürecidir. Eşit şekilde katılımın sağlanması ve ortak anlayışın geliştirilmesi son derece önemlidir. İnsanların yaşamlarındaki kazanca ve menfaatlere odaklanılmasından çok hikâyelerine odaklanılmasının öneminden bahsedilmektedir. Arabuluculuk süreci boyunca, hikâyelerin ve hikâyelerdeki anlamların, nedenlerin ve gerçeklerin daha fazla üzerinde durulmaktadır (Parlak, 2019). Arabuluculukta öyküye-dayalı veya iletişim modeli olarak tanımlanan modelin temelinde, Bateson (1972) tarafından ortaya atılan çerçeveleme kavramı da yer almaktadır (Parkinson, 2018). Arabuluculukta ise bu kavram, yeniden çevreleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeniden çerçeveleme, tarafların anlatılarının, düşüncelerinin, olaylara ve çatışmalara olan bakış açılarının yapı sökülmesine uğratarak yeniden inşa edildiği bir süreçtir. Bu konu hakkında Hansen, (2003), keşfedilecek tek bir hakikat yoktur. Sadece durumlar, olaylar ve roller hakkında bireysel yorumlamalar var olduğunu belirtmiştir.

Arabulucu taraflarla ilk görüşmesinde, onların çatışma hikâyelerini dinlemekte, hikâyesine ve güçlü söylemlerine (discourse) olan bakış açısını sorgulatacak sorular sormaktadır. Ardından değişim için istisnaları keşfetme ve sorunun kaynağının aslında tamamen tarafların olmadığı kanısına varılması için adımlar atmaktadır. Bu adımlar; bireysel, kültürel ve toplumsal etkenlerin fark edilmesi ve tarafların söylemlerine karşıt oluşturmak amacıyla dışsallaştırma (externalization) ve yapı sökülmesi yapılmaktadır. Tamamlanan yapı sökülmesinin devamında yeniden çerçeveleme tekniği ile müracaatçının hikayesini yeniden yazması sağlanmakta ve taraflar ortak olarak alternatif bir hikâye oluşturmaktadırlar (Payne, 2020). Dışsallaştırma sürecinde çatışma tarafları dışsallaştırma yoluyla sorunu nesnelleştirmekte ve ilişkinin dışındaki ayrı bir varlık gibi konumlandırılmakta ve her ikisi de tabiri caizse aynı anda sorunun kurbanları konumuna gelmektedirler (Winslade, Monk ve Cotter, 1998; aktaran Hansen, 2003). Sosyal hizmet mesleğinde sık sık kullanılan sosyal inşacılık ilkesi, bu yaklaşımda oldukça önemli bir yere sahiptir. Sosyal inşa metaforunu kullanmak, bizi her insanın sosyal, kişilerarası

gerçekliğinin diğer insanlarla ve insani kurumlarla etkileşim yoluyla nasıl inşa edildiğini düşünmeye ve sosyal gerçekliklerin insanların hayatlarının anlamı üzerindeki etkisine odaklanmaya götürmektedir (Freedman ve Combs, 1996; aktaran Abels ve Abels, 2001). Sorunlar buldukları bağlamlar içerisinde değerlendirilmektedir. Bireye, çevre ve kültür tarafından verilen mesajların kişi tarafından içselleştirildiğini ifade etmektedir. Bu perspektifte, sorunun kaynağının bireyler değil, sosyal bağlamlarda üretildiğini ve dolayısıyla bireylerin sorunları içselleştirmemesi gerektiği üzerinde durulursa eğer arabuluculukta bu dışsallaştırma yönteminin çatışmalara, olaylara, rollere ve geçmişe olan bakış açısının dönüştürülmesi ve müzakere sürecinde kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olabileceği düşünülmektedir. Bunlara ek olarak bu yaklaşıma yöneltilen birtakım eleştiriler de mevcuttur. Arabuluculuk süreci ve arabulucunun kendisi tarafsız olsa da öyküsel arabulucunun da bir kişisel ve kültürel ön yargıları olabilmektedir. Dolayısıyla arabulucu istemeden önyargıları doğrultusunda yönelttiği sorularla tarafları etkileyebilmektedir (Paquin ve Harvey, 2002; aktaran Parlak, 2019). Bir diğer soru işareti ise, hikâyenin kendi tarafını önce anlatan tarafın bazı avantajlara sahip olabileceği yönündedir. Çünkü ikinci olarak hikâyesini aktaran tarafın öyküsünün ilk hikâyeye bir tepki ya da itiraz olarak algılanabileceği belirtilmektedir. Arabulucu, önce kimin konuşacağına dair tarafların karar vermesini sağlaması ya da taraflar arasındaki güç ilişkileri ve diğer faktörleri hakkında bir varsayım geliştirerek kimin önce konuşacağına karar vermesi de bazı sorunlara yol açabilmektedir (Parkinson, 2018).

2.3.2.5. Ekosistemik Arabuluculuk

Aile karmaşık bir sistemdir ve birçok farklı sistem ile de etkileşim halindedir. Bu sistemler ise duygusal, psikolojik, hukuki, ekonomik ve sosyal olmak üzere birçok farklı boyuta sahiptir. Eşlerin ayrılığıyla birlikte aile sisteminde tüm bu boyutlarda değişimler meydana gelmektedir. Her aile benzersizdir ve dolayısıyla her ailede meydana gelen bu değişimler farklı seyirler izlemektedir. Değişimin tüm boyutları, ilgili ailelerin kendilerine has ihtiyaçları göz önüne alınarak anlaşılmalı ve bu perspektiflerde uygulama planları hazırlanmalıdır. Ekosistemik arabuluculuk da tam olarak bu temelde şekillenmiştir. Aileyi, yaşadıkları sorunları ve çatışmaları anlamak için tüm sistem ağlarını göz önünde bulundurmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Taraflar arasındaki

çatışmaları, yasal, siyasi, toplumsal durum ve roller, etnik, kültürel, ekonomik durumları bireysel ve ailesel perspektifte ele almak arabuluculuk sürecinde oldukça aydınlatıcı olabileceğini vurgulamaktadır. Boşanmayı, yasalar ve psikolojik durumlar dahil olmak üzere çeşitli unsurların etkileşiminden oluşan bir süreç olarak ve aynı zamanda kişilerarası ilişki kalıplarından oluşan bir süreç olarak daha bütüncül bir duruşta ele almaktadır. Bu bütüncül bakış açısı, aile ve geniş akraba sistemini, çocuk gelişimi ve olası riskleri, demografik faktörleri, akranlar arasındaki ilişkileri, topluluk kaynakları gibi birçok faktörü içermektedir (Irving ve Benjamin, 1995). Ekosistemik arabuluculuk yaklaşımı, Bowen'ın Aile Sistemleri Kuramı'na benzetilebilir. Aile Sistemleri Kuramı, insan ilişkilerinin iki dengeleyici yaşam gücü tarafından yönlendirildiğini ifade etmektedir. Bunlar ise bireysellik ve birlikteliktir. Çok kuşaklı bir ilişkiler ve sistemler ağı olan ailenin ise bireysellik ve birliktelik etkileşiminin, benliğin farklılaşması, üçgenler, çok kuşaklı duygusal süreçler, duygusal kesinti ve toplumsal duygusal süreçler kavramlarını göz önünde bulundurularak nasıl şekillendikleri açıklanması gerektiğini vurgulamaktadır (Bowen, 1966; aktaran Nichols, 2017). Aile Sistemleri Kuramı, toplumsal düzeyde ve aile içerisinde karşı karşıya gelinen hem kişisel deneyimleri hem de olguları anlamak, çözümlenmek ve kavramlaştırmak için birtakım araçlar sunmasının yanı sıra aile yapılarını, ilişkileri ve davranış kalıplarını anlamakta da yardımcı yöntemler sunmaktadır.

Aile üyeleri arasındaki ilişkiler ortaya çıktıkları bağlam içinde anlaşıldıklarında, parçalanmış veya işlevsiz hale gelmiş sistemler ve ilişkiler görünürlük kazanabilmektedir. Böylece daha tutarlı hale getirilebilmekte veya daha olumlu bir işlev üstlenebilmektedirler. Bu modelde, sistem, etkileşim ve iletişim şablonlarına bakılması arabulucuya karşılıklı suçlama ve sınırlı bakış açısına neden olabilen çizgisel neden-sonuç açıklamalarından uzaklaşma olanağı sağlamaktadır (Parkinson, 2018). Böylece daha geniş bir perspektifle durumlar, ilişkiler ve sorunlar bütüncül bir bakış açısıyla ele alınabileceği ve daha etkili bir arabuluculuk yapılabileceği düşünülmektedir.

Ailenin sistemlerinden bahsedilmişken bu sistemlerden birinin de çocuklar olduğu atlanmamalıdır. Diğer yaklaşımlara bakıldığında direkt olarak çocuklara yönelik müdahaleler değil eşlere yönelik müdahaleler olduğunu fark edilmektedir. Bu da çocuğun

yüksek yararının korunması ilkesine bağlı olarak bu yaklaşımın arabuluculuk sürecinde oldukça uygun olabileceğini göstermektedir. Parkinson, (2018), bu konuya ilişkin olarak,

“Ekosistemik model, çocukların ihtiyaçlarını ve isteklerini hesaba katarak çocuğu besleyen ve destekleyen çocuk-anne-baba ilişkilerini sürdürmelerini sağlayan bir şekilde ailelerin kendi bakış açıları kadar çocuğun fikirlerini de göz önünde bulundurmalarına olanak sağlar.”

yorumunda bulunmuştur.

Ekosistemik arabuluculuğun belirtilen amaçları ve ilkeleri karşılayabilmesinin kolaylaştırabilmesi için bazı araçlardan yararlanılabileceği düşünülmektedir. Araç olarak genogramların kullanılmasının ekosistemik arabuluculuğun daha yararlı ve işlevsel hale getirebilmesi açısından fayda sağlayacağı kanısı bulunmaktadır. Genogramlar, Aile Sistemleri Teorisi’nde aileleri değerlendirme sürecinde kullanılan önemli bir araçtır. Her iki eşin doğum tarihine, kardeş konumları, çocuklarıyla ilgili önemli bilgileri ve ebeveynlik işleyişlerine dair bilgilerin yer aldığı en az üç neslin bilgilerinin yer aldığı bir şablondur. Aile üyelerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini görselleştirmektedir. Yaşlar, evlilik tarihleri, ölümler ve coğrafi konumlar da dahil edilmektedir (Nichols, 2017). Aile arabulucuları ise genogramları ayrılık sonrası yaşamı anlamak için eşlerin ortak fikirleri doğrultusunda oluşturabilirler. Bu açıdan klasik genogramdan farklıdır. Arabulucular, aile yapısını şemalaştırırken genogramları ayrılık sonrası sürece adapte ederek kullanabilirler. Bu sayede ayrılık sonrası süreçte, eşlerin yaşamını ve hanelerde kimlerin olduğunu, yeni hayat arkadaşlarının aile tarafından kabul edilip edilmediğini, değişen ve dönüşen aile yapısını genogramlarda olduğu gibi dikine değil enine bir şekilde genişleterek anlar ve ele alırlar. Böylece arabulucunun ve ebeveynlerin; sorumluluklarına, ebeveyn-çocuk ilişkilerine ve hem eski hem de yeni aile sistemleri arasındaki etkileşimlere nasıl bakılacağı konusunda da yararlı olabileceği düşünülmektedir (Parkinson, 2018).

2.3.2.6. Terapötik (İyileştirici) Arabuluculuk

Terapötik arabuluculuk uygulamalarının temelini, psikoterapi ve sosyal hizmet yöntem ve teknikleri oluşturmaktadır (Parlak, 2019). Bu model süreç ve diyalog temellidir. Tarafları dönüştürücü ve uzlaşma hedefleriyle bir diyalog sürecine dâhil etmeyi

hedeflemektedir (Alexander, 2008). Özünde bu model, taraflar arasındaki veya içindeki duygusal engeller bir kez yönetildiğinde orta yolu bularak karşılıklı olarak yararlı, kabul edilebilir anlaşmaların yüzeye çıkacağını varsaymaktadır. Temel hedefi ise, sağlıklı ebeveyn-çocuk ilişkileri üreten boşanma sonrası bir aile sistemi üretmektedir (Schwebel vd., 1994; aktaran Moloney ve Smyth, 2003). Heitler, (2001), terapötik arabuluculuk sürecini üç adıma ayırmıştır. İlk olarak, tarafların içinde buldukları mevcut konumlarını ve durumlarını ifade ettiği netleştirme adımıdır. İkinci olarak, her iki tarafın da mevcut konum ve durumlarına sebep olan temel endişeleri keşfetmek için bir araya geldiği adımdır. Her iki tarafın da endişelerine çözüm bulmak için bu adım önemlidir. Son adım ise, her iki tarafın da endişelerini, haklarını ve yararını gözetilen bir çözüm bulunduğu adımdır. Kısaca, tarafların haklarının ve refahlarının eşit bir şekilde gözetildiği bir gelecek inşa etmek adına, tarafların duygu ve düşüncelerini ifade ettiği, birbirini dinlediği ve bakış açılarını keşfettiği, anlamlandırdığı ve benimsediği sonuçta da ortak bir anlaşmaya varıldığı bir süreçtir. Bu sürecin temelini ise, iletişim oluşturmaktadır. Irving ve Benjamin, (1995) ise, terapötik arabuluculuğuna dair temel stratejilerini şu şekilde özetlemişlerdir:

- Evliliği tehlikeye atan iletişim çıkmazını belirlemeyi ve çözmeyi, böylece aynı kalıpların boşanma davasında sorunlara yol açmamasını yardımcı olmak;
- İnsanlara niteliksel olarak farklı ilişki kurmayı öğretirken, boşanmalarını kolaylaştıracak yasal olarak bağlayıcı anlaşmalara varmalarına yardımcı olmak;
- Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda, boşanma sonrasında her iki tarafa da birbirleriyle farklı ilişki kurmayı öğrenmeleri için koçluk yapmak;
- Tarafların kendileri ve problemlerinin çözümü için sorumluluk alarak kendilerini güçlendirmelerine yardımcı olmak;
- Çiftin endişelerini çözmek için iş birliği yapabilecekleri yeterli derecede karşılıklı anlayışı öğretmek;
- Sorunları araştırdıktan, seçenekler geliştirdikten ve alternatifleri değerlendirdikten sonra her iki tarafın da kendi anlaşmalarına varmasına yardımcı olmak.

Görüldüğü üzere terapötik yani iyileştirici arabuluculuk, tarafların boşanma süreci boyunca ve boşanma sürecinden sonraki süreçte sağlıklı bir iletişim ve etkileşim içerisinde olmaları, çocuklarının yüksek yararını gözeterek birbirleriyle bu iletişim ve etkileşim sürdürmelerine destek olmayı amaçlamaktadır. Tüm arabuluculuk modellerindeki temel amaç uzlaşmayı sağlamak olsa da terapötik arabuluculuk bu uzlaşmayı bireylerin sorun ve ihtiyaçlarını gözeterek ve bunları çözümlenerek, gerekirse Irving ve Benjamin, (1995) dediği gibi taraflara koçluk yaparak sağlamaktadır. Bu noktada akıllara ilk olarak, “Arabuluculuk süreci bir psikoterapi süreci mi?” sorusu gelmektedir. Parkinson, (2018), bu konuda, ayrılık veya boşanma sürecinde yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkların tedavi edilmesi gereken hastalıklar olmadığını belirtmiştir. Milne, (1985), ise bu fikre karşın, psikoterapinin genel amacının, içsel uyum ve etkili kişisel ve kişilerarası işlevsellik kurmaktır. Aile arabuluculuğunun odak noktası, evlilik kaynaklarının (örneğin, mülk ve finans) tahsisi ve çocukların velayeti de dahil olmak üzere, evlilik kurumunun feshi üzerinedir. Arabuluculuk bir tedavi süreci değildir. Tarafların geçmiş davranışları analiz edilmez, bunun yerine olumlu bir gelecek sağlayan anlaşmalara varılmasına destek olunur. Arabuluculuk sırasında, çatışmanın geçmişine dair iç görü elde etme veya kişilik kalıplarını değiştirme girişimi yoktur. Bunların her ikisi de gerçekleşebilse de, bunlar arabuluculuk sürecinin yalnızca yan faydaları olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir (aktaran Erickson, 1997).

Özetlemek gerekirse, her iki kavram arasındaki sınırlar tam olarak net olmasa da burada arabulucunun amacı oldukça önemlidir. Arabulucunun, öncelikle psikoterapist rolüne bürünmeden, arabuluculuk sürecini kolaylaştırmak için şimdiye ve geleceğe odaklanması gerekmektedir. Ardından taraflar ile çocukların yüksek yararı doğrultusunda çatışma ve uyuşmazlıkları çözmek amacıyla iletişim kurması halinde rol karmaşasını ortadan kalkacağı düşünülmektedir.

2.3.3. Dünyada ve Türkiye’de Aile Arabuluculuğu Uygulamaları

Bu bölümde öncelikle ülkemiz Türkiye; ardından aile arabuluculuğunun ilk doğduğu Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada; Avrupa’da aile arabuluculuk uygulamalarının başladığı İngiltere ve Avrupa Birliği’nin nüfus açısından en kalabalık üye devleti ve en

büyük ekonomisi olması sebebiyle Almanya aile arabuluculuğu hizmetleri doğrultusunda değerlendirilecekti

2.3.3.1. Aile Arabuluculuğuna Dair Yürürlükteki Mevzuatın Değerlendirilmesi

Aile arabuluculuğuna dair Türkiye’de yürürlükte olan mevzuatta özel bir yasal düzenleme yer almamasına rağmen uluslararası alanda imzalanmış olan sözleşmelerde aile arabuluculuğu konusu yer almaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 21.01.1998 tarihinde kabul ettiği R (98) sayılı tavsiye kararıyla, üye ülkelere aile arabuluculuğunu geliştirmeyi tavsiye etmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Haklarının Kullanılmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi de aile arabuluculuğunu geliştirmeyi tavsiye eden ve Türkiye’nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmelerdendir (Börü, 2020). Bu bölümde ise, 6325 Sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu, 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu hükümleri doğrultusunda Türkiye’de aile arabuluculuğu uygulaması değerlendirilecektir.

2.3.3.1.1. 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu

6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK), arabuluculuk uygulamalarıyla ilgili genel bilgiler sunmaktadır. HUAK m. 20/2’ye göre, Türkiye’de arabulucu olmak için Hukuk Fakültesi mezunu ve en az 5 yıllık deneyimin olması gerekmektedir. Bu şartlar ise genel arabuluculuk içindir. Özel olarak aile arabuluculuğun kimler tarafından yürütülebileceğine dair şartların belirlendiği bir hüküm bulunmamaktadır.

HUAK, arabuluculuk uygulamalarıyla ilgili genel bilgiler sunmakta ve boşanma davalarını kapsamamaktadır. Boşanma, kamu düzenini de ilgilendirmektedir ve HUAK kapsamındaki düzenlemeler, boşanma ve bundan doğan veya doğacak olan ferî talepleri içermemektedir (Arabuluculuk Daire Başkanlığı, 2020). Çünkü Türk Medeni Kanunu (TMK) m. 184/5’e göre, boşanma veya ayrılığın ferî sonuçlarına ilişkin anlaşmalar, hâkim tarafından onaylanmadıkça geçerli olmamaktadır. Dolayısıyla aile hukuku ile ilgili

bazı ihtilaflar arabuluculuk uygulaması için uygun değildir. HUAK m.1/2'ye göre, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde arabuluculuk uygulanmaktadır ve aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar ise, arabuluculuğa elverişli değildir. Ayrıca boşanma, velayet, müşterek çocukla kişisel ilişki tesisi gibi konularda da taraflar serbestçe tasarruf edememekte ve arabuluculuğa uygun görülmemektedir. HUAK'a paralel olarak İstanbul Sözleşmesi'nin 48/1. Maddesi de *“Taraflar devletler, Sözleşme kapsamındaki şiddet eylemlerinde arabuluculuk ve uzlaştırma da dahil, zorunlu alternatif uyuşmazlık çözüm süreçlerini yasaklamak üzere, gerekli hukuki veya diğer önlemleri alacaklardır”* demek suretiyle, şiddet içeren uyuşmazlıklarda zorunlu alternatif uyuşmazlık çözüm yolları yasağını getirmiştir. Aile arabuluculuğu, tarafların kendi rızalarıyla katılım gösterdikleri, gizliliğin ve güvenli ortamın sunulduğu, süreç boyunca eşit bir konumda yer aldıkları ve tarafsız bir rolde olan arabulucunun desteğiyle çatışma ve uyuşmazlıkları konusunda ortak bir noktada buluşarak yasal bağlayıcılığı bulunan bir anlaşma imzalamasından meydana gelmektedir. Tarafların iradesi söz konusudur. Aile içi şiddet durumunun söz konusu olması halinde tarafların eşit bir konumda olmaları, duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebilmeleri mümkün olmayacaktır. Bu durumların ise taraflar açısından adil olmayan bir sonucun ortaya çıkmasına sebebiyet vermesi ihtimali bulunmaktadır.

Arabuluculuğa uygun bulunan konular nedir diye bakıldığında ise bunlar; maddi ve manevi tazminat, mal paylaşımı, nafaka talebi, nişanın bozulmasından doğan anlaşmazlıklar gibi maddi konulardır. Bu konular üzerinde tarafların serbestçe tasarruf etme imkânı bulunmakta ve arabuluculuk uygulaması açısından uygun görülmektedir (Kavasoğlu ve Gündoğdu, 2021).

2.3.3.1.2. 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun

4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (AMK)'da aile arabuluculuğuna dair bilgiler içermektedir. AMK m. 6/1/a'ya göre, aile mahkemesi, evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyararak, gerektiğinde uzlaştırmaya karar verebilmektedir. Bu görevi ise 5. maddeye göre görevlendirilmiş uzmanlar yerine getirmektedir. Bu uzmanlar, psikolog, pedagog ve

sosyal çalışmacılardır. Uzlaşma ise, arabuluculuğunun temel hedeflerinden biridir. Bu madde ışığında, mahkeme bağlantılı bir aile arabuluculuğuna yönlendirme yapıldığı yorumunda bulunulabilir. Fakat uygulamaya bakıldığında, aile mahkemesi bünyesinde çalışan uzmanların, uzlaşma rolünden ziyade hâkimin istemi üzerine taraflarla velayet, vesayet, kişisel ilişki tesisi ve boşanma konularında inceleme ve değerlendirme amaçlı görüşmeler gerçekleştirdiği ve bu görüşmeler sonucunda edindiği izlenimlere yer verdiği raporlar hazırladığı bilinmektedir. Yine AMK'nin 7. maddesine göre, aile mahkemeleri, önlerine gelen dava ve işlerin özelliklerine göre, esasa girmeden önce, aile içindeki karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörünün korunması bakımından eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek bunların sulh yoluyla çözümünü, gerektiğinde uzmanlardan da yararlanarak teşvik etmektedir. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere, hâkimlerin uzlaşmaya ve sulhe teşvik rolü bulunmaktadır. Fakat uzlaşmaya ve sulhe teşvik rolü mevcut olsa da hâkimin bir arabulucu gibi hareket etmemeye dikkat etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde tarafsızlık ilkesi ihlal edilebilir. Hâkimin tahkikat aşamasında uygun gördüğü her an arabuluculuğa teşvik edebilmesi bu konuda yetkinliklerinin de artması gerektiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla aile mahkemesi hâkimlerinin aile arabuluculuğu konusunda eğitim almalarının, gerekli konuların ayrımını yapabilmeleri ve doğru zamanda teşvik edebilmeleri açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak, hem AMK m.7'de esasa girmeden önce sulh teşviki neticesinde hem de AMK m.6'ya göre yargılamanın her aşamasında tarafların uzlaşmaları için aile mahkemeleri uzmanlarından faydalanabileceği mevzuatta yer almaktadır. Ancak uygulamaya bakıldığında maalesef ki aile arabuluculuğuna dair hem aile mahkemesi uzmanları tarafından hem de mahkeme dışında sulhe ve uzlaşmaya teşvik sonucunda bir uygulamanın yapılamadığı bilinmektedir.

2.3.3.1.3. 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu

6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) da özel olarak aile arabuluculuğuna değinmese de tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği davalarda hâkimin tarafları sulhe ve arabuluculuğa teşvik etme görevinin bulunduğunu belirtmektedir. HMK m. 137/1'e göre,

“Mahkeme ön incelemede; dava şartlarını ve ilk itirazları inceler, uyuşmazlık konularını tam olarak belirler, hazırlık işlemleri ile tarafların delillerini sunmaları ve delillerin toplanması için gereken işlemleri yapar, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği davalarda onları sulhe veya arabuluculuğa teşvik eder.”

HMK m. 140/1’e göre de,

“Hâkim, ön inceleme duruşmasında, ... gerekli görürse tarafları dinler; daha sonra, tarafların iddia ve savunmaları çerçevesinde, anlaştıkları ve anlaşamadıkları hususları tek tek tespit eder. Uyuşmazlık konularının tespitinden sonra hâkim, tarafları sulh ve arabuluculuğun esasları, süreci ve hukuki sonuçları hakkında aydınlatarak sulhe veya arabuluculuğa teşvik eder.”

Hâkimin, tarafları sulh ve arabuluculuğun esasları, süreci ve hukuki sonuçları hakkında aydınlatması ve sulhe veya arabuluculuğa teşvik etmesi yararlı bir uygulama olarak görülebilir. Fakat arabuluculuk doğası gereği tarafların hem maddi hem manevi açıdan daha az zarar görmelerini sağlamak amacıyla adli sistemden uzak, tarafların hak ve menfaatlerinin eşit şekilde gözetilerek ortak bir noktada buluşmalarının desteklendiği ve tarafların kendi rızaları doğrultusunda katılım gösterdikleri bir uygulamadır. Böyle bir doğaya sahip uygulamada, tarafların karşılıklı olarak mahkemeye delileri içeren bir dosya sunması boşanma davasına çekişmeli bir boşanma davasına dönüştürebilir. Bu durumda ise, taraflar uzlaşmak istemeyebilir ve aralarında bulunan etkileşim olumsuz olarak etkilenebilirler. Söz konusu durumda, aile arabuluculuğu temel ilkelerinden olan gönüllü ve eşit katılım sağlanamamasına bağlı olarak bir arabuluculuğun gerçekleştirilmesinin mümkün olmayacağı düşünülmektedir.

2.3.3.1.4. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu

Kadın hakları, evlilik, boşanma, velayet, miras, kadın ve erkek eşitliği gibi aile ile ilgili bütüncül bilgiler içeren ve aile ile ilgili Türkiye’nin birincil mevzuatı olan Türk Medeni Kanunu (TMK) da aile arabuluculuğuna dair yeterli olmasa da bazı ipuçları içermektedir. Öncelikle maddeleriyle cinsiyetler arası ayrımcılığı kaldıran ve bireylerin toplum içerisinde haklara ve imkanlara erişiminde eşitlikçi bir ortam sunan bu kanun aile arabuluculuğuna da zemin hazırlamaktadır. Aile arabuluculuğu, tarafların haklarını eşit bir biçimde gözetilen ve eşit katılımı ilke edinen bir süreçten meydana gelmektedir. Dolayısıyla Medeni Kanunu’nun Türkiye’de sunmuş olduğu kadın-erkek eşitliği ortamı,

aile arabuluculuğu uygulamalarının tarafların eşit katılımı ilkesi doğrultusunda yürütülmesine destekleyici olmaktadır.

TMK m.195'e göre, evlilik birliğine bağlı olarak ortaya çıkan sorumlulukların yerine getirilmemiş olması ya da önemli bir konuda anlaşmazlığa düşülmesi durumlarında, eşler birlikte veya ayrı ayrı olarak hâkimin müdahalesini talep edebilmektedirler. Bu durumda, hâkim eşleri uzlaştırmaya çalışır veya bu konuda uzman kişilerin yardımına başvurabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, evlilik birliği içinde doğan uyuşmazlıklara yönelik olmasıdır. Temel amaç evlilik birliğinin korunmasıdır. Fakat aile arabuluculuğu, boşanma kararı almış çiftlerin hak ve menfaatlerini eşit şekilde gözeterek ortak bir anlaşmaya varmalarını destekleyen, boşanma sürecine özgü bir uygulamadır. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise, hâkimin eşleri uzlaştırmaya çalışması ya da eşlerin rıza göstermeleri halinde aile mahkemesi uzmanlarından bu konuda yardım isteyebilmesidir. Hem aile mahkemesi uzmanlarının hem de hâkimlerin aile arabuluculuğuna dair özel bir eğitim almamış olmalarından dolayı bu uygulamaları gerçekleştirmelerinin yararlı olmayacağı düşünülmektedir. Ayrıca arabuluculuk uygulaması tarafları adli sistemden uzak tutmak amacıyla şekillenmiş iken mahkeme hâkiminin ve uzmanlarının bu rolü üstlenmesinin doğru olmadığı düşünülmektedir.

2.3.3.2. Aile Arabuluculuğu Uygulamalarına Dair Dünyadan Örneklerin Değerlendirilmesi

Türkiye'de aile arabuluculuğu bu denli kısıtlı bir uygulama alanı bulmasına karşın gelişmiş ülkelerde geniş bir uygulama alanına sahiptir. Bu bölümde ise aile arabuluculuğu hizmetlerinin ilk doğduğu Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada; Avrupa'da aile arabuluculuk uygulamalarının başladığı İngiltere ve Avrupa Birliği'nin nüfus açısından en kalabalık üye devleti ve en büyük ekonomisi olması sebebiyle Almanya aile arabuluculuğu hizmetleri doğrultusunda değerlendirilecektir.

2.3.3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Günümüzde arabuluculuk uygulamalarının en yaygın biçimde uygulandığı ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri, aile arabuluculuğu uygulamalarının ilk olarak

başladığı ülkelerden de biridir. Birçok farklı ülkede geleneksel olarak uzlaşmacılık olarak yürütülen uygulamalar ilk olarak ABD’de arabuluculuk olarak modern halini almıştır. Modern arabuluculukta arabulucu, hem hukuki hem de çatışma ve uyuşmazlık çözümü konularında daha profesyonel ve alanında uzman konumdadır. ABD’de profesyonel olarak ilk kez arabuluculuk 1913 yılında işçi ve işveren arasında uygulanmıştır (Şahin, 2008; aktaran Dünyada Arabuluculuk Uygulamaları Konferansı, 2011). Zamanla arabuluculuk merkezleri sayesinde tüm anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların adli sisteme dahil olmadan arabuluculuk uygulamaları desteğiyle çözümlenmeye başlamasıyla, 1981 yılında ilk kez Kaliforniya’da aile hukukunda da yer almaya başlamıştır (Kelly, 2000). Aslında ilk olarak 1939 yılında Kaliforniya’da aile mahkemelerine bağlı olarak arabuluculuk merkezleri (conciliation services) kurulmuştur fakat 1970’li yılların başına kadar hâkimler tarafından süreç yürütüldüğü için profesyonel ve modern bir uygulama olarak adlandırılmamaktadır. 1973 yılının başında, Kaliforniya, Wisconsin ve Minnesota eyaletlerinde, velayet ve çocukla kişisel ilişkide bulunmaya ilişkin uyuşmazlıkların çözümü gibi konular arabuluculuk faaliyetleri kapsamında yer almıştır. Bunların yanı sıra, boşanma durumunda çocukla görüşme ve velayet hakkına ilişkin uyuşmazlıklar da arabuluculuk faaliyetinin konusu haline getirilmiştir (Mazlum, 2020). Aile içi şiddet, uyuşturucu/alkol kötüye kullanımı veya çocuk ihmali/istismarının mevcut olduğu durumları ise arabuluculuk için uygun bulunmamaktadır (New York State Unified Court, t.y.). Aile arabuluculuğu, çiftlerin yaşadıkları süreci kolaylaştırırken; boşanma sürecinin arabuluculuk süreci tamamlanmadan yargıya taşınma zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Ailelerin hem maddi hem de manevi açıdan daha az yorulmasını sağlamak, adli sisteme dahil olmadan çiftlerin hak ve menfaatlerini eşit bir şekilde gözetilerek en kısa sürede ortak bir noktada buluşmalarını desteklemek, aile üyeleri arasında iletişimi güçlendirmek, yeni yaşama ve rollere adapte olmalarını kolaylaştırmak amacıyla ortaya çıkarılmış bir uygulama biçimidir. Günümüzde tüm eyaletlerde, boşanmanın gerekli olup olmadığı kararının verilmesi, müşterek çocukların sorumluluklarının nasıl paylaşılacağı, nafaka yerine ihtiyaca ve ödeme gücüne göre mali düzenlemeler yapılması üçüncü bir kişinin katı bir karar verici rolü yerine taraflar arasında iletişime ve ortak bir kararın alınmasına yerini bırakmıştır (Milne, Folberg ve Salem, 2004). Bunun yanı sıra çoğu eyalette çocukları içeren tüm boşanma davalarında aile arabuluculuğu zorunludur (Centrone, 2007). New York eyaletinde, eğer dava

mahkeme sürecindeyse ücretsiz mahkeme arabulucusu, yerel düzeyde Toplum Uyuşmazlık Çözüm Merkezi'nden ebeveynlik uyuşmazlığı için ücretsiz arabuluculuk desteği alınabilirken; mali konular için ücretli arabuluculara yönlendirmeler yapılmakta ayrıca Boşanma Arabuluculuğu Kliniği'nde de New York eyaletinde yaşayan çiftlere ücretsiz arabuluculuk uygulaması sunulmaktadır. Bu uygulamalar yalnızca New York eyaletinde özgü değil çoğu eyalette topluluk temelli ya da mahkemeye bağlı aile arabulucuları bulunmaktadır (New York State Unified Court System, 2022). Bu bilgiler ışığında hem ücretli hem de ücretsiz arabuluculuk uygulamaların var olduğunu söylenebilir. Dolayısıyla çiftlerin boşanma sürecinde, hem ebeveyn, çift ve kardeş uyuşmazlıklarında hem de mali konularda kolaylıkla kendi mali durumlarına göre aile arabulucuları seçebildikleri ve onlarla iletişime geçebildikleri görülmektedir. Söz konusu kolaylık ve hizmet sunum şeklinin ise, değişim ve dönüşümlere kapı açan boşanma sürecine hem maddi hem manevi açıdan yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Birçok eyalette boşanma davalarında taraflar ya mahkeme tarafından arabuluculuğun bir seçenek olarak değerlendirilmesi için bilgilendirme toplantılarına davet edilmekte ya da tarafların yazılı anlaşmasına dayanarak arabuluculukla sonuçlanmaktadır. Aile içi şiddet gibi bir durum söz konusuysa, arabuluculuk mümkün değildir. Genel olarak arabulucular, tarafların bir araya gelmesine, seçenekleri keşfetmesine ve aralarındaki anlaşmazlığı çözmek için karşılıklı bir anlaşmaya varmasına yardımcı olmaktadır. Arabulucuların, kimin haklı kimin haksız olduğunu söylemek veya herhangi bir karar vermek gibi rolleri bulunmamaktadır. Bunun yerine, taraflar için yüksek yarar içeren bir mutabakata varmalarına yardımcı olmaktadır. Davanın konusuna ve taraflar için en uygun arabulucuyu bulmak için ise, Amerikan Tahkim Derneği, tarafların yaşadığı bölgedeki arabulucular için çevrimiçi bir arama aracı sağlamak ve çoğu eyalet mahkemesinin de nitelikli aile hukuku arabulucuları listesi bulunmaktadır. Arabuluculuk görüşmeleri, ilk olarak taraflarla tanışıldığı, dava detaylarının ve arabuluculuk kurallarının konuşulduğu genel bir görüşmeyle başlamaktadır. Sonrasında taraflar duygusal ve hassas bir durumdaysalar taraflarla ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirilmekte ve ortak bir nokta bulunmuşsa tekrara genel bir toplantı gerçekleştirilerek tarafların eşit bir biçimde hak ve menfaatlerini içeren bir sözleşme hazırlanmaktadır. Ortak bir noktaya varılmaması durumunda ise, taraflar dava açmaya karar verebilmektedirler (Armstrong, 2021).

ABD’de arabuluculuğun hangi meslek elemanlarınca yapılabileceği belirtilmemiş olmasına karşın aile arabulucunun hem arabuluculuk sürecine dair eğitim ve öğretime sahip olması gerektiği hem de aile hukuku, aile içi ihmal ve istismar, çocuğun eğitilmesi ve gelişimi, kültür ve farklılıklar gibi konularda da eğitim alması gerektiği belirtilmiştir (Fırat, 2024). Ayrıca California Eyaleti’nde bir aile mahkemesi arabulucularının; çocuk gelişimi, aile dinamikleri ve ayrılık, boşanma ve travmanın etkileri hakkında bilgili, eğitilmiş ruh sağlığı profesyonelleri olduğu belirtilmiştir (California Courts, 2024).

2.3.3.2.2. Kanada

Kanada’da da ABD ile eş zamanlı olarak aile arabuluculuğu uygulamaları başlamıştır. Kanada’da aile arabuluculuğu, evlilik birliği içerisindeki sorunları, ayrılık veya boşanma sonrası ailenin yeni hayatına dair düzenlenmeleri, müşterek çocuklar için gelecekteki ebeveynlik planlarını kapsamaktadır. Ayrıca ayrılıkla veya boşanmaya bağlantılı mali destek ve mülkiyet konularını, çocuk koruma konularını, yaşlı ebeveynlerin bakımı ve/veya tedavisi için sorumluluk paylaşımını, aile ekonomisini, emlak konularını, evlat edinme ve eğitim konularını içeren geniş bir uygulama perspektifi sunmaktadır (Family Mediation Canada, 2024). Bu uygulama perspektifi içerisinde şiddet yer almamaktadır. Kanada’da da şiddet durumu arabuluculuğa kesinlikle elverişli olmayan bir durumdur. Arabuluculuk genellikle diğer kişiyle doğrudan tartışmaları içerdiğinden, aile içi şiddet söz konusuysa ve devam eden güvenlik endişeleri varsa, güvenli ve etkili bir şekilde arabuluculuk yapılması mümkün olmamaktadır (Family Mediation Canada, 2024) Arabuluculuk sürecinde aile mahkemesi danışmanlarının ve yargıçlarının da bazı rolleri mevcuttur. Bu roller, taraflara uzlaşmazlık çözümünde rehberlik sunmak ya da uzlaşmazlığın çözümü için kamu veya özel aile danışmanlığı hizmetlerine yönlendirmektir. Eğer bir aile hukuku davası açılmış ise tarafların, arabuluculuk konusunda bilgilendirilme ve yönlendirilme oturumuna katılmaları zorunludur. Bu oturumdan sonra taraflar, arabuluculuk ile devam etmeyi veya mahkemeye gitmeyi seçebilmektedirler (dry, Peters ve Currie, 1998). Bu sayede evlilik birliği ve ayrılık süreçlerinde taraflar arasında yaşanan çatışma ve uyuşmazlıklar profesyonel bir uzman bakış açısıyla ele alınabilmekte ve çiftlerin sağlıklı bir iletişim kurabilmeleri ve eğer isterlerse mutabakata varmalarını desteklenmektedir. Arabuluculuk sonunda tarafların

onayları doğrultusunda usulüne uygun bir şekilde kaleme alınan arabuluculuk anlaşmaları, yasal olarak bağlayıcı sözleşmelerdir ve bu nedenle kanunen uygulanabilirlerdir. Usulüne uygun olarak imzalanan ve tanık olunan bir arabuluculuk sözleşmesi, mahkeme kararına dönüştürülebilmekte ve yargıç tarafından imzalandıktan ve dosyalandıktan sonra uygulanabilir hale gelmektedir (Family Mediation Canada, 2024). Ayrıca 2011 yılından itibaren Aile Mahkemeleri'nde kamu tarafından finanse edilen gönüllü aile arabuluculuğu hizmetleri de uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama, yerinden arabuluculuk olarak adliye 2 saatlik seanslar olarak, tanımlanmış sorunları çözmeye yöneliktir ve ücretsizdir. Adliye dışında 8 saate kadar çıkabilen daha karmaşık sorunlara yönelik herkesin katılabildiği uygulamalar da mevcuttur. Yerinde arabuluculukta mahkemede bir başvuru başlatmak zorunluysen adliye dışındaki uygulamalarda böyle bir zorunluluk yoktur ve herkesin katılımına açıktır. Bakmakla yükümlü olunan kişi sayısına ve gelire göre ücretlendirme yapılmaktadır. Aile, farklı sistemlerin etkileşiminde olan karmaşık ve anlaşılması, müdahale edilmesi zor bir oluşumdur. Hal bu iken 2 saatlik ücretsiz uygulamaların uzlaşma için yeterli olmayacağı ancak çiftlerin arasında iletişim ve etkileşim devam ediyorsa ve yüksek bir gönüllülük söz konusu ise iki saatlik ücretsiz sürenin mutabakata varılarak bir sözleşme hazırlanabilmesi için de yeterli olabileceği düşünülmektedir.

Kanada'da aile arabuluculuğunun hangi meslekler tarafından yürütüleceğine dair kesin sınırlar olmamasına karşı uygulamaların; aile içi uyuşmazlıkların çözümlenmesine, boşanma, ayrılık ve boşanma sonrası süreç, ebeveynlere, çocuklara ve onların arasındaki ilişkiye, yaşlı bakımına, çocuğun yüksek yararına ve refahına, evlat edinmeye odaklandığı görülmektedir (Family Mediation Canada, 2024).

2.3.3.2.3. İngiltere

Aile hukuku konuları, aileleri yüksek maliyetler, uzun bekleme süreleri ve belirsizliklerle karşı karşıya bırakabilirken; aynı zamanda bu karmaşanın içerisinde yeni hayata ve rollerine adapte olmalarını da beklemektedir. Fakat bu bireylerin ve ailelerin zorlanacağı bir süreçtir. Bu zorlu süreç karşın İngiltere aile arabuluculuğuna oldukça önem veren ülkeler arasında yer almaktadır. Aile arabuluculuğu, İngiltere'de 30 yılı aşkın bir süredir kullanılmaktadır. Arabuluculuk uygulaması, finans ve mülkiyet dahil olmak üzere tüm

boşanma ve ayrılık alanlarını kapsamaktadır (Munby, 2021). Aile Arabuluculuğu Konseyi tarafından 2018 yılında hazırlanan Aile Arabulucuları için Uygulama Esasları'na göre İngiltere'de aile arabuluculuğunun bazı temel ilkeleri bulunmaktadır. Bunlar; gönüllü katılım, arabulucunun tarafsızlığı, gizlilik, mevzuat uygun hareket etme, kişisel çıkar beklentisiyle hareket edilmemesi, çocuğun yüksek yararını koruma, katılımcılar arasında güç dengesizliği ve aile içi şiddet olup olmadığını gözlemlenmesi olması durumunda arabuluculuğa son verilmesi ve katılımcıya mevcut destek hizmetleri hakkında bilgi sağlanmasıdır. Belirtilen ilkeler doğrultusunda İngiltere'de aile arabuluculuğu sunulmaktadır. İngiltere'de aile arabuluculuğu, çocuklar için düzenlemeleri (velayet, kişisel ilişki tesisi ve çocuk için nafaka), mal paylaşımını, borçlarla ilgili düzenlemeleri ve geniş aileler ilgili konuları içermektedir. Aile arabuluculuğu, çocuklu veya çocuksuz çiftlere, evli ya da bekar (harcins birlikteliği olsun ya da olmasın) çiftlere, büyük aile üyelerine ve eski eşyle doğrudan çocukları veya mali konular hakkında konuşmakta zorlanan bireylere sunulmaktadır. Aile arabuluculuğu hizmetini sunan profesyoneller ise, Aile Arabuluculuk Konseyi'ne bağlı Ulusal Aile Arabuluculuk Hizmeti'nde çatışma yönetimi ve aile arabuluculuk konularında eğitimler almış kişilerden oluşmaktadır. Aile arabulucuları, tamamı Aile Arabuluculuk Konseyi'nin üyesi olan altı üye kuruluş tarafından düzenlenmekte ve yönetilmektedir. Bu konsey, aile arabulucuları için uygulama kurallarını ve aile arabuluculuğunun uygulama gereklilikleri için minimum standartları belirlemektedir (Munby, 2021). Aile Arabuluculuğu, hem ebeveynler hem de çocuklar için çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetler, Aile Köprüleri, Barınma Arabuluculuğu, Çocuklar Önce Gelir-Ayrılmış Ebeveyn Destek Atölyeleri ve Arabuluculuk Bilgilendirme ve Değerlendirme Toplantısı (MIAM) hizmetleridir. Aile Köprüleri, aile arabulucuları ve danışmanlarının, çeşitli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı boşanma sürecinde ailenin yeni yaşama ve rollere adaptasyon, iletişim ve etkileşim sorunları, çatışma yönetimi, mahkeme kararlarının pratikte nasıl uygulanabileceği gibi konulara yönelik olarak sunduğu 1 saatlik seanslardır. Barınma Arabuluculuğu, aile içi anlaşmazlıklar nedeniyle gençlerin aile evlerinden tahliye edilmesini önlemeye yardımcı olmak için yerel meclislerin barınma departmanlarına aracılık hizmetleri sunmaktadır. Yeni bir yaşama kapı açan boşanma sürecinde, ebeveyn çocuk ilişkisinde de önemli değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimlere yönelik olarak Çocuklar Önce Gelir- Ayrılmış Ebeveyn Destek Atölyeleri, ebeveynlere çocuk odaklı

eğitimler sunmaktadır. Çocuklara süreç boyunca destek olmak ve başarılı eş-ebeveynlik ortaklıkları oluşturmak konusunda da rehberlik sunmaktadır. Bu hizmete yüz yüze katılma imkânı olmayan bireyler Skype üzerinden çevrimiçi olarak da katılabilmektedirler. Arabuluculuk Bilgilendirme ve Değerlendirme Toplantısı (MIAM) ise, bireylerin sorunları ve amaçlarını tartışabileceği, arabuluculuğun çözüm için nasıl yardımcı olabileceğinin ve arabuluculuğun bireyler için doğru olup olmadığını anlama fırsatının tanındığı toplantılardır. Bu toplantılarda özellikle aile içinde şiddet riskinin olup olmadığı değerlendirilmektedir. şiddet riski olması halinde arabuluculuğa kesinlikle uygun bulunmamaktadır. Toplantıya katılım durumu, mahkeme emriyle verilebilmekte ve arabuluculuğun dava için uygun olup olmayacağına karar vermek amacıyla tarafların katılması istenebilmektedir (Midmediation&counselling, 2022). MIAM ilk olarak, 2014 yılında sunulan Çocuklar ve Aileler Yasası'nda yer almıştır. Ayrılmakta olan çocuklu ailelerin veya mali konularda anlaşamaya varamayan ailelerin profesyonel bir üçüncü kişiyle beraber konuları ele almak için mahkemeye başvurmadan önce arabuluculuk bilgilendirme ve değerlendirme toplantısına katılmasını gerektirmesini içermektedir (Knox, 2014). İstanbul Sözleşmesi'nin 48. Maddesi'nde, tarafların sözleşme kapsamındaki her türlü şiddet durumunda arabuluculuk ve uzlaştırmaya gidilemeyeceğinin açıkça belirtilmesine paralel olarak aile içi şiddet veya taciz içermesi gibi özel durumların geçerli olduğu süreçlerde bir MIAM katılmak geçerli olmamaktadır (Family Mediation Council, 2014). Bunlara ek olarak, 10 yaş ve üzerindeki çocuklara ve gençlere her zaman doğrudan uyuşmazlık çözümü süreçlerine katılma şansı sunulmaktadır. Bu noktada, "10 yaş altındaki çocukların kendileri için önemli bir süreç olan uyuşmazlık çözümüne katılamayacak mı?" sorusu akıllara gelmektedir. Fakat bu sorunun cevabı olarak İngiltere'de cezai sorumluluk 10 yaşında başlamasından dolayı bu yaşın aynı zamanda kendisiyle ilgili kararlarda daha aktif olabileceği yaş olarak da görüldüğu yanıtı verilmektedir (Ketani, 2018). Boşanma süreci eşlerin hayatlarında olduğu kadar ve belki de daha çok çocukların yaşamların değişimler, dönüşümler ve adaptasyon sorunları meydana getirmektedir. Hal bu iken katı bir yaş sınırının getirilmesinin doğru olmadığı, yaş sınırı olmaksızın çocukların fikirlerini paylaşmasına olanak tanınması gerektiği düşünölmektedir.

2.3.3.2.4. Almanya

Arabuluculuk, üçüncü bir kişinin tarafların eşit bir şekilde çıkarlarını gözeterek ortak bir noktada buluşmalarını desteklediği çıkar temelli bir çözüm sunmaktır. Arabulucunun, yargılama ve karar verme rolü bulunmamaktadır. Almanya’da aile arabuluculuğu, ayrılma ve boşanma meselelerini, ebeveynlik ve velayet düzenlemelerini, mülk anlaşmalarını ve miras üzerine aile anlaşmazlıklarıyla ilgili konularda hizmet vermektedir. Aile arabuluculuğu, Almanya’da en yaygın olarak kullanılan arabuluculuk türlerindedir ve hem avukatlar hem de diğer meslek sahiplerince yürütülmektedir. Arabuluculuk unvanına ilişkin yasal bir koruma bulunmamaktadır (Dünyada Arabuluculuk Uygulamaları Konferansı, 2011). 1992 yılında Alman Hukuku’nda, aile arabuluculuğu faaliyetini gerçekleştirmek amacıyla, “Aile Arabuluculuğu Federal Çalışma Topluluğu (Bundesarbeitsgemeinschaft für Familienmediation, BAFM)” kurulmuştur. BAFM, Almanya’daki birincil disiplinler arası aile arabuluculuğu kuruluşudur. Aile arabuluculuğuna dair ilke ve değerleri, gerekli eğitimler ve uygulamaya ilişkin ilkeleri belirlemekte ve yayınlamaktadır (Mazlum, 2020). Aile arabuluculuğuna dair mevzuata bakıldığında ise, arabuluculuğun yasal çerçevesi, 26 Temmuz 2012’de yürürlüğe giren Arabuluculuk Yasası (Mediationsgesetz) ile oluşturulmuştur. Boşanma davasının bir parçası olarak mahkeme, eşlerin tek başlarına veya birlikte arabuluculuk hakkında ücretsiz bir bilgilendirme toplantısına katılmaları için yönlendirebilmektedir (E-Justice European, 2022). Gönüllü Yargı Yetkisi Yasası (Freiwillige Gerichtsbarkeit, FGG) ise, aile meselelerinde mahkemenin her aşamasında uzlaşmaya dayalı çözümleri teşvik etmektedir. Aileler, arabuluculuk hizmetini mahkemeden ya da mahkeme dışından alabilmektedirler. Mahkeme kapsamında, aile içi şiddet iddiasının olmaması durumunda arabuluculuk gerçekleşmektedir. Aile içi şiddet iddiasının olması durumunda aile arabuluculuğa uygun bulunmamaktadır. Mahkeme kapsamında gerçekleşen arabuluculukta, ebeveynler arasında arabuluculuk yapılmakta ve duruşmada ebeveynlerle iletişim eksikliğinin çocuğun iyiliği için ne gibi sonuçları olabileceği tartışılmaktadır (FGG, m. 52). 1998 Çocuklarla İlgili Kanun Reformu (Kindschaftsrechtsreform), arabuluculuğa elverişli olan, müşterek çocukları ilgilendiren anlaşmazlıklarda işbirliğine dayalı kararlar almasını desteklemekte ve ortak velayete katkı sunmaktadır (Trenczek ve Loode, 2012). Ayrıca, ebeveynlik düzenlemeleri bağlamında, Alman Gençlik Dairesi

(Jugendamt), Çocuk Refahı Yasası (Sozialgesetzbuch VIII. Buch, SGB VIII) çerçevesinde arabulucu bir rol üstlenebilmekte, çocuk yetiştirmede ebeveynlere ve diğer yasal vasilelere tavsiyelerde bulunabilmekte ve onları destekleyebilmektedir (Alexander, Gottwald ve Trenzcek, 2003).

Almanya’da 2008 yılında yürürlüğe giren Aile Çatışmalarında Arabuluculuk İçin BAFM Kılavuzu’na göre, aile arabuluculuğunun uygulayıcılarının; psikodinamik ve aile-dinamik süreçlerinin, gelişim psikolojisinin, aile gelişim sürecinin yetişkinler ve çocuklar için önemi, çatışma yönetimi ve çatışmanın sosyal ve psikolojik koşulları hakkında bilgi ve algıya sahip olması gerekmektedir. Ek olarak; doğru konuşma ve müzakere için, ilgili psikolojik, aile dinamiği ve sosyal bilim yaklaşımları, yöntemleri ve eylem biçimleri hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir.

2.3.4. Aile arabuluculuğu ve sosyal hizmet

Sosyal hizmet, farklı çalışma grupları ve faaliyet alanları olan ve buna bağlı olarak kolayca tanımlanamayan ve anlaşılamayan bir meslektir (Duyan, 2003). En genel anlamıyla tanımın IFSW tarafından yapıldığı görülmektedir. IFSW (2014)’e göre sosyal hizmet:

“Sosyal değişimi, insan ilişkilerinde sorun çözmeyi ve insanların esenliğini arttırmak için (onların) güçlendirilmesini ve özgürlüklerini destekler. İnsanların çevreleri ile etkileşimlerinde insan davranışları ve sosyal sistem teorilerini, sosyal hizmet müdahalelerini kullanır. İnsan hakları ve sosyal adalet prensipleri sosyal hizmette esastır.”

Sosyal hizmet, IFSW tarafından yapılan tanımda da görüldüğü üzere insan ilişkilerindeki ve iletişimindeki sorunları çözmeyi, iyilik hallerini arttırmak için onları güçlendirmeyi hedefleyen bir meslektir. Bu hedefleri gerçekleştirirken sosyal hizmet uzmanlarının dikkat etmeleri gereken birtakım etik hususlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, gizlilik, tarafsızlık ve tarafların kendi kaderini tayin hakkıdır (Zastrow, 2013). Aile arabuluculuğu bölümünde de anlatıldığı üzere aile arabuluculuk uygulamaları, tarafların kendi rızaları doğrultusunda aralarındaki uyuşmazlıklar konusunda uzlaşmaya varmalarını desteklediği, her görüşmede tarafların rızasının test edildiği, gizliliğe ve arabulucunun tarafsızlığına önem verilen bir süreçten meydana gelmektedir. Uygulama sürecinde görüşme ilke ve tekniklerini, etkili iletişimi ve aile kurumunun dinamiklerini bilmek

önem arz etmektedir (İl, 2009). Aile, sosyal hizmet mesleğinin mikro, mezzo ve makro düzeylerde çalıştığı önemli bir kurumdur ve sosyal hizmet uzmanlarının almış oldukları eğitim içeriği aile kurumunun dinamiklerini derinlemesine öğretilmesine yönelik oluşturulmuştur. Aile kurumunun dinamikleri hakkında yakından bilgi sahibi olan, görüşme ilke ve teknikleri, etkili iletişim konularında yetkin olan sosyal hizmet uzmanlarının aile arabuluculuğu uygulamalarını tıpkı gelişmiş ülke örneklerinde olduğu gibi Türkiye’de de sunmaya başlaması gerektiği düşünülmektedir.

Aile arabuluculuğu, tek başına hukuki bir süreç değildir. Aksine hukuki süreçlere alternatif olarak ortaya çıkmıştır (İl, 2009). Bunun yanı sıra tek başına terapötik bir süreç de değildir. Hukuki bilgiye sahip olan avukatların yanı sıra mesleki bilgi, beceri ve değerleriyle aile arabuluculuğuyla önemli benzerlikler taşıyan sosyal hizmet mesleğinin işbirliği içerisinde aile arabuluculuğunu yürütmelerinin ailelerin yüksek yararı açısından uygun olacağı düşünülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının, tarafların çatışma ve uyuşmazlıklarını çözümlayebilmelerini ve etkili iletişim kurabilmelerini desteklemeleri açısından etkili bir ol üstleneceği aşikardır. Bu işbirliğinde avukatlar, boşanmanın yasal bir olay olarak gördükleri için arabuluculuğu daha çok menkullerin dağılımı, mali desteğin boyutu ve niteliğiyle ilgili sorunların çözümü etrafında ele alırken; terapötik eğitim almış olan sosyal hizmet uzmanları ise, boşanmanın kişisel bir süreç olarak görüldüğü psikolojik bir bakış açısını benimseye daha yatkınlardır. Bu sebepten dolayı, arabuluculuğu daha çok, duygularla başa çıkmaya, iletişim sorunlarını çözmeye, stresle başa çıkmaya yönelik olarak yürütmektedirler (Irving ve Benjamin, 1995).

2. 4. BOŞANMA DANIŞMANLIĞI

Evlilik, genellikle sosyal bir kurum için kullanılan bir terimdir (Westermarck, 1968). Kısa ya da uzun süreli olsa da yaygın olarak kalıcı olduğu varsayılan ve evli çift ile sahip olabilecekleri çocuklar arasında haklar ve yükümlülükler içeren, toplumsal olarak onaylanmış cinsel ve ekonomik bir birliktelik olarak tanımlanmaktadır (C. R. Ember, Ember ve Peregrine, 2019; aktaran Ember, Gonzalez ve McCloskey, 2021). Sosyal, yasal ve dini açılardan evliliğin tanımı ve içeriği önemli değişimlere uğramış olsa da temel dayanağı, bir erkek ve bir kadın arasındaki kişisel ilişki, çiftleşme ve üreme için biyolojik bir ilişki olarak tanımlanmaktadır (Wimalasena, 2016). Değişen, dönüşen ve gelişen

dünyada sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin bir sonucu olarak evliliklerde de birtakım değişimler ve dönüşümler yaşanmış, yaşanan sorunlar çeşitlenmiş ve eşler arasındaki uyum sorunları artmıştır (Şener ve Terzioğlu, 2008). Uyum sorunlarına bağlı olarak ise çiftler arasında çatışma ve uyuşmazlık yaşanmasıyla boşanmalar da artmıştır. Evlilik kadar boşanma da olağan bir olgudur. Boşanma, bir aile için çoklu geçişleri olan bir süreçtir. Dolayısıyla ayrılan veya boşanan çiftlerin ilişkilerine uzun süredir zarar veren olumsuz iletişim kalıpları ve durumların varlığına karşın uzun vadeli bir temel oluşturabilecek yeni bir eş-ebeveynlik ilişkisi geliştirilmesi gerekmektedir (Allan, 2016). Çiftler yeni yaşam sürecine adım atarken; evlilik birliğinde yaşanmış olan çatışma ve uyuşmazlıkların çözümlenmemiş olması, yeni yaşamlarına nasıl adapte olacaklarına dair soru işaretleri ve haklarının neler olduğu gibi birçok sorun yumağıyla baş başa kalmış hissedebilmektedirler. Bu hisler önemli bir değişim ve dönüşümün yaşandığı bir süreçte kabullenmesi ve aydınlatılarak yerini güvene ve umuda bırakması gereken hislerdir. Aydınlatma sürecinde boşanma danışmanlarının önemli roller üstlenebileceğini düşünülmektedir. Peki boşanma danışmanlığı nedir ve ne gibi sorumlulukları vardır. Bu bölümde bunlar incelenecektir.

2.4.1. Boşanma Danışmanlığı

Evlilik danışmanlığı, 20. Yüzyılda evlilik ilişkisinde meydana gelen sorunların giderilmesi ve önlenmesine yönelik olarak profesyonel bir uzmanlık alanı olarak ortaya çıkmıştır (Goodman, 1973). Boşanma da evlilik birliğinin önemli bir parçasıdır ve bu birliğin sağlıklı bir biçimde son ermesi için geçilmesi gereken önemli bir eşiktir. Bu eşikten geçilirken boşanma danışmanlığı evlilik danışmanlığının bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Nichols, 1973). Boşanma, her ne kadar insanlar tarafından olumsuz bir durum olarak nitelendirilse de bu durumun gelişime ve büyümeye dönüştürülmesi fikrinden yola çıkılarak boşanma danışmanlığı uygulamaları yaygınlaşmıştır (Froiland ve Hozman, 1975; aktaran Froiland ve Hozman, 1976). Bu uygulamalar, boşanma öncesi, boşanma süreci ve boşanma sonrası sürecin huzurlu bir şekilde ilerlemesine yardımcı olmaktadır. Boşanma danışmanlığı, boşanma kararı almış olan çiftlere yönelik birtakım hizmetler sunmaktadır. Bu süreçte çiftler yoğun öfke, hayal kırıklığı, üzüntü, korku ve bilinmezlik duyguları yaşayabilmektedirler (Körük ve Sapmaz,

2019). Boşanmayla birlikte aileyi artık yeni bir hayat beklemektedir. Bu yeni hayatın içinde tarafları yeni evler, yeni roller, yeni duygular, yeni insanlar ve yeni bir düzen beklemektedir. Bunca yenilik bireylerde bilinmezliğe bağlı olarak korkular doğurabilmektedir. Boşanma danışmanlığı ise bu noktada ailelerin ilişki kurma biçimlerini, yakınlık düzeylerini, güç derecelerini ve üyelerinin rollerini değiştirmelerine yardımcı olmakta ve böylece ailenin daha etkin bir şekilde çalışmasını desteklemektedir (Zımpara, 1994; aktaran Green, 2010). Çiftlerin destek almadan tek başlarına çözüm bulamadıkları sorunların çözümlenmesinde, olumsuz duygu durumlarının iyileştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Ayrıca boşanma gibi önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı tabiri caizse “kriz” dönemlerinin öncesinde ya da sonrasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümü için danışmanlık, rehberlik, eğitim vb. aile eş, ebeveyn, kardeş ilişkilerine, yeni yaşama adaptasyona ve haklarının öğrenilmesine destek olmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.). Boşanma süreci devam eden veya boşanmış nüfusun, hem bireysel hem de evlilik sürecinde doğmuş olan çatışmaları ve zorlukları hakkında iç görü ve anlayış kazanmalarına yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra tarafların karar vermeleri için yeterli duygusal güç kazanmaları ve boşanmadan kaynaklanan sorunlarla daha yeterli ve sorumlu bir şekilde başa çıkmalarını desteklemeyi amaçlamaktadır. Tarafların hem kişisel gelişimine hem de sürece uyum sağlamalarına yardımcı olunabilecek, benmerkezcilikten diğerkâmlığa ve topluma katkıda bulunma arzusuna doğru ilerlemelerini sağlayacak terapötik bir süreçtir (Fisher, 1973).

2.4.2. Boşanma Danışmanlığı Uygulamaları

Fisher (1973) boşanma danışmanlığı uygulamalarını üç faza ayırmıştır. Bunlar boşanma öncesi danışmanlık, boşanma sürecindeki danışmanlık ve boşanma sonrası danışmanlıktır. Hackey ve Bernard (1990) ise, boşanma sürecindeki çiftlerin, zamansal olarak dört farklı dönemden geçeceklerini ifade etmişlerdir ve boşanma danışmanlığının bu dönemlere göre işlemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu dört farklı dönem; kararsızlık, duygusallık, gerçeklik ve yenilenmedir (Körük ve Sapmaz, 2019). Her iki bakış açısını da değerlendirildiğinde ortak bir paydada bulunduğu görülmektedir. Boşanma öncesi dönemde çiftler kararsızlık duygusunu yaşamaktadırlar. Sorunlu durumların varlığı olmasına karşın alışmış oldukları ve benimsedikleri bir düzen

mevcuttur. Bu mevcut düzenin dışına adım atma cesaretini bulamayabilmektedirler. Boşanma danışmanları bu adımı sağlıklı bir biçimde atabilmeleri açısından güçlendirici olabileceği gibi çözülebilecek mevcut sorunların çözümlenmesinde de destekleyici olabilmektedirler. Bu noktada boşanma danışmanları, bir evlilik danışmanı rolü de üstlenebilmektedirler. Fisher (1973), evlilik ve boşanma danışmanın genel amacının bu fazda evliliğin lehine veya aleyhine etkiye sahip bir kahraman olmaktan ziyade çiftlerin sorunlarını, isteklerini keşfetmelerine ve sorunlarla baş edebilmelerini desteklemeyi amaçlayan bir katalizör olduğunu ifade etmiştir.

İkinci faz ise Fisher (1973)'e göre boşanma danışmanlığıdır. Bu faz aynı zamanda Hackey ve Bernard (1990)'a göre duygusal ve gerçeklik zamanlarına denk gelmektedir. Boşanma danışmanlığı fazı, yasal olarak boşanma davasının açılmasıyla başlamakta ve boşanmanın sonuçlanmasına dek sürmektedir. Bu fazda çiftler oldukça karmaşık duygular hissedebilmektedir. Bu hisler, üzüntü, şaşkınlık, kızgınlık veya mutluluk olabilmektedir. Süreç ilerledikçe ve sona yaklaştıkça çiftlerde gerçeklik hissi oluşmaktadır. Artık çiftler ayrılığın gerçekleştiğini ve kendilerini yeni bir hayatın beklediğini kabul etmektedirler. Boşanma sürecinde, çiftler arasında evlilik birliğinde yaşanmış olan sorunlarla çözümlenmemesine bağlı olarak var olan olumsuz iletişim örüntüleri aynı biçimde devam ettirilebilmekte ve bu da anlaşmazlığın devam etmesine sebep olabilmektedir. Bu noktada boşanma danışmanı; çocuklar, velayet ve kişisel ilişki tesisi hakları, nafaka, çalışma, seks, gelecekteki yaşam biçimleri gibi sorunları olan çiftlere çözüm yolunda destekleyici olabilmekte ve bu şekilde boşanma sürecinin suçlama ve intikam sürecine dönüşmesinin önüne geçebilmektedir (Fisher, 1973).

Son faz ise Fisher (1973)'e göre boşanma sonrası danışmanlıktır. Bu faz aynı zamanda Hackey ve Bernard (1990)'a göre de yenilenmedir. Boşanma sonrası danışmanlık, yasal olarak boşanmanın gerçekleştiği ve çiftlerin tamamen ayrıldıkları süreçte gerçekleşmektedir. Bu süreç çiftlerin yeni bir yaşama adım attıkları ve yeni yaşamın bilinmezlikleriyle ve yenilikleriyle karşılaştıkları, hangi yöne gitmeyi bilemedikleri, yalnızlık, düşmanlık, mutsuzluk, yetersizlik gibi her süreçte olduğu gibi zorlayıcı durumlara ve duygulara sahiptir. Bu duygu ve durumlara karşı boşanma sonrasında danışmanın evlilik birliği içerisinde yaşanmış olan sorunların çözümlenmesine, sorunların kaynaklarının neler olduğu ve hayata yeni bir sayfa açarken sorunların

kendisinden kaynaklandığı veya tam tersi karşı taraftan kaynaklandığı gibi suçlayıcı veya içselleştirici bir tutumdan ziyade anlamaya, empati kurmaya, problem çözme yeteneklerini arttırılmasına ve bireysel olarak gelişmeye yönelik bir yol izlenmesini desteklemektedir. Önemli olan bu süreçte sorunların çözümlenmesiyle birlikte gelişmeye, yeni hayata adaptasyona ve bu adaptasyon için nelere sahip olduğu ve başka nelere sahip olması gerektiği, bunlar için ne gibi yollar izleyeceği üzerinde durmaktır. Bu aşamada sosyal hizmet müdahalelerinde sıkça kullanılan SWOT analizinden yararlanılabilir. Bu analizde danışanın güçlü ve zayıf yanları, fırsatları ve tehditleri üzerine durulmaktadır.

Hartmann (2004) boşanan çiftlere yönelik müdahaleleri, boşanmayla birlikte ortaya çıkan duygusal, sosyal ve finansal sonuçlara adaptasyonun sağlanması, eski ilişkiyle ve boşanmayla birlikte yalnızlık ve bireyselleşme süreciyle baş etme ve yeni yaşamın getirdiği yeni rollere ve sorumluluklara hazırlanmayı, daha bilinçli bir şekilde artık bekar olduğu için kendisini hazır hissettiğinde her bekar gibi yeni bir partner seçimi için desteklemeyi ve yeni ilişkisini sürdürebilmesi açısından güçlendirmeyi ve geliştirmeyi içerdiğini ifade etmiştir (aktaran Sayan Karahan, 2022). Bu müdahalelerde asıl dikkat edilmesi gereken bazı ana noktalar mevcuttur. Bu noktalardan en önemlisi müşterek çocuklardır. Müşterek çocukların yüksek yararının korunması doğrultusunda yeni aile düzenin kurulması, ilişki sınırlarının tekrar düzenlenmesi, eş rolünün geride bırakılmasına karşı daha güçlü ebeveynlik rollerinin devam ettirilmesi gerekmektedir. Ayrıca yeni yaşamda çocukların sevgi ve ilgi ihtiyaçlarının yanı sıra okul ve sosyal hayat düzenlerinin devam ettirilmesi adına disiplinin korunması ve tüm süreçte boşanmış eşlerin ebeveynlik rollerini ortak olarak yürütmeleri oldukça önemlidir (Emery, 2012). Buna yönelik boşanma sürecinde ve sonrasında; ebeveynlik grupları ve eğitimleri, çocuklar için okul tabanlı deneyimlerini paylaştıkları, iletişim, öfke yönetimi çalışmalarının yapıldığı grup etkinlikleri ve bireysel danışmanlık sunulmaktadır (Emery, 2012).

Bu süreçte çocuklar kadar tüm aile üyelerinin iyilik halleri önem arz etmektedir. Evlilik birliğine sonlanmasına bağlı olarak tüm üyelerde tabiri caize kayba bağlı bir yas süreci yaşanmaktadır. Hozman ve Froiland (1976), boşanma sürecinden geçen ailelerle çalışan boşanma danışmanlarına yönelik bir uygulama modeli üretmişlerdir. Bu model beş aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama boşanmanın kabul edilememesine bağlı gelişen inkâr

aşamasıdır. Bu aşamada danışman, rolplay çalışmaları, öykü anlatımı, oyunlarla gerçeği anlatma tekniklerinden yararlanabilir. İkinci aşama terk edilme ve yalnız kalmaya karşı gelişen öfke aşamasıdır. Bu aşamada, bireyin öfkesini tanımlaması, birlikte öfkenin kaynağın inilmesi ve öfkenin yönlendirmesi çalışmaları yapılmaktadır. Üçüncü aşama, müzakere aşamasıdır. Bireyler öfke yoluyla istenilenler elde edilemediğinde müzakere aşamasına başvururlardır. Bu aşamada daha çok çocuklar ebeveynlerini bir araya getirebilmek için müzakere etmektedirler. Bu aşamada çocuklara yönelik olarak kendi hayatına ve ihtiyaçlarına yönelik kararlarda aktif rol almaları, davranışlarından sorumlu tutulmaları, sosyal etkileşimini arttıracak hobilere yönlendirmesi, benlik kavramını geliştirmeye yönelik oyunculara özendirilmesi yararlı bulunmaktadır. Dördüncü aşama, depresyondur. Bu aşama danışmanlık sürecinde oldukça dikkat edilmesi gereken bir aşamadır. Aile üyelerinin ve özellikle çocukların yaşanılanları değiştirememeleri ve yeni yaşamın belirsizliğine yönelik oldukça olumsuz duygular hissedebildikleri bir süreçtir. Bu süreçte danışmanın, tıpkı öfke duygusu gibi depresyona dair duyguların sözlü ifade edilmesine teşvik edilmesi, kaynağının birlikte keşfedilmesi, sosyal aktivitelere teşvik ve depresyonun boyutlarına göre psikolojik desteğe yönlendirilmesi yapılabilir. Son aşama ise, kabullenmektir. Bu süreçte aile üyeleri değiştiremeyecekleri durumları kabul etmek durumunda kalmaktadırlar.

2.4.3. Dünyada ve Türkiye’de Boşanma Danışmanlığı Uygulamaları

Bu bölümde öncelikle ülkemiz Türkiye’nin; ardından önceki bölüme paralel olarak aile arabuluculuğu uygulamaları değerlendirilmiş olan gelişmiş ülke örneklerindeki boşanma danışmanlığı uygulamaları değerlendirilecektir. Bahsedilecek ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İngiltere ve Almanya’dan oluşmaktadır.

2.4.3.1. Türkiye’de boşanma danışmanlığı uygulamaları

Türkiye’de boşanma danışmanlığına dair yürürlükte özel bir yasal düzenleme yer almamasına karşın boşanma danışmanlığı uygulamalarına aile danışmanlık merkezlerinde ve sosyal hizmet merkezlerinde rastlanılmaktadır.

Aile danışmanlığı, boşanma danışmanlığından farklı bir uygulama olsa da boşanma öncesinde, sırasında ve sonrasında aile içinde meydana gelen sorunların çözümlenmesine destek sunduğu için bir tür boşanma danışmanlığı uygulaması da içerdiği söylenebilir. Karataş (2016) da bu fikri desteklemiştir ve aile danışmanlığının temelinde ayrılıktan ziyade aileyi yeniden yapılandırma yatsa da boşanma ve boşanma sonrası süreçleri de kapsadığını ifade etmiştir. Ayrıca danışmanların ailelerin mevcut problemlerini belirlemelerine, bu problemlere çözüm bulmalarına, aile içi ilişkilerin geliştirilmesine ve gelecek hayatlarına yönelik yeni hedefler belirlemelerine destek olduklarını da eklemiştir. Aile danışmanlığına yönelik “Gerçek Kişiler Ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri İle Kamu Kurum Ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği” incelendiğinde yine boşanma danışmanlığına yönelik izlere rastlanıldığı görülmektedir. Madde 16’da aile danışmanın görevlerine değinilmiştir ve bu görevlerin arasında e bendinde,

“Boşanma öncesinde ailelere psiko-sosyal süreç ve dinamikleri de dahil ederek arabuluculuk hizmetleri planlamak ve uygulamak”; f bendinde, *“Boşanmış bireylere ve çocuklarına bu durumdan olumsuz etkilenmemeleri için boşanma sonrası uyum programları planlamak ve uygulamak”*

ve g bendinde,

“Tek ebeveynli ailelere danışmanlık ve destek hizmeti vermek”

yer almaktadır.

İl müdürlüklerinde ve sosyal hizmet merkezlerinde de Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı adı altında 2013 yılından beri boşanma sürecine yönelik hizmetler sunulmaktadır. Sunulan hizmetler ise, boşanma noktasına gelmiş ailelerin aile içinde yer alan ilişkilerini ve iletişimini olumlu yönde yeniden yapılandırmayı, ebeveyn çocuk ilişkisini iyileştirilmeyi ve çatışma yönetimini desteklemeyi içermektedir. Ayrıca boşanma sürecindeki ailelere yönelik olarak ise boşanma sonrası süreçte aileyi bekleyen yeni yaşam düzenine, tek ebeveynliğe, çocuklarla ilişkilerine ve bu sürecin beraberinde getirebileceği sorunlara yönelik çocuk odaklı danışmanlık hizmetlerini içermektedir. Bunun dışında sosyoekonomik açıdan da boşanma sonrası karşılaşılan sorunlarla baş edilebilmesi için de danışmanlık hizmeti sunulmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.). Bu hizmetler il müdürlüklerinde ve sosyal hizmet merkezlerinde çalışan, sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar tarafından sunulmaktadır.

2.4.3.2. Dünyada Boşanma Danışmanlığı Uygulamaları

Boşanmanın yeni bir yaşam düzenine açılan bir kapı olduğundan ve bu kapıdan sağlıklı bir biçimde geçilmenin hem bireysel hem aile hem de toplumsal yönden önemli çıktıları olduğundan bahsetmiştik. Bu kapının sağlıklı bir biçimde geçilmesini destekleyecek önemli birçok uygulama mevcuttur. Bahsedilen uygulamalardan biri ise boşanma danışmanlığıdır. Türkiye’de kısıtlı bir yere sahip olan boşanma danışmanlığı uygulamaları peki gelişmiş ülkelerde nasıl bir konuma sahiptir? Bu bölümde aile arabuluculuğu bölümüne paralel olarak aile arabuluculuğu uygulamaları değerlendirilmiş olan gelişmiş ülke örneklerindeki boşanma danışmanlığı uygulamaları ve nasıl bir konuma sahip oldukları değerlendirilecektir.

2.4.3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

Boşanma, hem eşlerin hem de çocukların yeni bir sürece adım attıkları ve bazı alanlarda desteklenmeye ihtiyaç duydukları bir süreçtir. Bu sürecin her zaman olumsuz bir biçimde geçmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Boşanma danışmanları sürecin belirsizliği ve güçlükleriyle baş edilmesi için yardımcı bir rol üstlenmektedirler. ABD’de uygulanan boşanma danışmanlığı uygulamalarına baktığımızda yakın zamanda boşanmaya karar vermiş ya da boşanmış çiftlere sunulduğu görülmektedir (Panganiban, 2023). Bu hizmeti ise, lisanslı evlilik ve aile terapistleri, lisanslı profesyonel danışmanlar, lisanslı akıl sağlığı danışmanları, psikologlar ve klinik sosyal hizmet uzmanları dahil olmak üzere eğitimli ruh sağlığı uzmanları, boşanmayı düşünen veya boşanma aşamasında olan çiftlere sunabilmektedirler (Psychology Today, 2024). İlk olarak mahkeme içinde sunulan hizmetlere bakıldığında New York eyaletinde zorunlu olmasa da bazı hâkimler nihai boşanma kararı verilmeden önce boşanma danışmanlığının evliliğin sona ermesi sürecinde destekleyici bir güç olacağına ya da aile arabuluculuğunun yapılabileceğinden daha dostane bir ortam yaratacağına inanılıyorsa çiftin belirli sayıda danışma seansını almasına karar verebilmektedir. Bu karar verilirken tıpkı aile arabuluculuğunda olduğu gibi aile içi şiddet durumunun olmaması gerekmektedir. Aile içi şiddet durumunun olması halinde boşanma danışmanlığına da kesinlikle yönlendirilme yapılmamaktadır. Zorunlu danışmanlıkta hem bireysel hem de çift terapileri yer almaktadır. Bu süreçte evliliği

sonlandıran konular, hissedilen duygular hakkında konuşulmakta, taraflar birbirlerinin boşanma, çocuk velayeti ve nafaka konuları hakkında duygu ve düşüncelerini dinlemekte, tartışılmakta, tarafların özel koşullarına uygun gerçekleştirilebilecek yeni hedefler belirlenmekte ve boşanma sürecinin olumsuz havasını dağıtacak terapötik etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Bu etkinlikler, günlük tutma, yeni alışkanlıklar oluşturma egzersizleri içerebilmektedir (Hornberger, 2020). Mahkemelerce sağlanan bu hizmetin yanı sıra özel kliniklerde de sağlıklı bir boşanma süreci ve başlayacak yeni yaşam için çiftlerin ihtiyaç duyduğu araç ve becerileri kazanmalarına destek olunmaktadır. Bu hizmetler ise genellikle sağlık sigortası kapsamında değildir ve taraflarca maliyeti karşılanmaktadır (Panganiban, 2023). Özellikle iletişim becerilerinin kazanılması, boşanmanın getirdiği olumsuz duygularla baş edebilme, ortaklık ebeveynlik konularında rehberlik ederek dostane bir boşanma sürecinin geçirilmesini ve yeni yaşama kolaylıkla adapte olunabilmesini hedeflemektedir (A Path to Wellness, 2024). Bu kliniklere örnek olarak Kaliforniya eyaletinde yer alan İlişki Terapisi Merkezi verilebilir. Bu merkezlere bireysel ya da çift olarak başvurulmakta ve ardından yönlendirilen danışman eşliğinde süreç başlamaktadır. Bu süreçte boşanmayla baş etmek için gerekli olan sağlıklı yolların bulunması, ortak ebeveynliği, suçlamalardan ve öfkeli etkileşimlerden kaçınarak işbirlikçi iletişimin kurulmasını desteklenmektedir (Ryan, 2023). Ayrıca çevrimiçi ortamlarda da yaşanan eyalete yakın boşanma danışmanlarına ulaşmak mümkündür (Langham, 2023). Mevcut durum yaygın olarak çevrimiçi danışmanlık sunan internet sitelerinin olduğu, bu sitelerin daha önce bu hizmeti alan bireylerce puanlandırıldığı ve tarafların ihtiyaçları ve güçleri doğrultusunda bu seçenekler arasında kolayca seçim yapabilecekleri biçimde yorumlanmıştır. Ayrıca oldukça yaygın olan boşanma danışmanlığının genellikle özel kliniklerde sağlanan bir hizmet olduğu yorumu da eklenebilir.

2.4.3.2.2. Kanada

Kanada, boşanma oranlarının yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Yıllık yaklaşık 70,000 boşanmanın gerçekleştiği görülmektedir (Government of Canada, 2008; aktaran Chang ve Kier, 2016). Bu yüksek orana karşılık boşanma sürecindeki ailelere yönelik önemli uygulamaları da mevcuttur. Bu uygulamalar incelendiğinde özellikle

çocuklara yönelik adımlara özen gösterildiği fark edilmiştir. Aile mahkemelerine bağlı olan, ayrılık veya boşanma sonrasında ebeveynlik yapma gibi konularda rehberlik veren sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar bulunmaktadır (Department of Justice Canada, 2021). Birkaç Kanada eyalet mahkemesi de çocuklara yönelik programlar sunmaktadır. Manitoba'da mahkeme merkezli olarak, ebeveynleri ayrılık ve boşanma sorunları nedeniyle mahkeme sürecinde olan çocuklara, ayrılıkla ilgili duygu ve endişeleri üzerinde çalışma konusunda yardımcı olmakta ve ebeveynlerinin çatışmasına yakalanmaktan kaçınmalarına yardımcı olmaktadır. Newfoundland ve Labrador'daki St. John's Aile Mahkemesi, çocukların duygularını normalleştirmelerine ve başa çıkma stratejileri geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlayan, danışman liderliğinde bir grup programı sunmaktadır. Centres jeunesse de Montréal tarafından sunulan benzer Güven programı, ebeveynleri mahkeme kararıyla arabuluculuğa katılan çocuklara yöneliktir. Eyalet tarafından finanse edilen ve Burnaby-New Westminster Aile Adalet Merkezi ile bağlantılı bir Vancouver programı, çocukların ebeveynlerinin boşanması veya ayrılığı hakkındaki duygularını ifade etmelerine ve anlamalarına yardımcı olmayı amaçlayan danışman liderliğindeki bir grup sağlamaktadır (Government of Canada, 2022). Her bölge ve ilde aile adalet merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezler, hem çocukların hem de ebeveynlerinin ayrılık veya boşanmayla başa çıkmalarına yardımcı olmaları için tasarlandıkları görülmektedir. Ayrılık ve boşanmaya ilişkin eğitim programları ve danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır. Bu uygulamalar da boşanma danışmanlığına örnektirler. Hizmetler, sosyal hizmet uzmanları ve avukatların iş birliğinde sunulmaktadır. İçeriklerine bakıldığında, ayrılık ve boşanmanın ebeveynler ve çocukları üzerindeki duygusal etkileriyle başa çıkma; boşanma veya ayrılık sonrasında ebeveyn olmanın bazı zorluklarıyla başa çıkmak; birbirinizle daha iyi iletişim kurma, anlaşmazlıkları çözme ve birlikte ebeveynlik yapma tekniklerini öğrenmeyi içerdiği görülmektedir. Bazı iller ve bölgeler, belirli durumlarda ebeveynlerin ebeveyn eğitim programına katılmasını zorunlu kılmaktadır (Government of Canada, 2022). Aile mahkemeleri dışında yaşanan bölgelerde aile hukuku bilgi ve kaynak merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezler, ayrılık ve boşanma ve mahkeme prosedürleri gibi aile hukuku konularında ücretsiz bilgi sunmaktadır. Hukuki bir danışmanlık sağlanmamakta, aile adaleti hizmetleri ve hukuki işlemlere ilişkin adımlar konusunda rehberlik etmektedirler. Ayrıca bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan veya eğitim oturumları sağlayan

yasal kaynaklara ve topluluk kaynaklarına da yönlendirebilmektedirler (Government of Canada, 2022). Her bölgede bulunan sosyal hizmet kuruluşları ve aile hizmeti kuruluşları da, sağlıklı ebeveynlik, boşanma gibi zor süreçlerle başa edebilme, çocuğu ayrı evlerde yetiştirebilme, boşanma sürecinde çocuğun desteklenmesi, kendi kendine yardım grupları, terapötik destek, ebeveynler ve çocuklar için destek grupları gibi uygulamalar sunmaktadır. Ücretsiz toplum hizmetlerinin yanı sıra Kanada ruh sağlığı derneği de ayrılık ve boşanma, çocuklar ve ebeveynliği stresi gibi konularda uygun fiyatlı broşürler dağıtarak destek sunmaktadır (Minister of Public Works and Government Services Canada, 2000). Ayrıca birçok ülkede yaygın olan kliniklerde veya çevrimiçi ortamlarda sunulan boşanma danışmanlığı uygulamaları Kanada da yaygındır.

2.4.3.2.3. İngiltere

İngiltere boşanma sürecinde çiftlere ve çocuklarına yararlı birçok uygulama sunan bir ülke konumundadır. İlk etapta mahkemeye bağlı sunulan hizmetler incelendiğinde aile mahkemelerine bağlı olan aile mahkemesi danışmanlarının olduğu görülmektedir. Bu danışmanlar, çiftlerle ve çocuklarıyla gerçekleştirdiği görüşmelerde elde ettiği izlenimleri doğrultusunda ihtiyaçlarını belirlemekte ve gerekli olan eğitime, terapilere veya danışmanlık hizmetlerine yönlendirebilmektedir. Bunlara verilecek önemli bir örnek Çocuk ve Aile Mahkemesi Danışma ve Destek Servisi (Cafcass)'dir. Bu servis Aile Mahkemesi'nde bağımsız olsa da Adalet Bakanlığınca desteklenmektedir. Mahkeme kuralları çerçevesinde çocuğun yüksek doğrultusunda aile ve çocuklarla çalışmaktadırlar. Yürüttükleri önemli bir çalışma örneği olarak, "Çocuklar İçin Birlikte Planlama Ebeveyn Merkezi" verilebilir. Bu merkezde ebeveynlere, çatışma yönetimi, boşanmanın çocuğa etkisi, ebeveyn-çocuk ilişkisi, çocuk merkezli ebeveynlik, ortak ebeveynlik başlıklarında destek sunulmaktadır. Bahsedilen başlıklar tamamlandıktan sonra her iki tarafla birlikte müşterek çocuğun bakımı ve desteği konularında ortak bir plan hazırlanmaktadır (Cafcass, 2023). Bu sayede boşanma sonrasındaki süreçte çocukların ve tarafların uyumu kolaylaştırılacağı düşünülmektedir. Mahkeme yönlendirmeleri dışında ücretsiz olarak birçok uygulama da mevcuttur. Bunlar ulusal sağlık servisi tarafından sunulan kendini eğitmek isteyen ebeveynlere danışmanlık ve terapi, boşanma sürecinin ve sonrasındaki süreçlerin belirsizliğini aydınlatmak amacıyla "Vatandaş Tavsiye Uygulaması"

aracılığıyla tüm sorularına yanıt bulabilecekleri ücretsiz bir internet sitesi, yine “Ortak Ebeveyn Merkezi” ailelere, çocuk düzenlemelerini müzakere etmelerine ve çocuğun yüksek yararına etkili ortak ebeveynlik ilişkilerini sürdürmelerine yardımcı olacak açık bilgiler ve yararlı çevrimiçi araçlar sağlamaktadır (Our Family Wizard, 2023). Ulusal Aile ve Çocuk Merkezleri, anlaşmazlık yaşayan veya ayrılan ebeveynlere, çatışmanın çocuklar ve gençler üzerindeki etkisi ve çocukları ebeveyn çatışmasından koruma stratejileri konularında rehberlik hizmeti sunmaktadır. Çocuk Destek Hattı, ebeveynleri boşanmış çocuklara bu durumla nasıl başa çıkacaklarına dair ücretsiz danışmanlık, telefon görüşmeleri, yararlı oyunlar ve videolar sunmaktadır. YoungMinds, boşanma ve ayrılık gibi yaşamımızdaki değişikliklerle baş etme ve yönetmeye ilişkin 7/24 mesajlaşma hizmeti sunmaktadır ve mesajlar uzmanlarca yanıtlanmaktadır. Bunlara ek olarak Gingerbread, Sesame Street ve Voices in the Middle gibi daha birçok uygulama bulunmaktadır. Uygulamalar, ebeveynleri boşanmış ya da boşanma sürecinde olan çocuklara, tek ebeveynli ailelere sürece dair yararlı araçlar sunarak iyileştirmeyi ve güçlendirmeyi, ihtiyaçlarını ve seslerini duyurmayı amaçlamaktadır (NELFT NHS Foundation Trust, 2023).

2.4.3.2.4. Almanya

Almanya’da mahkemelere bağlı olarak sunulan bir boşanma danışmanlığı uygulaması olmamasına karşı gençlik merkezlerinde (Jugendamt) detaylı olarak boşanma sürecinde ve sonrasında ailelere danışmanlık hizmeti sunulmaktadır. Bu uygulamaların temel amacı ayrılmış veya boşanmış ailelerin gençlerin veya çocukların yüksek yararı doğrultusunda ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirebilmek için gerekli olan temel koşulların oluşturulmasında destek olmaktır (European Judicial Network, 2023). Bu merkezlerdeki uygulamalar incelendiğinde ana hedefin mutlu ebeveynler ve mutlu çocuklar perspektifi olduğudur. Bu merkezlerde, ayrılıkla beraber değişen yaşam koşullarına ebeveynlerin ve çocukların uyumunu kolaylaştırma, yeni yaşam düzeninde ebeveynliğin nasıl organize edilebileceği ve çocukların ihtiyaçlarına dair danışmanlık hizmetleri, ebeveynlerin boşanma sürecinde yaşayabileceği tüm belirsizlik konularında destek sunulmaktadır. Ayrıca velayet ve kişisel ilişki gibi konularda bilgilendirme hizmeti, yaşanan çatışmalara bağlı olarak ortaya çıkan stresle baş edebilme ve iletişim sorunlarının çözümlenmesi,

ayrılıktan sonra çocukların her iki ebeveynle de dostane bir biçimde iletişimlerini devam edebilmelerini sağlama gibi temel hizmetler mevcuttur. Bahsedilen hizmetlere gençler veya çocuklar tek başlarına da katılabilmektedirler. Bu durumlarda ebeveynlerine haber verilmez ve boşanma sürecinde yaşadıkları sorunları rahatlıkla paylaşabilir ve çözüm bulabilirler. Gözüme çarpan önemli bir diğer uygulama örneği ise, boşanma sonrasında çift olarak ayrılık gerçekleşmiş olsa da ebeveyn olarak kaldıkları vurgulanması temelinde boşanma sürecinin çatışmalı ve stresli atmosferinde kaybolmamaları için gerekli olan baş edebilme becerilerinin öğretildiği oturumların düzenlenmesidir. Bu oturumlara boşanmış başka aileler de katılabilmektedir (Bezirksamt Lichtenberg von Berlin, t.y.). Ebeveynlerin gelişimsel ve ebeveynlik sorunları, partner veya aile içi çatışmalar, ayrılık ve boşanma, şiddet ve cinsel istismar konularında danışmanlık veya psikoterapötik yardım da sunulmaktadır (Bezirksamt Reinickendorf von Berlin, t.y.).

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Nitel yaklaşımlar, araştırmacıların diğer insanlarla son derece kişisel yollarla bağlantı kurmasına olanak tanır; böylece araştırılan kişilerin, eylemlerinin, düşüncelerinin ve yaşamlarındaki olayların zengin anlamlarını keşfeder ve tanımlar (Gilgun ve Abrams, 2002). 2002). Cresswell (2014), nitel araştırma verilerinin, sayılardan ziyade katılımcıların kelimelerine odaklandığını ve raporlaştırdığını; incelenen problemin karmaşık bir resmini katılımcıların algıları, deneyimlerine ve duruma dahil olan tüm faktörlere odaklanarak çizdiğini; süreci tanımlamayı, yorumlamayı ve değerlendirmeyi amaçladığını ifade etmiştir. Dolayısıyla evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin boşanma süreci deneyimlerini anlamayı, ihtiyaçlarını, karşılaştıkları güçlükleri ve bu güçlüklerle nasıl baş ettiklerini ortaya koymayı amaç edinmiş bu araştırmada da en uygun yöntemin nitel araştırma yöntemi olduğuna karar verilmiştir.

Araştırmacı olarak araştırma konusu belirlenmeden önce hem lisans hem de yüksek lisans stajımı adliyede gerçekleştirmiş olmam boşanma sürecinde bulunan tarafların ihtiyaçlarını daha yakından gözlemlene fırsatı sunmuştur. Yapılan gözlemler ışığında tarafların hem hukuki hem psikolojik hem de sosyal açılardan farklı zorluklar yaşadığı ve bu zorlukların adli sistem içerisinde çözülmediği düşüncesini oluşturmuştur. Oluşan düşünce doğrultusunda yaşanan zorlukların anlamlandırılması ve bir çözüm oluşturulması gerektiği hissedilmiştir. Dolayısıyla tarafların boşanma sürecindeki sorun ve ihtiyaçlarına yönelik deneyimlerini daha yakından anlamak ve anlamlandırabilmek amacıyla bir nitel araştırma modeli olarak fenomenolojik model seçilmiştir. Bu araştırmada boşanma fenomenine odaklanması, aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı ihtiyaçlarını görünür kılınmasının ve evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin deneyimlerinin anlaşılmasının hedeflenmesine uygun bir model olacağı düşünülmektedir. Fenomenolojik model, bireylerin belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygu ve düşüncelerini, bakış açıları ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini anlamak ve ortaya koymak

için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby & Parker, 1995; aktaran Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Fenomenolojik modelin, boşanma fenomenini araştırmanın amacı doğrultusunda derinlemesine bir şekilde alınmasına yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu düşünce doğrultusunda boşanma fenomenine dair, bireylerin hayatlarında önemli bir dönüm noktası olan ve tüm aile bireylerini yakından etkileyen boşanma sürecinde karşılaşılan olumlu ve olumsuz durumlara, ihtiyaçlarına ve beklentilerine, eğer ihtiyaç ve beklentileri varsa bunların nasıl giderebildikleri ya da gideremediklerine dair aktardıkları deneyimler incelenmiştir.

3.2. ARAŞTIRMANIN ÖZNELERİ

Araştırmanın en kritik aşamalarından biri de katılımcıların belirlenmesidir. Katılımcıların deneyimleri ve anlatıları araştırmanın amacına ulaşması için oldukça önemli katkılar sunmaktadır. Araştırmanın problemi, amacı, sınırlılıkları ve veri toplama süreci gibi özellikleri göz önünde bulundurularak araştırmanın öznelinin seçiminde amaçlı örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, bilgi veren kişinin sahip olduğu nitelikler nedeniyle kasıtlı olarak seçilmesidir. Araştırmacı neyin bilinmesi gerektiğine karar vermekte ve bilgi veya deneyim sayesinde bilgiyi sağlayabilecek ve vermeye istekli bireylerle çalışılmaya başlamaktadır (Tongco, 2007). Dolayısıyla amaçlı örneklemin kullanılması araştırmanın problemi ve amacı için uygun olan katılımcılara erişmeyi kolaylaştırmış ve araştırma sürecini pozitif anlamda kısaltmıştır.

Adli destek ve Mağdur Hizmetleri'nde görev alan sosyal çalışmacıların boşanma, velayet, vesayet, kişisel ilişki tesisi ve evlat edinme konularında bireylerle görüşme gerçekleştirdikleri ve gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda görüş ve değerlendirme içeren sosyal inceleme raporu (SİR) yazıldığı bilinmektedir. İki yıl boyunca Ankara Adliyesi Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri müdürlüğünde yaptığım staj döneminde gerçekleştirilen gözlemler ışığında yapılan görüşmelerin çoğunlukla evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin müşterek çocuklarına dair velayet ve kişisel ilişki tesisi konularında sosyal inceleme raporu düzenlenmesi şeklinde olduğu görülmüştür. Bu durum araştırmanın Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'nde gerçekleştirilmesine katkı sunmuştur.

Türkiye’de Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Daire Başkanlığı verilerine göre, 164 adet Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü bulunmaktadır. Bu müdürlükler arasından hem araştırma için gerekli verileri sunacak hem de araştırmacının ulaşılabilirliği açısından bir müdürlük seçilmesi planlanmıştır. Bu fikir doğrultusunda araştırma, Türkiye’nin nüfus açısından ikinci en kalabalık ili olan ve TÜİK 2023 Evlenme ve Boşanma İstatistikleri’ne göre kaba boşanma hızı en yüksek 10 ilden biri olan Ankara ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu ise, Ankara Adliyesi Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü’ne hakkında Sosyal İnceleme Raporu (SİR) hazırlanması talebinde bulunmuş, evlilik birliği temelden sarsılmış olan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 11 kadın ve 9 erkekten oluşmuştur. Doygunluk noktasına ulaşıldığı düşünüldüğünde veri toplama süreci tamamlanmış ve görüşmeler sonlandırılmıştır.

3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmanın amacını çeşitli perspektiflerden ortaya koyabilmek amacıyla derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu, detaylı cevapların alınmasına ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek bilgi toplanmasına imkân sağlayan ve genel anlamı keşfetmek için kullanılan bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2012). Bu görüşmelerde ise yarı yapılandırılmış form kullanılması planlanmaktadır. Görüşme soruları hazırlanmadan önce, araştırmaya dair ulusal ve uluslararası alanda literatür taraması yapılmıştır. Görüşme formu; evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin soruları, bireylerin evlilik sürecine, ebeveyn çocuk ilişkisine ve boşanma sürecinde karşılaştıkları güçlüklerle, bu güçlüklerle nasıl baş ettiklerine, boşanma sürecinde ihtiyaç duydukları uygulamalara ve aile arabuluculuğu ile boşanma danışmanlığı uygulamalarına yönelik önerilerine ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Bu adımların ardından elde edilen bilgilerden yararlanılarak forma son hali verilmiş, görüşme soruları araştırmada yer alacak katılımcılara yönetilmiştir.

3.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Araştırmacı olarak hem lisans hem de yüksek lisans stajının Adli destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'nde gerçekleştirilmiş olunması boşanma sürecindeki ailelerin karşılaştıkları sorunları ve ihtiyaç duydukları hizmetleri daha yakından gözlemlene fırsatı sunmuştur. Yapılan gözlemler ise bu konuda bir araştırma yapılması gerektiği düşüncesini oluşturmuştur. Neler yapılabileceği ve tarafların hangi uygulamalara ihtiyacı olduğunun değerlendirildiği yüksek lisans ders döneminde değerli hocamız Prof. Dr. Sunay İL'den Aile Arabuluculuğu dersi alınmıştır ve alınan ders boşanma sürecindeki tarafların ihtiyaçlarını giderme konusunda birebir uyum göstermiştir. Böylece araştırmanın temeli oluşmuştur. Temeli inşa edilen mevcut araştırmada araştırmanın hangi adliyede gerçekleştirilmesine karar verilmesinin ardından veri toplamak amacıyla sahaya çıkılmıştır. Ancak adli tatilde yaşanan dosya azlığı sebebiyle yeterli katılımcıya ulaşılmamıştır. Görüşme süreci araştırmacı tarafından belirlenen süreye paralel olacak şekilde tamamlanamamıştır. Görüşmeler 10.06.2023-10.01.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Ankara Adliyesi Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü görüşme odalarında, görüşmecilerin kendilerini rahatça ifade edebilecekleri şekilde gizlilik ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Görüşme odaları görüşmecinin paylaştığı bilgilerin odanın dışından işitilmeyeceği, görüşmecinin ve katılımcının görüşme odasının dışından görülmeyeceği şekilde seçilmiştir. Görüşme boyunca görüşme odasının kapısı kapalı tutulmuştur. Görüşme esnasında odada yalnızca araştırmacı ve katılımcı bulunmuştur, görüşmeyi bölen herhangi bir kişi ve/veya olay olmamıştır. Katılımcılar boşanma sürecinin hassasiyetinden dolayı araştırmaya katılım gösterme noktasında başlangıçta kaygı ve çekimserlik hissetmişlerdir fakat araştırmanın kapsamının ve amacının ayrıntılı bir biçimde anlatılması, Ankara Adliyesi ADM'de çalışan sosyal çalışmacıların katılımcılarla görüşmeden önce aralarında oluşan güvene bağlı olarak araştırmaya katılım göstermeleri yönünde destek sunmaları katılımcıların onay sürecini kolaylaştırmıştır. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş, her katılımcıdan bilgilendirilmiş onam alınmış ve görüşmelerin ses kaydının alınabilmesi için kendilerinden onay alınmıştır. Katılımcılara aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamalarını bilip bilmedikleri sorulmuştur. Tüm katılımcılar bilmediklerini ifade etmiştir. Bundan dolayı görüşmenin başında aile

arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamaları temel olarak katılımcılara anlatılmıştır. Gizlilik ilkesi doğrultusunda araştırma içerisinde kullanılmak üzere katılımcılara rumuzlar verilmiş ve bu rumuzlar verilere kaydedilmiştir. Araştırma kapsamında 20 kişiyle yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilerin 15'i ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Diğer 5 kişi ise ses kaydının alınmasını istememiş ve diğer 5 kişiyle gerçekleştirilen görüşmeler görüşmeci tarafından yazılı şekilde kaydedilmiştir. Görüşme süreleri, 37 dakika ile 53 dakika arasında değişkenlik göstermiştir. Elde edilen verilerin araştırmada yer alabilmesi için görüşmecilerden sözel onam alınmıştır. Katılımcılara araştırmanın sonunda Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmet Merkezleri tarafından sunulan boşanma danışmanlığı uygulamasında bahsedilmiş ve katılımcılar bu merkezlere yönlendirilmiştir.

Bunlara ek olarak; görüşme sürecinde katılımcılara araştırmanın amacı aktarılsa da güvenlerini kazanmakta oldukça zorluk yaşanmıştır. Yaşanan zorluğa karşın katılımcılarla sosyal inceleme raporu için görüşme yapmış olan sosyal çalışmacıların desteği güvenin oluşmasına katkı sunmuştur. Katılımcılara araştırma kapsamı ve amacı aktarılsa da bilgi verirken tereddüt hissetmişlerdir. Bu durum sürecin yönetilmesini ve katılımcıların güvenini kazanılmasını zorlaştırmıştır. Görüşmeye başladıktan sonra katılımcılarla herhangi bir iletişim sorunu yaşanmamıştır. Yalnızca katılımcılar zaman sorunu, yorgunluk, çocukların beklemek istememesi durumlarına bağlı olarak görüşmeyi kısa kesmek istemişlerdir. Yaşanılan bu durum ise bir sonraki araştırmalarda hazırlık amacıyla veri toplama sürecinden önce birkaç görüşme yapılması, yaşanabilecek sorunların görüşme süreci başlamadan önce tespit edilip düzeltilmesi gerektiğini öğretmiştir. Ayrıca sosyal inceleme raporu hazırlanması amacıyla yapılan görüşmenin ardından araştırma amacıyla gerçekleştirilen görüşmelerin katılımcılarda yorgunluk ve zaman sorununa sebep olmasından dolayı görüşme yerinin ve zamanının önceden planlanması gerektiği anlaşılmıştır.

3.5. VERİLERİN ANALİZ SÜRECİ

Verilerin değerlendirilmesine katılımcılarla gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerden elde edilen ses kayıtlarının Microsoft Word programına aktarılmasıyla başlamıştır. Araştırmaya dair alınan ses kayıtları yalnızca araştırmacı tarafından dinlenmiş ve

çözümlemişdir. Çözümlemeler 50 sayfadan oluşmuştur. Daha sonra tematik analiz yöntemiyle bu deşifreler tekrar tekrar okunmuş, ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Bu aşamada verilerin kategorizasyonunun sağlanması amacıyla MAXQDA Analytics Pro 2024 programından faydalanılmıştır.

3.6. ETİK KONULAR

Görüşme yapılması amaçlanan kişilere ulaşılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'na başvuruda bulunulmuş 05.15.2023 tarihinde etik izin alınmıştır. Etik iznin alınmasının ardından Etik kurul izni ile birlikte 25.03.2023 tarihinde yazılı olarak Adalet Bakanlığına yazılı başvuruda bulunulmuş ve 07.06.2023 tarih ve E-27239794-045.03-138/1223 Adalet Bakanlığında izin alınmıştır. Adalet Bakanlığında izin alınmasının ardından görüşmelere başlanmıştır.

3.7. ARAŞTIRMAYA KATILAN KATILIMCILARA AİT BİLGİLER

Araştırmaya katılan 11 kadın 9 erkek katılımcıyı, belirlenen rumuzlarıyla, kendi ifadeleriyle tanıyalım.

Kişi 1: 26 yaşındayım, ilkokul mezunuyum, çalışmıyorum. 2018 yılında evlendim, 1 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecim başladı.

Kişi 2: 37 yaşındayım, ortaokul mezunuyum, mobilya imalat dükkanım var ve orada çalışıyorum. 2017 yılında evlendim, 1 oğlum ve 1 kızım var. 2023 yılında ise boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 3: 26 yaşındayım, ön lisans mezunuyum ve çalışmıyorum. 2017 yılında evlendim, 1 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 4: 41 yaşındayım, üniversite mezunuyum ve MNG kargoda çalışıyorum. 2005 yılında evlendim, 2 kızım var ve 2022 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 5: 28 yaşındayım, lise mezunuyum ve çalışmıyorum. 2018 yılında evlendim, 1 oğlum var ve 2022 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 6: 34 yaşındayım, ortaokul mezunuyum, haftanın 2-3 günü konfeksiyon işinde çalışıyorum. 2007 yılında evlendim, 2 kızım var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 7: 38 yaşındayım, ilkokul mezunuyum, tütün satıyorum, kendime ait bir dükkanım var. 2007 yılında evlendim, 2 kızım var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 8: 58 yaşındayım, ilkokul mezunuyum, emekliyim, çalışmıyorum. 2005 yılında evlendim, 1 kızım ve 2 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 9: 33 yaşındayım, lise mezunuyum, özel bir şirkette insan kaynakları uzmanı olarak çalışıyorum. 2017 yılında evlendim, 1 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 10: 33 yaşındayım, lise mezunuyum, çalışmıyorum. 20015 yılında evlendim, 2 kızım var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 11: 32 yaşındayım, ortaokul mezunuyum, Türk Telekom mağazasında müdür olarak çalışıyorum. 2008 yılında evlendim, 1 kızım ve 2 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 12: 25 yaşındayım, ortaokul mezunuyum, ipek fabrikasında boyahane bölümünde çalışıyorum. 2013 yılında evlendim, 2 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 13: 42 yaşındayım, ortaokul mezunuyum, çalışmıyorum. 2007 yılında evlendim, 2 kızım var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 14: 33 yaşındayım, lise mezunuyum, çalışmıyorum. 2017 yılında evlendim, 1 kızım ve 1 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 15: 39 yaşındayım, lise mezunuyum, çalışmıyorum. 2009 yılında evlendim, 2 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 16: 47 yaşındayım, ortaokul mezunuyum, çocuk kıyafetleri tasarımcısıyım, kendime ait bir dükkanım var. 2012 yılında evlendim, 3 kızım ve 2 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 17: 32 yaşındayım, ilkokul mezunuyum, alışmıyorum. 2012 yılında evlendim, 2 oğlum ve 1 kızım var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 18: 37 yaşındayım, lise mezunuyum, alışmıyorum. 2008 yılında evlendim, 2 oğlum ve 1 kızım var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 19: 38 yaşındayım, üniversite mezunuyum, tercüman olarak çalışıyorum. 2011 yılında evlendim, 1 kızım ve 4 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

Kişi 20: 42 yaşındayım, üniversite mezunuyum, tercüman olarak çalışıyorum. 2008 yılında evlendim, 1 oğlum var ve 2023 yılında boşanma sürecimiz başladı.

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu çalışma kapsamında, araştırma amaçları ve görüşülen katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda iki ana tema belirlenmiştir. Bunlar, boşanmaya götüren evlilik süreci ve boşanma sürecidir. Boşanmaya götüren evlilik süreci ana temasının alt teması, evlilik sürecinde yaşanan ve boşanma sürecini olumsuz etkileyen sorunlardır. Bu alt temanın kodları ise; bağımlılık, var olan sorunları çözememe, şiddet, çocukların maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarını karşılamama, üçüncü kişilerin aile içi sorunlara müdahalesi, ilgisizlik ve şiddetten oluşmaktadır. Boşanma süreci ana temasının alt temaları ise; boşanma sürecinde yaşanan sorunlar, boşanma sürecinin çocuklara etkisi, boşanma sürecindeki destek ağları, boşanma sürecinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri başlıklarında ele alınmış olup boşanma sürecinde yaşanan sorunlar alt temasının kodları; hizmetlerin sınırlılığı, maddi konularda zorlanma, velayet konusunda anlaşamama, boşanma sürecinin uzun sürmesi, belirsizlik hissetme, suçlanma, yalnız hissetme ve yorgun hissetme olduğu, boşanma sürecinde destek ağları alt temasının kodları; dini destek ve aile ve arkadaş desteği olduğu, boşanma sürecinin çocuklara etkisi alt temasının kodları; velayetin kötüye kullanımı, çocukların yaşanan durumlardan olumsuz etkilenmesi, çocukların ihtiyaçlarına destek olmama olduğu ve son olarak boşanma sürecinde yaşanan durumlara yönelik çözüm önerileri alt temasının kodları; ebeveynlere yönelik boşanma danışmanlığı, çocuklara yönelik boşanma danışmanlığı ve aile arabuluculuğudur.

4.1. BOŞANMAYA GÖTÜREN EVLİLİK SÜRECİ

“Evlenme, bir kadın ve bir erkeğin usulüne göre yetki verilmiş bir memur önünde bir aile kurmak amacı ile yapmış oldukları medenî hukuk sözleşmesidir” (Küçük, 2017).

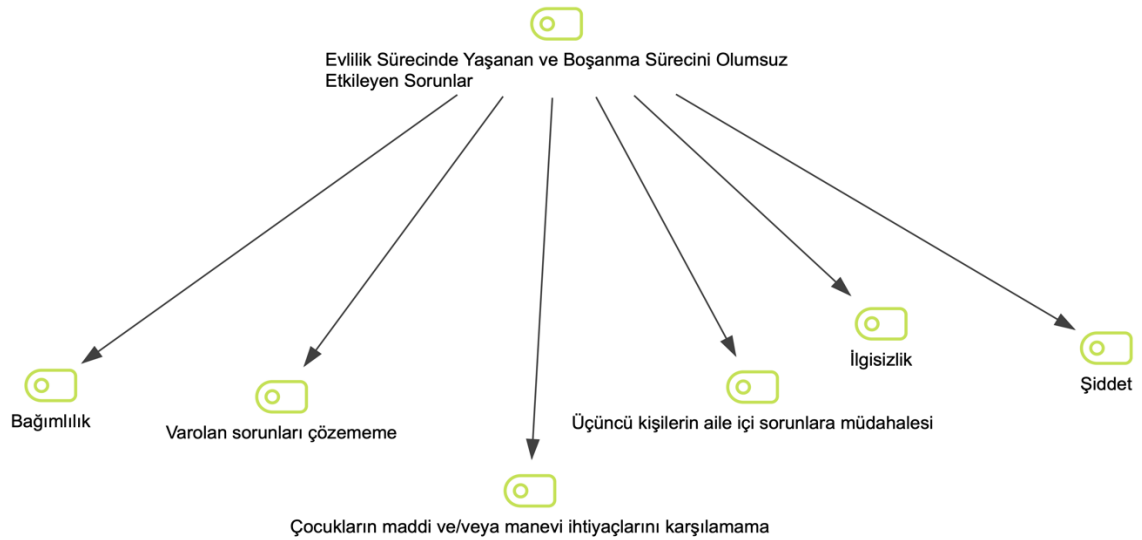
Evlilik, hukuksal tanımının dışında birbirini seven iki kişinin bir araya gelerek ortak bir hayat kurması olarak tanımlanabilir. Evliliklerde sevgi, ilgi ve aşkın olması kadar çatışmaların, sorunların ve uyuşmazlıkların da yaşanması olası bir durumdur. Önemli olan bu sorunlarla nasıl baş edildiği ve çözümlendiğidir. Bu başlık altında araştırma

kapsamında katılımcıların ifade etmiş oldukları, evlilik süreçlerinde yaşadıkları ve boşanma sürecini olumsuz etkileyen sorunlar ele alınmıştır.

4.1.1. Evlilik Sürecinde Yaşanan ve Boşanma Sürecini Olumsuz Etkileyen Sorunlar

Evlilik sürecinde çiftlerin mutlu günlerinin olması kadar belli sorunlar yaşayabildiği günlerin olması da olağandır. Bu sorunlara çözüm bulunmaması çiftlerin boşanmasına sebebiyet verebileceği gibi sorunların çözülmemesi boşanma sürecini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde araştırmaya katılan bireylerin, evlilik sürecinde yaşanan ve boşanma sürecini olumsuz etkileyen sorunlarının, bağımlılık, var olan sorunları çözememe, şiddet, çocukların maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarını karşılamama, üçüncü kişilerin aile içi sorunlara müdahalesi, ilgisizlik ve şiddet olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Evlilik Sürecinde Yaşanan ve Boşanma Sürecini Olumsuz Etkileyen Sorunlar (MAXQDA 2024 Yaratıcı Kodlama)

4.1.1.1. Bağımlılık

Bağımlılık, biyopsikososyal açılarından kişiye zarar verebileceği bilinmesine rağmen bir objeye, kişiye, nesneye ve/veya varlığa engel olunamayacak düzeyde istek duymak

şeklinde tanımlanabilir (Karakuş ve ark., 2021). Bağımlılık, denildiğinde bir çoğumuzun aklına madde, alkol ve sigara gelmektedir fakat bağımlılık yalnızca bunlardan ibaret değildir. Kumar veya şans oyunları, sosyal medya, çevrim içi oyunlar gibi daha da genişletilebilecek bağımlılıklar mevcuttur. Bu bağımlılıklar, bağımlılığı yaşayan bireye olduğu kadar bireyin aile yaşamını da olumsuz olarak etkileyebilmektedir. İl (1986)'nın bu konudaki çalışmasının sonuçlarına göre bağımlılığın aile ilişkilerine etkisine bakıldığında; bağımlı bireylerin aile birliği içerisindeki görev ile sorumluluklarını üstlenmemesi, bağımlı bireyin eşinin mutsuzluk, kaygı duygulanımlarına ek olarak güven sorununa sahip olması, bireyin ve ailesinin sosyal çevresinde dışlanma ve etiketlenme yaşaması durumları görülmektedir. Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde de bağımlılığın evliliği olumsuz olarak etkileyen önemli etmenlerden biri olduğu görülmüştür.

(2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada alkol, uyuşturucu ve kumar bağımlılığının önemli bir boşanma sebebi olduğu bulgulanmıştır. Katılımcıların ifadeler doğrultusunda da, kumarın evlilik birliğinde çiftlerin ilişkisini maddi ve manevi yönlerden olumsuz olarak etkilediği dolayısıyla önemli bir çatışma konusu olduğu görülmüştür. Ayrıca kumar bağımlılığının çözümlenmemesi boşanma kararının alınmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır:

Kişi 3: Paramı borsaya yatırdım ve kaybedince de borcu borçla kapatmaya çalıştım ama bu da tamamen eşimin ilgisizliğinden dolayıydı. Bana kadın olarak dış görünüşümle ilgili kabullenemeyeceğim cümleler söylüyordu. Sonra olan oldu işte... Benim paramızı kaybetmem bizim sonumuzu getirdi.

Kişi 4: İyi günlerimizde vardı yok diyemem ama kötü günlerimiz daha çoktu. Benim zorlamam ve desteğimle, sabrıyla ilerledik. Hep içip kumar oynuyordu. En son da ben yine çocuklarım için boşanmazdım, sabrederdim fakat tüm eşyalarımızı sattı. Koltuklarımızı, televizyonumuzu her şeyimizi sattı. Ben de en son boşanma kararı aldım.

Kişi 9: Evlilik birlikteliğimizde öyle çözülmeyecek sorunlarımız yoktu ama sonra eşimin kumar oynadığını ve bütün paramızı kaybettiğini öğrendim, fark ettiğimde hesabım eksiye düşmüştü. Eşimle kaç kere konuştum bir daha yapmaması için altı kere şans verdim ama altısında da eşim tekrar yaptı, beni kandırdı. Bir daha eşime güvенеbileceğimi sanmıyorum.

Uyuşturucu madde ve alkol bağımlılığının da evlilik birlikteliğinde sorun yaşanmasına sebep olan önemli durumlar olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu bağımlılıkların, mutlu bir evlilikleri olan çiftlerin ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği, fiziksel ve psikolojik şiddete

sebebiyet verdiği ve ayrıca bağımlı olan kişinin üçüncü kişilerce dışlanma ve etiketlenmeye maruz kaldığı, boşanma sürecinde yalnızlaştırıldığı görülmektedir. Fakat Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Aile Arabuluculuğu Hakkındaki R (98) 1 Sayılı Tavsiye Kararı'na göre, aile içinde güç dengesizliği, geçmişte şiddete durumu varsa ve ileride oluşma riski varsa kesinlikle arabuluculuğuna uygun değildir, şiddet durumunun varlığında aile arabuluculuğu sunulamaz (Özbek, 2005). Arabulucuların bu duruma özellikle dikkat etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Kişi 11 şiddet durumundan bahsettiği için arabuluculuğa uygun değildir.

Kişi 7: Eşim ve çocuklarım gidince sadece çok yalnız ve kimsesiz hissettim kendimi. Kaç ay yemek, uyku hiç düzenim yoktu. Ben evliyken de çok alkol içerdim, biraz da eşim bunun için kızdı da gitti. Eşim gidince kendimi iyice alkole ve sigaraya vurdum. Öyle işte.

Kişi 11: İlk evlendiğimiz yıllarda eşimle ilişkimiz gayet iyiydi, birbirimize çok aşık, seviyorduk. Fakat sonrasında uyuşturucu madde kullanmaya başladı ve bunun etkisiyle takıntılı, kıskanç ve zorba birine dönüştü. İş bıraktı, ben çalışmaya başladım. Bu da sorun değil çalışırım ama ben çalışıyorum diye de kıskançlık krizlerine giriyor. Fiziksel şiddete uğradım defalarca... 3 sene önce de boşanmaya çalıştım ama düzeltirim diye söz verdi, inandım. Sonuçta yine düzelmedi ve buraya geldik.

Kişi 18: Ben bir karar almadım ama eşimin boşanacağı duyan herkes beni suçlamaya başladı. Ben uyuşturucu kullanıyorum ama asla bağımlı değilim bazen keyif almak için kullanırım. Bu sebepten herkes senin yüzünden bu hale geldiniz diye bana söylendi. Ama ben düzeltmek için elimden geleni yapıyorum, eşim bana inanmıyor ki. Hep bağımlısın diye üstüme geldi, bağımlı olmadığımı inandıramadım...

Özetlemek gerekirse, bağımlılık çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; kumar, alkol, uyuşturucu, madde bağımlılıkları gibi sıralanabilir. Sıralanan bağımlılıkların ise evlilik yaşantısını olumsuz etkilediği, hem eşler arası psikolojik ve fiziksel şiddete hem de sosyal çevre içerisinde dışlanmaya ve etiketlenmeye sebebiyet verdiği görülmektedir.

4.1.1.2. Var olan sorunları çözememe

Evliliklerde çiftler arasında bazı sorunların yaşanması oldukça olağan bir durumdur. Çiftler benzer yönlerinin yanı sıra farklı arka planlara, bakış açılara, aile yaşamlarına, hayallere ve duygusal beklentilere sahip olmalarına bağlı olarak tartışmalar yaşayabilmektedirler. Bu noktada yaşanan tartışmaların temel sebeplerinin tespit edilmesinin, tartışma sonrasında ortak bir paydada buluşulmasının ve mevcut sorunlara

yönelik çözümlerin bulunması önemlidir. Bu sayede, evliliğin devamı ve aile üyelerinin iyilik hallerinin korunması ve devam ettirilmesi açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu araştırma kapsamında da yapılan görüşmelerde yaşanan sorunların konuşulmadığı, çözüm üretilmeye çalışmadığı aksine sorunun yok sayıldığı ve/veya sorundan uzaklaşmaya çalışıldığı görülmüştür.

Katılımcıların yaşadıkları sorunları dile getirmek yerine küserek evden uzaklaştıkları ve karşı tarafın anlaması ve çözüm bulması yönünde beklentilerinin olduğu, sorunların konuşulmadığı ve sorunların unutulmaya çalışıldığı görülmüş ve yaşanan çatışmaların ardından çiftler arasında önemli bir iletişim sorunu yaşandığı anlaşılmaktadır:

Kişi 1: Yani şöyle söyleyeyim, hamileydim. Sonra doğurdum falan hep çocuk var çocuk var diye sustum, sabrettim. Hiç sorunlarımızı çözmedik. Bu yüzden ben zaten ayda 15 gün annelerde kalırdım neredeyse. Sorunların böyle üstünü kapatırdık.

Kişi 2: Sorun da bu baş etmiyorduk. Eşim küser ailesinin evine giderdi, ailemizdeki tüm özeli herkes duyardı ve sonra ben gider ikna eder getirirdim ve bizim sorunumuz zaman aşımına uğrardı. Unuttuk geçti sanıp devam ederdik. Ama aslında hiç geçmemiş ki biz buradayız. Ya bir de bu aileler karışıyor ya o mahvediyor. Herkes bir şey diyor ve asla eşimle etrafın yorumlarından birbirimizi duymuyoruz.

Kişi 6: Ben konuşmaya çalışırdım bak gül gibi kızlarımız var diye ama umurunda olmazdı. Anlayacağınız çözüm bulamazdık. Bugüne kadar benim susup sabretmemle yuvarlanarak geldik. Kaç defa küstüm babamın evine gittim belki değişir diye ama yok aynı.

Kişi 7: Ne baş etmesi kardeşim. Karımla kavga ederdik bi bakardım çıkmış gitmiş. O yüzden öyle halletme falan yok hikaye onlar. Halledip baş etsek burada olmazdık.

Kişi 10: Valla hiç baş edemedik ki biz. Kapattık üstünü. Ben kendimi unuttum, çocuklarımla ilgilendim hep. Aileme gittim bir şey olunca da. Unutulunca da gelir beni alırdı. Çocuklarım için dayandım işte...

Kişi 17: Biz sorunlarımızı çözmezdik, zamanla unutulurdu. Ben 1 keresinde küsüp abimin evine sığındım ama geldi beni aldı. Anlayacağınız birikirdi sorunlar işte en sonda da böyle patladı.

Kişi 15: İlk 10 yılında sorunları sabrederek çözüyordum. Evlilik bana sabretmeyi öğretti. Sorunları çözmek için konuşmak istiyorum ama yok karşımdaki "aman boşver" diyor. Ee ne oldu o zaman? Sorunlar birikiyor birikiyor çözülmez hale geliyor. Sonra da bitiyor işte, tükeniyor. İte kaka gittik işte. Ama aslında hiç çözememişiz, ben hep içime atmışım. Niye böyle sinirleniyorsun diyorlar. Ama yine yine aynı şey yapılıncaya nasıl sabretsin insan. Hiçbir şeyi çözüp kapatmamışız ki. Aynı sorunları defalarca yaşamışız. Eşim küser otururdu. Ben onu anlayayım, halledeyim diye beklerdi.

Katılımcılar tarafından sorunların çözülmesi için adım atılsa da bu devlet tarafından ücretsiz bir şekilde sağlanan psikiyatri hizmetiyle sınırlı kalmıştır. Psikiyatri doktorlarının

ise uyguladıkları ilaç tedavisinin mevcut sorunların çözümünde yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır:

Kişi 14: Baş ediyor muyduk sizce? Ben genelde babamın evine giderdim. Eşim de peşimden gelir bir şekilde ikna ederdi beni ama biz hiç sorunlarımızı çözemedik. Bir kere eşim çok sinirli diye hastaneye gittik onda da psikiyatri doktoru ilaç verip gönderdi. Eşim de kullanmadı yani yine çözüm olmadı.

Kişi 13: Ben eşime söylüyordum, konuşuyorduk ama fayda etmiyordu. Eşimin psikiyatrye gidiyor ve onun doktoruyla da konuştum durumunu ama ilaçlarını yükselttiler. Hiçbir faydası olmadı. Devletin psikiyatri servisi maalesef tedaviyi ilaçtan ibaret sanıyor ve o da eşimi böyle uyuyan, halsiz, güçsüz biri yaptı.

Sorunların çözümü noktasında çiftlerin profesyonel bir destek bulamadıkları, profesyonel destek olmadan çiftlerin yalnız başlarına konuşarak sorunların çözmeye çalışmalarının da yeterli olmadığı görülmüş ve katılımcıların ücretsiz bir profesyonel çözüm beklentilerinin olduğu izlenimi olduğu edinilmiştir. Kişi 11 fiziksel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla aile arabuluculuğuna uygun değildir. Aile şiddet durumunun varlığında taraflar arasında güç eşitsizliği bulunur. Aile arabuluculuğun genel ilkelerine bakıldığında eşitlik, gönüllülük ve tarafların iyilik hallerini gözetilerek anlaşmaya varamadıkları konularda tartışmaları ve uzlaşmalarının sağlanmasına dayandığı görülmektedir (Parkinson, 2018). Şiddetin olduğu bir durumda şiddete maruz kalmış olan tarafın duygularını ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edilebilmesi, karşı tarafla fikirlerini tartışabilmeleri güvenli ve doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Fakat katılımcıların boşanma danışmanlarına yönlendirilmesi yeni yaşama başlamaları için güçlendirilmeleri sağlanabilir.

Kişi 4: Hiç destek almadık. Hep benim alttan almamla ilerledik. Yatağıma girip hep sessiz sessiz ağlıyordum. İyileştirici, düzeltici olmaktan çok yoruldum. Kimse yoktu yanımıza bize yol gösterecek...

Kişi 5: Sorunlarımızı genelde çözemedik, destek de olmazdı eşim. Zaten başka da destek olacak kimseler yoktu...

Kişi 11: Baş edemiyorduk, defalarca fiziksel şiddete maruz kaldım. Oturup konuşmaya çalıştım ama anlamıyor. Sürekli özür dileyip bir daha tekrarlanmayacağını söylüyor ama tabii yine tekrarlanıyordu. Eşimi anlamıyorum ben bir insan nasıl bir kadına el kaldırır ki? Tedavi görmesi gerekiyor, eskiden böyle biri değildi.

Kişi 12: Son zamanlarda ne olduysa sosyal medya illetinden oldu. Konuşmaya çalışsam da hiç beni dinlemedi. Halledemedik. Bir yardım alsak ona da gücümüz yetmezdi. Koptu gitti işte eşim.

Katılımcıların evlilik birliğinde yaşadıkları sorunları çözümleyememesinin boşanma sürecinde de olumsuz duygulanımda olmalarına sebep olduğu görülmektedir. Kişi 20 fiziksel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Şiddet durumunda boşanma danışmanlarının da kişilerin iletişim örüntülerine müdahale etmesinin doğru ve güvenli olmayacağı ve tarafların avukata veya psikiyatri servise yönlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kişi 15: Onun dışında bana eşim hep diyor ki “Sen hala orda mısın, o konuda mı kaldın?” Bilmiyor ki ben hiçbir sorunu çözemedim. İçime attım hep. Bu boşanma sürecinde en çok da çözemediklerimin sancılarını yaşadım. Aklım hep dolu bu sorunlarla hala.

Kişi 16: Benim idare edip susup yutmamla halletmeye çalıştık. Tabii olmadı yani. Hala içimde hepsi yaşıyor, unutmadım.

Kişi 20: Sorunlarla baş edemiyorduk, çözemiyorduk... Ben dayağı yiyip oturuyordum, içime atıyordum hep. İçim şişti, patlayacağım ben. Unutamıyorum, yutamıyorum bazı şeyleri.

Özetlemek gerekirse; katılımcıların aile içinde yaşanan sorunların çözümüne yönelik profesyonel bir destek bulamadıkları ve yaşanan sorunları çözmekten öte sorunu yok saydıkları ya da evden uzaklaştıkları anlaşılmaktadır. Var olan sorunların çözümlenmemesi ise katılımcılarda olumsuz duygulanıma sebep olmuştur.

4.1.1.3. Çocukların maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarını karşılamama

Evlilik birlikteliğinde dünyaya gelen çocuklar müşterektir ve müşterek çocukların maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarının ebeveynleri tarafından ortak bir biçimde karşılanması ve çocukların üstün yararı doğrultusunda kararların alınması oldukça önemlidir. Bu araştırmada kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde de, evlilik birlikteliğinde taraflardan birinin çocuğun bakımını diğer ebeveyne yüklediği, ebeveynlik rol ve sorumluluklarını yerine getirmediği ya da eksik getirdiği görülmektedir. Ayrıca evlilik birlikteliğinde yaşanan bu durumların da boşanma sürecini olumsuz olarak etkilediği değerlendirilmektedir.

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda ebeveynin müşterek çocuğa yönelik fiziksel ve psikolojik şiddet uyguladığı görülmektedir. Ailenin herhangi bir üyesine yönelik şiddet durumu var ise barışçıl çözüm yolları ve arabuluculuk uygun değildir. Bu durumda

çocuğun yüksek yararı ve iyilik hali doğrultusunda hareket edilerek şiddet uygulayan ebeveynin gerekli tedavilerinin yapılması için yönlendirilmesi ve çocuğun da fiziksel ve psikolojik sağlık durumuna göre gerekli adımlar atılmalıdır.

Kişi 1: Benim oğlumla ilişkim çok iyidir. O benim canım kanım. Ama eşimin ilgisi hiç yoktu. Zaten şiddet uyguluyordu oğlumuz. Bana sinirini yavrumdan da çıkarıyordu.

Kişi 19: Benim çocuklarımla ilişkim çok iyiydi fakat eşimin pek iyi değildi. Çocuklara şiddet uygulardı, kulaklarını çekiyordu, duvara fırlatıyordu. Aldatma mevzusunu çocuklarım biliyormuş. Hatta o erkekler kızımı dövmüş de eşim engel olmamış. Bu olay olduğunda kızım kardeşimle kavga ederken oldu morluklar dedi bana. Çocuklar tabii yanlış yapar ama anne baba öğretmen olmalıdırlar. Baba bir öğretmense ana bir okuldur. Anne ilişkisi çok önemlidir. Eşim bunu hep atladi, düşünmedi. Her eve geldiğimde çocuklarım ağlıyordu, annemiz bizi dövüyor diye. Eşimi uyardığımda da sizi bırakır giderim diye tehdit ediyordu. Ben de tek başıma iyi gelmem çocuklarıma diye ayrılığa cesaret edemedim.

Çocukların yalnızca maddi açılardan ihtiyaçları bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra bakım, eğitim, sağlık ve duygusal ihtiyaçları da bulunmaktadır. Çocukların, sevgi, saygı, kabul, dürüstlük, adalet, anlayış, sabır, tutarlılık, zaman, empati ve esnekliğe ihtiyacı bulunmaktadır (AÇEV, 2015). Yapılan görüşmelerde ebeveynlerden birinin müşterek çocukların bakım, sağlık, eğitim ve duygusal ihtiyaçlarını karşılama noktasında daha ön planda olduğu, diğer ebeveynin ise ebeveynlik rol ve sorumluluklarını yeterli bir biçimde yerine getirmediği yalnızca müşterek çocuğun maddi ihtiyaçlarını karşıladığı görülmektedir. Ayrıca aşağıda sıralanan tüm ifadelerin kadınlara ait olduğu, çocukların bakımının daha çok kadınlar tarafından üstlendiği, babaların daha çok çocukların maddi ihtiyaçlarıyla ilgilendikleri görülmektedir. Bunun da toplumsal cinsiyet normları perspektifinde bakıldığında bakım sorumluluğunun daha çok kadına yüklenmesinden dolayı olduğu düşünülmektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre aile içinde; çocuğun bakımı, evin temizliği ve yemeğin yapılması, yaşlı ve hasta bakımı gibi roller kadına yüklenirken; iş yaşamında ve sosyal alanlara dâhil olabilme rolleri erkeğe yüklenmektedir (Zubaroglu Yanardağ ve Özmete, 2016). TÜİK tarafından gerçekleştirilen 2021 Türkiye Aile Yapısı Araştırması sonuçlarına bakıldığında kadınların %94,4 çocuk bakımı, %85,6 çamaşır ve bulaşık yıkama (makineyle bile olsa), %85,4 yemek yapma ve evin günlük toplanması ve temizlenmesi işlerini üstlendiği görülmektedir.

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda da çocukların bakım sorumluluğunun kadınlar tarafından karşılandığı görülmektedir:

Kişi 3: Eşim ise oğluma yönelik herhangi bir ihmal istismarı olmasa da işten gelince 10 dakika hoplatır, oynar, iki kuruş para verir ve bu kadar başka da ilgilenmez. Babalığı bu sanardı.

Kişi 5: Oğlumun sağlık sorunlarıyla hiç ilgilenmezdi. Ne maddi ne manevi hep ben yaptım, karşıladım. Boşanma sürecinde ilk 3 ay hiç göstermedim oğlumu babasına çünkü hiç desteği olmadı ki ne gösterecektim. Ama sonra düşününce oğluma bir şey olsa, ölse vicdanım rahat etmezdi. Şimdi haftada 1 görüşüyorlar. Ama oğlum eşim o bağı kurmadığı için kucağında durmuyor. Çocuğumun her şeyiyle ben ilgilendim hep, onu çok seviyorum. Tedavisini, bakımını her şeyini... Evde makine kurdular tedavisi için gittim 15 gün eğitim aldım. Eşim hiçbirini bilmez bile.

Kişi 4: Hem benim hem eşimin Allah var çocuklarla ilişkisi iyiydi, ihtiyaçlarını falan karşılardı. Ama çok bakımlarıyla falan ilgilenmezdi. Zaten çok erken işe gidip çok geç saatte eve dönüyordu. Genel olarak ilgisiz bir babaydı, çok iletişim falan kurmazdı çocuklarımızla.

Kişi 10: Benim ilişkim gayet iyi ama eşimin çocuklarla ilişkisi sadece para yönündendir. Sadece para verince babalık yaptığını sanıyor kendisi. Çocuklarla zaman geçirmez.

Kişi 14: Benim çocuklarımla ilişkim çok iyidir. Doğduklarından beri her şeyiyle ben ilgilendim. Babaları hiç ilgilenmezdi. O yüzden daha çok bana bağlılar. Okula ben götürürüm, banyodur, yemektir, oyun oynamaktır bir çocuğun ihtiyaç duyabileceği her şeyi ben yapardım. Eşim öyle pek ilgilenmezdi, yardımcı olmazdı. Sadece maddi olarak destek olurdu.

Kişi 17: Çocuklarla ilişkim çok iyidir. Her şeyiyle ben ilgilenirim. Eşim zaten geç saatlere kadar işte oluyor. Ben çocukların hastane işidir, okul işidir ilgilenirim. Çocuklarım benim canlarımdır. Eşime işte sağolsun babalığı çalışmak, para vermek olarak bilirdi.

Çocuklarını duygularını ve düşüncelerini ebeveynleri ile paylaşma ihtiyacı bulunmaktadır. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda müşterek çocukların ebeveynleriyle iletişim sorunu yaşadıkları anlaşılmaktadır. Kişi 16 eşinin çocuklara şiddet uyguladığını ifade etmiştir. Dolayısıyla arabuluculuğa uygun değildir.

Kişi 6: Kızlarım ilişkim çok şükür ki iyidir. Birbirimizle iyi anlaşırız. Kızlarım benden hiç çekinmezler, her şeylerini paylaşırlar. Ama babalarıyla öyle değil ondan çok çekinirler. Çünkü babalarının kızacağını bilirler.

Kişi 13: Eşim zaten akşama kadar uyur, öyle ilgili bir baba değildir. Çocuğumun ne derdi varmış aman bi dinleyeyim falan yoktu.

Kişi 16: Çocuklarımla sohbet etmeyi, oyun oynamayı çok severim. Ama eşim öyle değildir. Çocuklara çok kızar, bağıırır ve onlara şiddet uygular.

Özetlemek gerekirse; çocukların sağlık, eğitim, sosyalleşme, bakım gibi birçok farklı ihtiyaçları bulunmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmelerde çocuğum bakım sorumluluğunun geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine paralel olarak anne tarafından karşılandığı, babanın daha çok müşterek çocuğun maddi ihtiyaçlarıyla ilgilendiği, çocukların duygusal olarak da anneye daha bağlı olduğu görülmektedir.

4.1.1.4. Üçüncü kişilerin aile içi sorunlara müdahalesi

Evlilik, iki kişi arasında gerçekleştirilen bir durumdur. Geleneksel aile yaşamında, çiftler yaşadıkları sorunları çözme konusunda yetersiz kaldıklarında, profesyonel bir destek alınamadığında veya tüm bu durumların dışında evlilik ve aile sınırlarını belirleyemediklerinde üçüncü kişiler sorunların çözümü amacıyla müdahale edebilmektedirler. Bu müdahaleler, arkadaşlar ve/veya tarafların aileleri tarafından gerçekleştirilebilmektedir.

Aile içi ilişkilere tarafların yakın çevresinden yapılan müdahalelerin aile içinde çatışmalara ve boşanma gibi sorunlara sebep olduğu görülmüştür (Kızmaz ve Altuğ, 2019). Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde de, üçüncü kişilerin aile içi sorunlara müdahalesinin olduğu ve bu müdahalelerin çiftlerin ilişkisini olumsuz olarak etkilediği görülmektedir:

Kişi 2: Ya bir de bu aileler karışıyor ya o mahvediyor. Herkes bir şey diyor ve asla eşimle etrafın yorumlarından birbirimizi duymuyoruz.

Kişi 2: Herkes arayıp nasıl birisin falan deme hakkı buluyor kendinde. Eşim ne anlattıysa insanlara şok oluyorum. Gerçekten kendimi anlatmaktan yoruldum. Ben eşimi hiç dövmedim demekten bıktım. Herkes bir karışmasa belki biz böyle de olmazdık.

Kişi 5: Boşanma kararı almadan önce herkes hasta oğlumla ne yapacaksın, kocandır sabret diye çok beni zorladılar, suçladılar. Onlar yüzünden dayandım ama olmadı, yoruldum. Oğlum hasta zaten her an ölüsünü kucağıma verebilirlerdi biliyordum. Çok çaresiz ve yalnız hissettim.

Özetlemek gerekirse; evlilik birliği boyunca aile içinde belli sorunların yaşanması oldukça olağandır. Önemli olan nokta ise yaşanan sorunların sağlıklı bir biçimde çözümlenebilmesidir. Ancak araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde aile içinde yaşanan sorunların çözümünde kök aile ve sosyal çevrenin

müdahalesinin olduğu görülmektedir. Yapılan müdahalelerin ise sorunu çözüme götürmekten ziyade aile içi ilişkileri olumsuz etkilediği değerlendirilmektedir.

4.1.1.5. İlgisizlik

Çiftler, evliliğin devamı için birbirlerine karşı sevgi, ilgi yakınlık ve duygusal bağlılığa ihtiyaç duymaktadırlar (Canel, 2011). İnsanlar duygusal varlıklardır ve evlilik mantığının yanı sıra yoğun duyguların ve manevi beklentilerin olduğu bir süreçtir. Bu beklentilerin gerçekleştirilmemesi, tarafların birbirine yeterli sevgiyi, şefkati, ilgiyi ve özeni göstermemesi durumunda taraflar arasında sorunlar yaşanabilmekte ve bu durum boşanma sürecini de olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

Evlilik birliğinde eşler arasında sevgi ve ilgi bağının olmaması sevgi ve ilgi beklentisi olan tarafta öfke, kırgınlık ve kızgınlık gibi duygular doğurmuştur. Bu duygular boşanma sürecinde de devam etmiştir. Katılımcılarda da belirtilen duyguların yaşandığı görülmektedir:

Kişi 5: Eşim hep şehir dışında çalışıyordu. Ben hamile kaldığımda çocuğumuzun ölümcül bir hastalığının olduğunu, doğduğunda nefes alamayacağını, kalbinin yarısının gelişmediğini söylediler. Ama biz Allah vermiş dedik aldırma istemedik. Doğum sürecinde eşim hiç destek olmadı. Çocuğum doğunca ameliyatlar geçirdi eşim hiç yanımda olmadı, hep şehir dışındaydı. Sonrasında da desteğini hissetmedim ve aile desteğiyle tekrar barişmeye çalışsak da olmadı, boşanma kararı aldık. Hala ona çok kırgınım.

Kişi 6: Evle, benimle, çocuklarla hiç ilgisi yok, bir şey isteyince sallamaz ya da kızar. Böyleydi işte ilişkimiz anlayacağınız. Boşancak bakın ama içimde ona olan kızgınlık, öfke, üzüntü geçmedi.

Kişi 13, eşinin duygusal olarak ilgisizliğinin yanı sıra birlikte yaşadıkları evin sahip olduğu sorumluluklara dair ilgisiz bir tutum sergilenmesinin de evlilik sürecini ve boşanma sürecini olumsuz olarak etkileyen bir durum olarak ifade etmiştir:

Kişi 13: Son zamanlarda işi de bıraktı ve eve dair hiçbir sorumluluğu yerine getirmeyen sürekli uyuyan biri oldu. Ben aslında eşimi seviyordum ama yorulduğum tüm yükü tek başıma taşımaktan, eşimin bu sorumsuzluklarından bıktım ve boşanmaya karar verdim. Bizi bu noktaya taşıdığı için onu affetmeyeceğim.

Kişi 15'in ifadeleri doğrultusunda, sevgililik ve evliliğin ilk dönemlerinde mutlu bir ilişkiye sahip oldukları fakat evlilik birliklerinde sonradan yaşanan ilgisizliğe bağlı olarak

olumsuz olarak etkilendikleri ve evliliklerinin boşanma davasıyla sonuçlandığı görülmektedir:

Kişi 15: Şimdi ben erkeklerin 4 evresi var diyorum. Sevgililik, nişanlılık, evlilik ve çocuktan sonra. İlk üçü gayet güzel ama çocuktan sonra yokuş aşağı gidiyor her şey çünkü erkekte acayip bir değişim başlıyor. Ya seni çocuktan kıskanıyor ya da çok enteresan şekilde daha kaba davranmaya başlıyor. Eski empati hali ve sana ilgisi kalmıyor. Bir şey yapmak isteyince de bizden geçti ayağı yapıyorlar. Sanki biz sadece çocuk bakıcısıyız. Eskiden sinemaya giderdik ama çocuktan sonra baya baya iletişimimiz kalmadı. İlk 10 yılımız gayet güzeldi ama son 4 yıldır yani 2019'dan beri bende yavaş yavaş ilgisizliğe bağlı olarak her şey bitmeye başladı. Zaten derler ya kadında bitince her şey bitti derler ya bizde de öyle oldu.

Özetlemek gerekirse; evlilik birliğinde çiftlerin arasındaki ilişkinin sevgi ve ilgiye dayalı olmasının evliliğin devamı için önemli olduğu ve evlilik hayatı mutlu bir şekilde başlasa da ilgisizliğe bağlı olarak zamanla olumsuz olarak etkilendiği görülmektedir. Katılımcıların, eşlerinden bekledikleri düzeyde sevgi ve ilgi bulamadıklarında ise öfke ve kızgınlık hissettikleri değerlendirilmektedir.

4.1.1.6. Şiddet

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından şiddet, “*Fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması*” olarak tanımlanmaktadır. Şiddet, çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Şiddet denildiğinde bir çoğumuzun aklına ilk olarak fiziksel şiddet gelse de şiddet bununla sınırlı değildir. Fiziksel şiddetin yanı sıra psikolojik, duygusal, ekonomik, cinsel, dijital olmak üzere birçok şiddet türü mevcuttur (Polat, 2016). Şiddetin, bireylere etkisi çok geniş ve önemli çalışma konusudur. Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde evlilik birliği içerisinde gerçekleştirilen şiddetin boşanma kararının alınmasında etkili olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca şiddetin boşanma sürecini de olumsuz olarak etkilediği görülmüştür. Araştırmanın genel amaçlarından biri boşanma sürecinde olan bireylerin aile arabuluculuğuna yönelik ihtiyaç ve gereksinimlerini değerlendirmektir. Ancak aile içinde şiddet durumu varsa ya da gelecekte oluşabilme ihtimali gözlemlenirse bu durum ulusal ve uluslararası mevzuata göre arabuluculuğa uygun olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla bu bölümde ifadeleri değerlendirilen tüm katılımcılar arabuluculuğa uygun değildir. Şiddet maruz kalmış tüm katılımcıların kadın olduğu dikkat çekmektedir ve bu

vurgulanmak istenmektedir. Yalnızca Kişi 19 erkek bir katılımcıdır ve eşinin çocuklara şiddet uyguladığını belirtmiştir. Psikolojik, ekonomik ve fiziksel şiddet maruz kaldığını ifade eden tüm katılımcıların cinsiyetinin kadın olduğu görülmüştür.

Yapılan görüşmelerde yalnızca çiftlerin birbirlerine karşı şiddet uygulamadıkları, aynı zamanda müşterek çocuklarına da yönelik fiziksel ve psikolojik şiddet uyguladıkları görülmektedir:

Kişi 1: Şiddetli geçimsizlik var vallahi. Hem bana hem çocuğuma karşı, şiddete maruz kaldık. O yüzden ayrılmak istedim ve sonrasında bizi evden attı.

Kişi 1: Benim oğlumla ilişkim çok iyidir. O benim canım kanım. Ama eşimin ilgisi hiç yoktu. Zaten şiddet uyguluyordu çocuklara.

Kişi 16: Çocuklarımla sohbet etmeyi, oyun oynamayı çok severim. Ama eşim öyle değildir. Çocuklara çok kızar, bağırır ve onlara şiddet uygular.

Kişi 16: Boşanmaya eşimin kızımı gece yarısı uykusundan uyanarak gidip dövdüğünü görünce kesin karar verdim.

Kişi 19: Benim çocuklarımla ilişkim çok iyiydi fakat eşimin pek iyi değildi. Çocuklara şiddet uygulardı, kulaklarını çekiyordu, duvara fırlatıyordu. Aldatma mevzusunu çocuklarım biliyormuş. Hatta o erkekler kızımı dövmüş de eşim engel olmamış. Bu olay olduğunda kızım kardeşimle kavga ederken oldu morluklar dedi bana. Çocuklar tabii yanlış yapar ama anne baba öğretmen olmalıdırlar. Baba bir öğretmense ana bir okuldur. Anne ilişkisi çok önemlidir. Eşim bunu hep atladi, düşünmedi. Her eve geldiğimde çocuklarım ağlıyordu, annemiz bizi dövüyor diye. Eşimi uyardığımda da sizi bırakır giderim diye tehdit ediyordu. Ben de tek başıma iyi gelmem çocuklarıma diye ayrılığa cesaret edemedim.

Katılımcıların, eşleri tarafında psikolojik şiddete maruz kaldıkları, dış görünüşleriyle ilgili olumsuz yorumlarda bulunulduğu, kendilerine yönelik hakaretler ve küfürler edildiği ve eşleri tarafından ihanete uğradıkları anlaşılmaktadır:

Kişi 3: Bana kadın olarak dış görünüşümle ilgili kabullenemeyeceğim cümleler söylüyordu.

Kişi 14: Eşim çok sinirli ve agresif bir insan. Evliliğimizin ilk zamanlarında bu fark ettim ayrılmaya çalıştım ama beni ikna etti düzelir diye. Hiç düzelmedi. Defalarca şiddete maruz kaldım. Evde çatal, bıçak havada uçuşuyordu. Mutlu anımız çok azdır. Hep bağırır, küfürler, eder.

Kişi 20: Tek başıma fiziksel, psikolojik, ekonomik her türlü şiddetle uğraştım.

Kişi 10: 3 sene önce yine boşanmak istemiştım ama eşim düzelterceğim diyerek beni zorla ikna etmişti ve ben de geri çekmişim. Ama en son artık uğradığım şiddete sessiz kalamadım, bıktım artık. Fiziksel şiddet gördüm ben hep ama sustum en sonunda sevgilisi olduğunu öğrendim. Daha da duramadım işte. Bu benim psikolojik olarak çok etkiledi.

Tarafların fiziksel şiddete de maruz kaldıkları görülmektedir. Bu fiziksel şiddet evlilik birliğinde sık sık yaşandığı anlaşılmaktadır:

Kişi 6: Bıktım artık. Defalarca şiddet gördüm. Beni yerlerde tekmeliyordu.

Kişi 10: Fiziksel şiddete uğradım defalarca... 3 sene önce de boşanmaya çalıştım ama düzeltirim diye söz verdi, inandım. Sonuçta yine düzelmedi ve buraya geldik.

Kişi 10: Baş edemiyorduk, defalarca fiziksel şiddete maruz kaldım. Oturup konuşmaya çalıştım ama anlamıyor. Sürekli özür dileyip bir daha tekrarlanmayacağını söylüyor ama tabii yine tekrarlanıyordu.

Kişi 17: Ben evliliğim boyunca eşimden hep şiddet gördüm. Defalarca banyoya kilitlendim, bıçakla tehdit edildim. Darp raporum da var.

Ekonomik şiddet, mal varlığının izinsiz kullanımı, çalışma durumuna engel olunması, temel ihtiyaçlarını karşılanması noktasında maddi desteğin sunulmaması olarak tanımlanabilir. Gerçekleştirilen görüşmelerde de eşlerden birinin diğerinin çalışmasına engel olmak istediği ve bu istek doğrultusunda çatışma yaşanmasına sebep olduğu görülmektedir:

Kişi 20: Eşim evliyken asla çalışmama izin vermezdi. Boşanma sürecinde hala aynı işyerime gelip beni kovdurdu.

Kişi 18: Güzel bir aileydik. Sonra eşim ben çalışacağım diye tutturdu ama ben onu uyarımdım, kıskanç olduğum konusunda. Sözümden çıktı, laf dinlemedi. Ben de o işe girince çocuklara bakmak için işten çıktım. O günden beri sorunlarımız devam ediyor. Düzeltmek istiyorum ama kabul etmiyor. Ben eşim olmadan bir hayat düşünemiyorum. Boşandığımız gün benim ölüm tarihim olur. Kendimi öldürürüm.

Özetlemek gerekirse; aile içi şiddet sıklıkla boşanma sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde de evlilik sürecinde katılımcıların eşleri tarafından fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddete maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Aile içi şiddet olan tüm durumlar ise aile arabuluculuğuna uygun değildir. Aile içi şiddet durumunda tarafların arabuluculuğa yönlendirilmesi hem şiddetin yasal mercilere sevk edilmesi gereken bir durum olması hem de taraflar arasında bulunan güç eşitsizliğinin arabuluculuğun misyonuna uygun olmaması sebebiyle daha kötü sonuçlar doğurabilme riski taşımaktadır. Böyle durumlarda şiddete maruz kalmış aile üyelerinin boşanma danışmanlığına yönlendirilmesinin şiddetin olumsuz etkilerinden uzaklaşabilmek açısından daha sağlıklı olabileceği düşünülmektedir. Eşlerinden şiddete maruz kalan tüm katılımcıların ise kadın olduğu görülmektedir. Yalnızca bir erkek

katılımcının eşinin çocuklara şiddet uyguladığını belirttiği görülmektedir. Bu veri ise aile içi şiddet mağdurların daha çok kadınlar olduğu yönünde değerlendirilebilir.

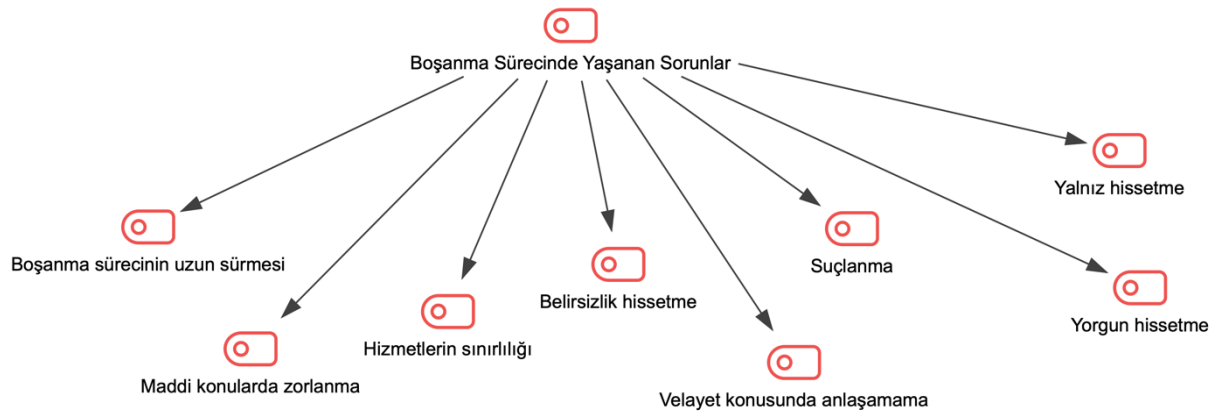
4.2. BOŞANMA SÜRECİ

Aileler, eylemsiz kümeler değildir. Yaşadıkları olaylar sonucunda sürekli olarak inşa edilmekte, yenilenmekte, yeniden şekillenmekte veya ayrılabilir (Morgan, 2019). Çiftler, ilişkilerini ve mevcut aile yaşamlarını devam ettirmek amacıyla evlenmiş olsalar da yaşadıkları değişimlere, dönüşümlere ve/veya çatışmalara uyum sağlayamamaları ve/veya çözüm bulamamaları gibi çeşitli sebepler dolayısıyla evliliklerini boşanmayla sonuçlandırabilmektedirler (Bilici, 2014; aktaran Coşkun ve Sarlak, 2020). Boşanma süreci yeni bir yaşama giden ve belirsizlikler içeren bir yol olması açısından hem ebeveynler için hem de çocuklar için zorlayıcı bir süreç olabilmektedir. Bu çalışma kapsamında boşanma süreci; boşanma sürecinde yaşanan sorunlar, boşanma sürecinin çocuklara etkisi, boşanma sürecindeki destek ağları, boşanma sürecinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri temalarında ele alınmıştır. Boşanma sürecinde yaşanan sorunların alt temaları; hizmetlerin sınırlılığı, maddi konularda zorlanma, velayet konusunda anlaşamama, boşanma sürecinin uzun sürmesi, belirsizlik hissetme, suçlanma, yalnız hissetme ve yorgun hissetmedir. Boşanma sürecindeki destek ağları temasının alt temaları; dini destek ve aile ve arkadaş desteğidir. Boşanma sürecinin çocuklara etkisi temasının alt temaları; velayetin kötüye kullanımı, çocukların yaşanan durumlardan olumsuz etkilenmesi, çocukların ihtiyaçlarına destek olmamadır. Son olarak boşanma sürecinde yaşanan durumlara yönelik çözüm önerileri temasının alt temaları; ebeveynlere yönelik boşanma danışmanlığı, çocuklara yönelik boşanma danışmanlığı ve aile arabuluculuğu olarak belirlenmiştir.

4.2.1. Boşanma Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda boşanma sürecinde yaşanan sorunların alt temaları, hizmetlerin sınırlılığı, maddi konularda zorlanma, velayet konusunda anlaşamama, boşanma sürecinin uzun sürmesi, belirsizlik hissetme, suçlanma, yalnız hissetme ve yorgun hissetme olarak belirlenmiştir.

Şekil 2: Boşanma Sürecinde Yaşanan Sorunlar (MAXQDA 2024 Yaratıcı kodlama)

4.2.1.1. Boşanma sürecinin uzun sürmesi

Boşanma süreci, kişilerin yeni yaşamlarına varmalarını sağlayan bir yoldur. Bu yolun uzun ve zorlu olması tarafların daha fazla yıpranmalarına sebebiyet verebilmektedir. Bu çalışmanın da ana konularından olan çekişmeli boşanma davası uzun sürebilen bir süreçtir. Çekişmeli boşanma davalarında, belli bir anlaşma durumunun söz konusu olmamasından dolayı taraflar mal paylaşımı, velayet ve kişisel ilişki, nafaka vb. konularda anlaşmazlık yaşayabilmekte ve bu da sürecin uzamasına yol açabilmektedir. Ayrıca Bursa Adliyesi Hukuk Mahkemelerinde çalışan bir sosyal hizmet uzmanı olarak gözlemlerim ışığında boşanma davalarının dosya yoğunluğu sebebiyle de ileri tarihlerde duruşma tarihlerinin verilebildiği ve bu durumun da boşanma sürecini uzatabildiği söylenebilir. Tüm bu durumlara bağlı olarak uzayan boşanma sürecinin katılımcılarda yalnızlık, mutsuzluk, kaygı, endişe ve belirsizlik hisleri yarattığı görülmektedir.

Yapılan görüşmelerdeki ifadeler doğrultusunda katılımcıların boşanma sürecinin uzun olmasından yakındıkları görülmektedir:

Kişi 2: Yok çok şükür halletti avukatım ama yine de çok uzun bir süreç ya. Bir de ben de velayet istiyorum birçok noktada eşimle anlaşamıyoruz. Çekişmeliye döndü. Daha da uzayacak gibi.

Kişi 7: Davayı eşim açtı işte ondan sonra süreç devam etti. Ama süreç çok uzun ya gerçekten böyle şey mi olur 1.5 yıldır boşanmaya çalışıyoruz.

Kişi 10: Valla boşanma davaları daha kısa olsa, şöyle tek celsede bitse bizim için daha kolay olurdu.

Kişi 13: Zaten neredeyse 1 yıldır bu süreç devam ediyor bitmek bilmeyen bir dava.

Katılımcıların beyanları doğrultusunda, uzun süren boşanma sürecinde çocukların sürecin olumsuz yönlerine şahit oldukları, velayet ve kişisel ilişki belirlenmediği için bir tarafın çocuklarla kişisel ilişki kuramadığı görülmektedir.

Kişi 8: Ayrıca nasıl uzun bir süreç çocuklar harap oluyor. Böyle uzayacaksa da çocuklar için bir uygulama olsa böyle sizin gibi çocuklarla konuşsa, anlatsa, alıştırsa bak o da güzel olurdu.

Kişi 7: Ama bu boşanma süreci öyle uzun ki 1.5 yıldır anaları bana kızlarımı göstermiyor. Bir karar çıksa alacağım o kararı kapısına dayanacağım ama yok. Bekle Allah bekle...

Özetlemek gerekirse; çekişmeli boşanma davaları doğası gereği uzun sürmektedir. Yeni bir yaşama geçişte eşik olan boşanma sürecinin bu denli uzun sürmesi aile üyelerinin yeni yaşam düzenine alışması ve uyum sağlamasını geciktirebilmektedir. Ayrıca boşanma sürecinde velayet ve kişisel ilişkinin belirlenmemesi çocuk ile kişisel ilişkiyi de olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla aile arabuluculuğu uygulamalarının bu sürecin kısaltılmasına yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

4.2.1.2. Maddi konularda zorlanma

Çekişmeli boşanma davası süreci, uzun olduğu kadar maddi açılardan da zorlayıcı bir süreç olabilmektedir. Gerek dosya masrafları gerek avukat ücretleri gerek ücretsiz psikolojik ve hukuki danışmanlığın Türkiye’de mevcut olmaması durumlarından hareketle maddi konularda zorlanma boşanma sürecinde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcılar, bu süreçte avukat ücretlerinin fazla olmasından yakındıklarını ve bu ücretleri karşılamakta güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca ücretsiz bir hukuki danışmanlık bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Hem kadın hem erkek katılımcılar maddi yönden zorlandıklarını ifade etmişlerdir fakat Kişi 15’in bir kadın olarak ekonomik

şiddete maruz kaldığı ve ekonomik zorluklar yaşadığı bu sebeple avukat tutamadığı görülmüştür.

Kişi 8: Avukat tuttum vallahi dünya para verdim. Bu çekişmeli boşanma davası diye mi ne geçiyormuş. Aboo abla o neyy, nasıl pahalı... İçim gitti.

Kişi 9: Maddi yönden cidden boşanmak büyük yük ablacım. Şimdi diyeceksin en para göz adam ama öyle böyle değil yazık günah ya. O parayı çocuklarının eğitimine ayırır insan.

Kişi 12: Hala boşanmayacağını ya da boşanırsak velayetini alacağını söylüyor. Korkuyorum ben de. Bilmiyorum böyle bir hakkı var mı? Sorup, danışacağım etrafımda kimsem yok. Maddi durumum avukata da yetmedi.

Kişi 14: Ücretsiz avukat bulamadım. Sözde devlet sağlıyormuş ama nerede ooo... Tamam avukatlar paralı ama yok bilgi veren biri de yok ki..

Kişi 15: Çalışmak istiyorum çünkü hala aldığım bir nafaka yok süreç tamamlanmadığı için ama çalıştığım her yerde eşim geliyor ortalığı dağıtıp beni kovduruyor. Yani maddi manevi olarak çöktüm bu süreçte. Avukat tutmuş eşim. Benim param olmadığı için avukat da tutamadım.

Özetlemek gerekirse; çekişmeli boşanma süreci doğası gereği uzun bir süreçtir ve katılımcıların bu uzun süren süreç içinde hakları ve boşanma sürecinin hukuki boyutuyla ilgili bilgilendirilme ihtiyacı duydukları anlaşılmaktadır. Türkiye’de aile arabuluculuğu uygulamalarının yaygınlaştırılması boşanma sürecini kısaltarak tarafların maddi açıdan daha az zarar görmelerini sağlamasının yanı sıra aile arabulucuları hukuki bir danışmanlık ve yönlendirme yapmasalar da hem boşanma sürecine hem de tarafların haklarına yönelik bilgilendirmelerle sürece ışık tutacakları düşünülmektedir.

4.2.1.3. Hizmetlerin sınırlılığı

Boşanma süreci bu çalışma kapsamında sık sık dile getirildiği gibi yeni hayata giden bir yoldur ve yeniliğe açılan bu yol taraflar ve tarafların müşterek çocuk/çocukları için farklı açılardan zorluklar barındırabilmektedir. Mevcut çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde de görüldüğü üzere, tarafların ortak bir paydada buluşmasını sağlayacak, mevcut hak ve sorumluluklarını aktaracak aile arabuluculuğu hizmetine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca boşanma sürecinde ve evlilik birlikteliğinde yaşanan sorunlara bağlı olarak ortaya çıkan belirsizlik, yorgunluk, yetersizlik vb. hislerle baş edilebilmesi ve yeni yaşam düzenine ebeveynleri ve müşterek çocukları hazırlama noktasında

boşanma danışmanlığı hizmetlerinin olmayışı çiftleri bu süreç ile yalnız başlarına ya da aile, arkadaş ve/veya manevi destek alarak baş etmeleri zorunda kılmıştır.

Katılımcıların, boşanma sürecinde sahip oldukları sorunların çözümünde herhangi bir destek ve hizmet bulamadıklarını düşündükleri görülmektedir:

Kişi 18: Herhangi bir hizmete erişmeye çalışmadım çünkü eşim boşanmak istiyor ben değil. Zaten ülkemizde boşanma sürecinde bir hizmet de benim bildiğim sunulmuyor.

Kişi 1: Hizmetlere erişim konusunda bir sorun yaşamadım çünkü boşanma sürecinde öyle ekstra sunulan bir hizmet de yok. Yalnızca devlet bize avukatımız olmazsa sanırım avukat konusunda yardımcı oluyor o da dilekçe falan bir süre iş oluyormuş. Boşanmayla ilgili aklına takılanları sormak için bile beklemen gerekiyor yani her türlü yalnızsın.

Kişi 5: Hizmet yoktu ki. Boşanma davasını açtık ondan sonra bir çocuğun velayeti için işte çağrıldık başka da gördüğümüz bir hizmet yok.

Kişi 11: Herhangi yardımcı olacak devletimizin bir hizmeti de yoktu. Sözde devlet avukat tanımlıyor ama ona da ulaşmak bir dünya iş. Kendimiz avukat tutsak güç yetmez. İnternette araştırarak hallettim birçok şeyi.

Katılımcıların sunulan hizmetler arasında boşanma sürecinde hak ve sorumluluklarını, boşanma sürecini aktaracak hukuki danışmanlık beklentilerinin olduğu görülmüştür. Devlet tarafından ücretsiz olarak sunulan avukat desteğine ulaşma noktasında da zorluk yaşadıkları anlaşılmaktadır:

Kişi 12: Boşanma avukatı bulamadım, devlete başvurduğum o da çıkmadı. Ne yapacağımı, nasıl yapacağımı bilmeden girdim bu sürece. Danışacağım biri de yok.

Kişi 13: Ücretsiz avukat bulamadım. Sözde devlet sağlıyormuş ama nerede ooo... Tamam avukatlar paralı ama yok bilgi veren biri de yok ki.

Kişi 17: Haklarını ve boşanma sürecini bilmemek ile dil konuları beni çok zorladı. Hiçbir şey bilmemek, yasaları ve hakları bilmemek çok zor. Avukatlar da dünya para. İnsanın gücü yetmiyor.

Kişi 16: Ücretsiz avukat ve tercüman konusunda sorun yaşadım. Haklarım neler, boşanma davası nasıl olur bilmiyordum. Sonrasında avukat işini halledemedim, tercüman işini de bizim Türkçe bilen bir akraba yardımcı oldu. Sağolsun...

Katılımcıların boşanma sürecinde karşılarına çıkan sorunlar, sahip oldukları haklar konusunda ücretsiz danışmanlık beklentilerinin olduğu, bu süreçte akıllarında oluşan soru işaretlerini aydınlatacak birilerine erişemedikleri görülmektedir:

Kişi 11: Hala boşanmayacağını ya da boşanırsak velayetini alacağını söylüyor. Korkuyorum ben de. Bilmiyorum böyle bir hakkı var mı? Sorup, danışacağım etrafımda kimsem yok.

Kişi 13: Zaten neredeyse 1 yıldır bu süreç devam ediyor bitmek bilmeyen bir dava. Onun dışında danışabileceğim kimse yok bu yüzden her şeyi ben yalan yanlış nasıl olursa yapmaya çalışıyorum.

Kişi 4: Herhangi bir hizmete erişim konusunda sorun yaşamadım ama avukat bulurken çok zorlandım. Maddi durumum kötü olmasına rağmen BARO bana avukat atamadı. Hukuki olarak danışacağım kimsem olmadı. Soru soracağım, eşimle iletişimimi kolaylaştıracak, haklarımı gösterecek kimsem yoktu.

Katılımcıların boşanma sürecine dair bilgilere ücretsiz olarak sunulan profesyonel bir destek bulamamaları nedeniyle kendilerinin araştırdığı, bu araştırmaları ise internet aracılığıyla yaptıkları görülmektedir:

Kişi 9: Ailem ve arkadaşlarım çok şükür ki bana destek oldular bu süreçte. Sevilen biriyim, bu konuda şanslıyım. Onun dışında internetten araştırmalar yaptım ne kadar güvenilir bir kaynak bilmiyorum ama yine de aydınlatıcı oluyor.

Kişi 11: Dediğim gibi internetten araştırıyorum ne yaparım, velayet hakkım ne gibi konuları. Kendi kendimin avukatı oldum. Dilekçemi de kendim yazdım. Hep bunları internet aracılığıyla araştırarak, öğrenerek çözdüm.

Kişi 11: Boşanma süreci benim açımdan çok belirsizlikle doluydu ve hiç kimsem yoktu. Herhangi yardımcı olacak devletimizin bir hizmeti de yoktu. Sözde devlet avukat tanımlıyor ama ona da ulaşmak bir dünya iş. Kendimiz avukat tutsak güç yetmez. İnternetten araştırarak hallettim birçok şeyi.

Katılımcıların boşanma sürecinde yorgunluk, üzüntü, yalnızlık ve güçsüzlük gibi duygular hissettikleri ve bu duygularını olumlu bir biçimde destekleyerek dönüştürecek ücretsiz bir desteğe ulaşamadıkları görülmektedir. Bu duyguların yalnızca kadın katılımcılar tarafından ifade edildiği görülmüştür. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet normları doğrultusunda bakıldığında erkeklerin duygularını gizlemeye çalıştıkları ve duygularını paylaşmalarının toplum tarafından güçsüzlük olarak görülmesine bağlı olarak yalnızca kadın katılımcıların duygularını ifade ettikleri düşünülmektedir. Toplum tarafından kadın ve erkeklere atfedilen rollere bakıldığında, kadınların duyarlı, duygusal, şefkatli, yardımsever olması beklenirken; erkeklerin duygularını bastıran, rekabetçi, bağımsız, lider, akılcı ve pragmatist olması beklenmektedir (Özen, 1998; Aktaran Selçuk ve Erdem Tuzlukaya, 2013). Vatandaş (2011) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, duygusal yönü baskın özelliklerin hem kadınlar ve hem de erkekler tarafından kadınlara ait özellikler olarak kabul edildiği görülmektedir.

Kişi 4: Toplum içinde, aile içinde sorun yaşamadım. Ama bireysel olarak çok zorlandım. Psikolojik olarak dibi gördüm, çok yoruldum. Kendimi anlatacağım, çocuklarıma destek olacak kimsem yoktu. Tek baş etme yöntemimim geceleri yatağında gizli gizli ağlamak oldu.

Kişi 4: Dediğim gibi baş edemiyorum, gücüm kalmadı... Tek yolum geceleri yatağında ağlamak.

Kişi 5: Tek başıma kendi kendimle konuşarak, yaparsın edersin diye diye baş etmeye çalışıyorum. Belki de baş edemiyorum, olmuyordur.

Kişi 5: Zaten çok zor bir süreç. Çocuğumun hasta olması, yanımda hiç kimse yok, destek yok. Çok zor çok. Psikolojik olarak çok yoruldum.

Özetlemek gerekirse; boşanma süreci yeniliklerle ve değişimlerle dolu bir süreçtir. Meydana gelen değişimlere uyum sağlamak için taraflar hem psikolojik bir desteğe hem de sürece ve haklarına dair bilgilendirmelere ihtiyaç duyabilmektedirler. Duyulan ihtiyaçlara yönelik ise sunulan bir hizmet bulamadıkları görülmektedir. Katılımcıların beklentileri oldukça olağan ve karşılanması gereken beklentilerdir. Basit bir benzetmeyle, hepsi karanlık ve bilinmeyen bir yolda el feneri istemektedirler. Bu el fenerlerinin de bu süreçte aile arabulucuları ve boşanma danışmanlarının olacağı düşünülmektedir. Böylece aile arabulucuları sürece ve haklarına dair bilgilendirmeler sunarak, tarafların ortak bir paydada buluşmalarını destekleyerek ve sürecin kısılmasına destek olarak taraflara ışık olurken; boşanma danışmanları değişen ebeveyn rol ve sorumluluklar konusunda bilgilendirmeler yapma, yaşanan olumsuz duygulanımlar ve değişime uyum sağlama, güçlenme noktalarında ışık olacaktır.

4.2.1.4 Belirsizlik hissetme

Alışkın olunan ve bilinen yaşam koşullarından hiç bilinmeyen bir hayata geçiş yaparken tarafların akıllarında birçok farklı konuda “Nasıl?” sorusunun olması oldukça olağandır. Ancak önemli olan nokta, sosyal bir devlet olan ülkemiz Türkiye’de ücretsiz olarak sunulacak hizmetlerle sorunların minimize edilmesidir. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde de çiftlerin boşanma sürecinin nasıl başlayacağı, nasıl devam edeceği, hak ve sorumluluklarının neler olduğu, ebeveyn olarak çocuklarına nasıl yaklaşmaları gerektiği noktalarında önemli soru işaretlerinin olduğu ve soru işaretlerine yönelik destek ve danışmanlık bulamadıkları görülmektedir.

Katılımcıların müşterek çocukları ile nasıl doğru ilişki ve iletişim kurmaları gerektiği konularında belirsizlik hissettikleri ve bu belirsizliğe bağlı olarak güçsüzlük ve üzüntü duygularını hissettikleri anlaşılmaktadır:

Kişi 4: Ben de boşanma sürecinde çocuklarıma nasıl davranacağımı hiç bilemedim. Taviz versem kullanılmış hissettim, kızsam kendimi suçladım. Öyle arada sıkışıp kaldım, çok üzülüyorum bu duruma ben yetersiz biri miyim diye. Çocuklarımı çok seviyorum hep onlar için sabrettim, kendimi ben hiç düşünmedim ki hala da düşünmüyorum. Bu boşanma döneminde de çocukların babalarıyla görüşmelerini hep destekliyorum ama marttan beri kendisine ulaşamıyoruz. Hiç arayıp sormadı. Bu da çocukları çok üzüyor. Çocuklara ne diyeceğimi şaşırıyorum.

Kişi 12: Çok güçsüz hissediyorum. Ne yapacağım, çocuğuma ne diyeceğim, şimdi ne olacak hiçbir şey bilmiyorum. Kaldım öyle bir başıma.

Kişi 8: Yok, açtık hemen davayı ama bu velayette anlayamadığımız için uzayacak gibi duruyor. Nasıl olacak bilmiyorum. Çocuklar perişan olacak, belli düzenleri olmadan, onlara ne diyeceğim bilmiyorum.

Kişi 20: Bilmiyorum. Yokuş aşağı giden bir araba gibi gidiyorum. Başa çıkamıyorum. Sadece çocuğum için ayakta kalmaya, nefes almaya direniyorum ama onu da beceremiyorum sanırım nasıl davranmam gerek bilmiyorum.

Katılımcıların müşterek çocukların velayet ve kişisel ilişki konularında belirsizlik hissettikleri, boşanma sürecinde henüz velayet ve kişisel ilişki tesis edilmediği için çocuklarıyla görüşemedikleri ve diğer bir yandan çocuklarıyla birlikte yaşayan ebeveynin ise velayet hak ve sorumluluğunu alamayacağı yönünde belirsizlik yaşadığı görülmektedir:

Kişi 3: Bireysel anlamda kendimi çok yalnız hissettim çünkü tek başıma artık maddi ve manevi anlamda her şeyle baş etmem gerekiyordu ve aklımda bir sürü soru işareti vardı. Çocuğun masraflarına yetişemiyorum, ne yapacağımı bilmiyorum, velayet ne olacak falan daha bir sürü şey. Boğuluyordum sanki hala da öyle.

Kişi 9: Çocuğumu çok özledim, eşim engel oluyor görmeme. Bu özleme nasıl alışacağımı bilmiyorum. Bireysel olarak yeni yaşama ayak uydurmak beni zorladı. Belirsiz bir süreç çocuk nerede kalacak, bende mi eşimde mi, ne kadar görebileceğim? Bu tür soruların mahkeme sonuçlanana kadar netleşmemesi çok yoruyor beni. Geceleri uykum kaçıyor.

Kişi 14: Arkadaşlarım, çevrem hep yanımda oldu. Ama ben çok yorulduğum bu desteklerine rağmen çünkü boşanma sürecinden en önemlisi velayet gibi bir belirsizlik çıkıyor. Çok garip bir his çocuklarım ya ben çocuklarım benden ayrılacak mı hissi beni bireysel olarak çok yordu.

Kişi 11: Eşimin beni bunaltmalarıyla uğraştım ve hala da uğraşmaya devam ediyorum. O kadar yorulduğum ki laf anlatmaktan. Olmuyor demekten ama yok anlamıyor. Hala boşanmayacağını ya da boşanırsak velayetini alacağını söylüyor.

Korkuyorum ben de. Bilmiyorum böyle bir hakkı var mı? Sorup, danışacağım etrafımda kimsem yok. Maddi durumum avukata da yetmedi.

Katılımcıların yeni bir yaşama uzanan boşanma sürecinin içerisinde yaşadıkları sorunların, zorlukların ve yorgunların yeni yaşama dair güçsüzlük ve belirsizlik hissetmelerine sebep olduğu görülmektedir:

Kişi 13: Boşanma benim için her şeye yetişmek, koşmak zorunda olduğum ve asla kendime zaman ayıramadığım belirsizliklerle dolu bir süreç olarak geçti ve geçmeye devam ediyor. Zaten neredeyse 1 yıldır bu süreç devam ediyor bitmek bilmeyen bir dava. Onun dışında danışabileceğim kimse yok bu yüzden her şeyi ben yalan yanlış nasıl olursa yapmaya çalışıyorum. Geleceğimiz de böyle olacak bilmiyorum, gelecek kuracak gücüm de pek kalmadı.

Kişi 4: Yeni bir hayata da başlayamıyoruz ki bu belirsizlik ortamında. Eşim hala boşanmayı bile kabul etmiyor. Hala beni eşi olarak görüyor. Yeni hayat bana çok zor ve uzak geliyor bu koşullarda.

Kişi 19: ...bilmiyorum nasıl olacak, kaldım belirsizlikler içinde. Yeni bir yaşam bana çok uzak geliyor artık.

Özetlemek gerekirse; daha önce de belirtildiği üzere hem boşanma süreci hem de boşanma sonrası süreç taraflar için bilinmezliklerle doludur. Bu bilinmezlikler hukuki boyuta bağlı oluşan soru işaretleri ve hem boşanma sürecinde hem de boşanma sonrası süreçte değişen ebeveyn rol ve sorumluluklar, yaşam alanı, sosyal çevre, aile ilişkilerinden oluşmaktadır. Tüm bunları anlamlandırma ve uyum sağlama durumunda olmak ise taraflarda güçsüzlük ve belirsizlik hislerini oluşturmuştur. Güçsüzlük ve belirsizlik, yeni bir yaşama başlarken taraflarda uyum sağlamayı zorlaştırabilecek hislerdir. Belirtilen hislerle başa çıkabilme konusunda bazı uygulamaların olduğu düşünülmektedir. Tarafların gönüllü ve eşit katılımlarının olması durumunda aile arabuluculuğu uygulamalarının hem boşanma sürecinin hukuki boyutu ve sahip olunan haklar konularında bilgilendirici olabileceği hem de tarafların belirsizlik hissettikleri boşanma sürecini daha hızlı bir şekilde tamamlayarak yeni yaşamlarına adım atmalarını destekleyeceği düşünülmektedir. Bu adımları atılırken boşanma danışmanlığı uygulamalarının ise yaşamın tüm boyutlarında yaşanan değişime uyumlarını destekleyeceği ve tarafları güçlendireceği kanaati bulunmaktadır.

4.2.1.5. Suçlanma

Ataerkil olarak adlandırabileceğimiz bir toplumda yaşamaktayız ve toplumumuzda boşanma olgusu henüz tam olarak normalleştirilmiş ve kabul edilmiş değildir. Dolayısıyla boşanmak isteyen çiftlere ailelerin destek olmaması, suçlayıcı ve dışlayıcı bir tutum sergilemesi durumu yaşanabilmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de müşterek çocukların küçüklüğü, mevcut yuvanın dağıtılmaması ve düzenin bozulmaması sebeplerine bağlı olarak kök ailelerin boşanan tarafa yönelik suçlayıcı ve dışlayıcı bir tutum sergiledikleri katılımcıların ifadeleri doğrultusunda anlaşılmaktadır. Ayrıca hem kadın hem de erkek katılımcıların boşanma kararlarından dolayı toplum tarafından suçlanmayla karşılaştıkları da görülmektedir.

Aile içerisinde yaşanan sorunların kök aileye ve/veya arkadaşlara anlatılması durumunun bu kişilerin sorunlar hakkında eleştirici ve suçlayıcı bir tutum sergilemesine sebep olduğu görülmektedir:

Kişi 2: Bu kararı eşim aldı. Benim ailem hep yanımda oldu ama eşim her özelimizi komşularımıza, arkadaşlarımıza, ailesine yalan yanlış anlattığı için ben kötü baba ve eş oldum. Herkes arayıp nasıl birisin falan deme hakkı buluyor kendinde. Eşim ne anlattıysa insanlara şok oluyorum. Gerçekten kendimi anlatmaktan yoruldum. Ben eşimi hiç dövmedim demekten bıktım. Herkes bir karışmasa belki biz böyle de olmazdık.

Kişi 16: Bizim kültürde öyle boşanmak, ayrılmak falan hoş görülmez. Eşim herkese sorunlarımızı, boşandığımızı yaydığı için boşanmadan sonra her dükkanıma gelene saatlerce açıklama yapmak zorunda kalıyordum. Millet ne bilsin ne yaşadığımı. “Koskoca insanlarsınız niye boşandınız” diye suçluyorlardı.

Kişi 20'nin, şiddete maruz kalmasına rağmen kök aile desteği olmadığı için arkadaşları tarafından boşanması hakkında suçlandığı görülmektedir. Kişi 20 şiddet maruz kaldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla arabuluculuğa uygun değildir. Ek olarak ekonomik şiddete maruz kalan katılımcıların yalnızca kadınların olduğu görülmüştür.

Kişi 20: Benim annem ve babam da ayrı. O yüzden arkamda sağlam duran bir ailem de yoktu. Tek başıma fiziksel, psikolojik, ekonomik her türlü şiddetle uğraştım. Gidip derdimi bile anlatacağım kimsem yoktu. Anlattığım arkadaşlarım da kocandır sabret bak arkanda ailen de yok tek başına ne yapacaksın diye beni şiddeti kabul etmedim diye resmen suçladı.

Katılımcıların boşanma kararı aldıkları için kök ailesinden ve sosyal çevresinden destek bulamadıkları ve suçlandıkları görülmüştür. Suçlanmaya bağlı olarak üzüntü, yorgunluk,

yalnızlık hissettikleri ve bu duygulanımlarının boşanma sürecinin zorluklarıyla baş etmeyi ve yeni bir yaşam kurmayı zorlaştırdığı anlaşılmaktadır.

Kişi 20: Ailem desen git kocandır, çocuğun var yuvanı dağıtma diyor. Komşular aynı öyle. Kaç yaşında kadınsın dön diyorlar. Yani sanki ben dünyanın en kötü şeyini yapmışım gibi tepki aldım. Ekstra yordu bu da beni.

Kişi 5: Boşanma kararı almadan önce herkes hasta oğlumla ne yapacaksın, kocandır sabret diye çok beni zorladılar, suçladılar. Onlar yüzünden dayandım ama olmadı, yoruldum. Oğlum hasta zaten her an ölüsünü kucığıma verebilirlerdi biliyordum. Çok çaresiz ve yalnız hissettim. Eşime gelirsek o zaten hala boşanmamak için direniyor. Oğlumun velayetini almakla tehdit ediyor. Ben de bunları duydukça çok kötü hissettim, geri dönmek istedim, güçsüz hissettim kendimi. Çünkü etrafımda bana destek olacak herkes düşünsenize barışmamı istiyor. Kalıyor insan yapayalnız. Ya affedip susacaksın ya da tek başına her şeyi göğüsleyeceksin. Ben de öyle yaptım. Ama inanın psikolojim çok bozuldu. Ne zaman iyi hissettim hatırlamıyorum.

Kişi 15: Çok yalnız kaldığımı hissettim. İnsanın en arkasında olan insanlar kimdir? Annesi ve babasıdır. Ama bu süreçte onlar bile dövmesi sövmesi yok, boşandım diye yalnız bıraktılar, hep suçladılar beni. Halbuki bilmiyorlar ki şiddet sadece dövme, sövme değil.

Kişi 13: Çok zorlukla karşılaştım ya. Eşimin tüm ailesi bana düşman. İşte neymiş ağabeylerini çocuklarından ayırmışım da yapayalnız bırakmışım da. Bu ithamlar daha ne ki herkes kendi ailem dahil beni suçluyorlar. Boşanmak sanki dünyanın en yanlış şeyymiş gibi davranıyorlar. Bu baskılardan yorulup bazen şeytan diyor barış geri. Ama yok yani barışmam çünkü çok denedim ben kardeşim olmuyor, adam affedersin ama bir taraflarını kaldırıp su içmiyor ki. İki sohbet bile edemiyoruz. Bunları millet bilmiyor ki. İşte bildikleri tek şey “Mürsel kocasını boşadı.” “Ee Mürsel niye boşadı?” diyen yok. Vallahi yıldım, savaşmaktan. Zaten boşanmak zor, bunlara laf anlatmak daha da zor.

Özetlemek gerekirse; boşanma sürecin ataerkil toplumlarda hala tabu olarak görülen bir durumdur. Aile içerisinde zamanla bazı sorunların yaşanması ve bunların çözümlenememesi bağlı olarak boşanma sürecinin başlaması oldukça olağandır. Ancak sosyal çevre tarafından alınan boşanma kararı sebebiyle tarafların yalnızlaştırılmaya, suçlanmaya maruz bırakıldıkları görülmektedir. Yalnızlaştırma ve suçlanma durumları ise taraflarda üzüntü ve yorgunluk gibi duygulanımlara sebep olmuştur. Bu duygularla başa çıkabilmek için boşanma danışmanlarının taraflara yararlı uygulamalar sunabileceği düşünülmektedir.

4.2.1.6. Velayet konusunda anlaşamama

Türk Medeni Kanunu (TMK) madde 335'e göre,

“Ergin olmayan çocuk, ana ve babasının velâyeti altındadır.”

Evlilik devam ettiği sürece ana ve baba velâyeti birlikte kullanırlar. Boşanma durumunda ise TMK madde 336’ya göre,

“Ortak hayata son verilmiş veya ayrılık hâli gerçekleşmişse hâkim, velâyeti eşlerden birine verebilir.”

Yasal düzenlemede boşanma davasıyla birlikte velayetin tek bir tarafa verildiği durumu söz konusu olsa da uygulamada çocuğun yüksek yararı ve her iki tarafın da rızasının olması durumlarında hâkim müşterek çocuk/çocukların velayetini ortak velayet ile her iki ebeveyne de verebildiği de görülmektedir. Velayet konusu, boşanma sürecinde çiftler arasında, bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de görüldüğü üzere, önemli bir anlaşmazlık konusu olmakta ve her iki ebeveyn de çocuğun velayet hakkını isteyebilmektedir.

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda boşanma sürecinde çiftlerin müşterek çocukların velayeti konusunda ortak bir paydada buluşamadıkları, tartışma yaşadıkları ve bu konuda anlaşamamaları sebebiyle boşanma davasının türünün çekişmeli boşanmaya döndüğü görülmektedir. Çekişmeli boşanma davasının doğası gereği uzun sürmesi velayet ve kişisel ilişki konularında nihai bir kararın verilmesini de geciktirmektedir.

Kişi 8: Dediğim gibi biz velayet konusunda bir türlü eşimle anlaşamıyoruz. Bu da beni çok endişelendiriyor. Çocuklar zarar görsün istemiyorum. Eşim çalışmıyor bile nasıl bakacaksa çocuklara.

Kişi 2: Yok çok şükür halletti avukatım ama yine de çok uzun bir süreç ya. Bir de ben de velayet istiyorum birçok noktada eşimle anlaşamıyoruz. Çekişmeliye döndü. Daha da uzayacak gibi.

Kişi 8: Boşanma sürecimiz şimdi geçici velayet eşimde olduğu için biraz zora girdi. Çünkü o da ben de çocukların kalıcı velayetini istiyoruz. Bakalım ne olacak bir bu konuda sürekli tartışıyoruz.

Katılımcıların beyanları doğrultusunda müşterek çocukların velayetinin karşı tarafı tehdit etmek için kullanılan bir konu haline geldiği, boşanmayı istemeyen tarafın isteyen tarafın çocuklarla ilişkisini ve sevgi bağını temel alarak müşterek çocukları davaya konu hale getirdiği ve tehdit unsuru olarak kullandığı görülmüştür. Bu noktada tarafların velayet ve boşanma konularında uzlaşma ihtiyaçlarının olduğu anlaşılmaktadır:

Kişi 14: Boşanma sürecimi bir Allah bilir. Eşim boşanmayı istemiyor bu yüzden velayetle beni hala tehdit ediyor.

Kişi 5: Eşime gelirsek o zaten hala boşanmamak için direniyor. Oğlumun velayetini almakla tehdit ediyor. Ben de bunları duydukça çok kötü hissettim, geri dönmek istedim, güçsüz hissettim kendimi.

Kişi 11: Boşanma süreci benim için oldukça zorlayıcı geçti. Hala eşim sürekli rahatsız ediyor, boşanmayı kabul etmiyor, çocukların velayetiyle tehdit ediyor. Her gün bir insan 100 kere arar mı ama arıyor işte. Yoruldum ben de bu süreçte. Boşanmayı, ayrılmayı bile başaramıyoruz.

Çekişmeli boşanma davası doğası gereği uzun sürmektedir. Uzun süren bu süreçte velayetin kötüye kullanıldığı ve müşterek çocuğun mahkeme kararı çıkana kadar diğer ebeveyni ile görüştürülmediği anlaşılmaktadır. Çocukların iyilik halinin korunması, sosyal, psikolojik ve fiziksel gelişimleri açısından her iki ebeveynine de ihtiyaç duyduğu, ebeveyn sorumluluklarından birisinin de müşterek çocuğun diğer ebeveyni ile görüşmesinin desteklenmesi olduğu konusunda ebeveynlere bilgilendirme yapılması gereksiniminin olduğu anlaşılmaktadır:

Kişi 7: Ama bu boşanma süreci öyle uzun ki 1.5 yıldır anaları bana kızlarımı göstermiyor. Bir karar çıksa alacağım o kararı kapısına dayanacağım ama yok. Bekle Allah bekle.

Özetlemek gerekirse; boşanma davasının çekişmeli boşanma davasına dönüşmesinin sebeplerinden birisi de tarafların müşterek çocukların velayeti konusunda anlaşamamasıdır. Velayet konusunda anlaşamama durumu, tarafların müşterek çocukları davaya taraf hale getirmesi, diğer ebeveyniyle görüştürmemesi ve ebeveyn yabancılaştırması gibi riskleri doğurmaktadır. Dolayısıyla taraflarla boşanma danışmanı eşliğinde boşanma sürecinin çocuklar üstündeki etkisi ve kişisel ilişkinin çocukların gelişimi için önemi konularında görüşmeler gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır. Ardında tarafların gönüllü katılımın olması halinde velayet konusunda bir aile arabulucu eşliğinde ortak bir karara varmalarının çocukların yüksek yararına olacağı düşünülmektedir.

4.2.1.7. Yalnızlık hissetme

Boşanma ile birlikte taraflar sahip oldukları yaşam düzenini değiştirme sürecine girmektedirler. Boşanmayla birlikte kişinin, ekonomik, sosyal ve toplumsal yaşamında bir dizi değişim yaşanmaktadır (Cabılar ve Yılmaz, 2022). Süreç boyunca taraflar birlikte yaşadıkları haneden ayrılabilen ve yeni bir hanede yaşamaya başlayabilmekte, eğer

müşterek çocuk/çocuklar varsa bir taraf çocuklarla kalırken diğer taraf çocuklardan ayrılabilen ya da birden fazla çocuğun olması durumunda çocuklar taraflar arasında bölüştürülebilmektedirler. Tüm bu durumlarda bir ayrılık ve eski yaşam düzeninden kopma söz konusudur. Bu ayrılma durumu tarafın kendisini yalnız hissetmesine sebep olabilmektedir. Ayrıca tarafların kök aileleri ve ortak sosyal çevreleri taraflarla boşanma kararı almalarından ya da boşanmaya sebep olan davranışlar sergilemelerinden dolayı iletişimlerini de kesebilmekte veya suçlayıcı bir tutum sergileyebilmektedirler. Evlilik ilişkisinin sonlanması, sosyal ağın ve etkileşimin daralmasına da yol açabilmektedir (Kramrei ve ark. 2007; Aktaran Cabılar ve Yılmaz, 2022). Tüm bu durumlar tarafların kendisini yalnız hissetmesi ve sosyal desteklerden yoksun kalması durumlarını doğurabilmektedir.

Boşanma süreci taraflar için her ne kadar yeni bir yaşama geçiş olarak görülse de hem yeni bir yaşam kurmanın stresi, yeni sorumluluklar, toplum içerisinde karşılaşılan sorunlar hem de belli bir düzenden ayrılma taraflarda psikolojik ve fizyolojik sonuçlar da doğurmaktadır. Bunlara baktığımızda, yalnızlık, stres, korku, özgüven azalması, gelecek kaygısı, unutkanlık, uykusuzluk, depresyon, suçluluk, odaklanma sorunu, panik atak, iştahsızlık, mide ağrıları, madde kullanımı, duyarsızlık ya da aşırı duyarlılık, bağlanma ya da bağlanamama, üzüntü, güvensizlik (...) olduğu görülmektedir (Güler ve Kalafat, 2022). Dolayısıyla böyle olumsuz sonuçlar doğurabilme riski olan bir süreçte katılımcıların da sosyal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşının iyilik halini gözeterek sunmasını beklediği bazı hizmetler bulunmaktadır. Katılımcıların, devlet tarafından boşanma sürecinde hukuki, psikolojik destek ve boşanma sürecinde gerekli olacak danışmanlık konularında hizmet sunulmadığı için kendilerini yalnız ve belirsizlik içinde hissettikleri görülmektedir. Kişi 20 şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Bu yüzden arabuluculuğa uygun değildir.

Kişi 4: Boşanma, beni sarstı tabii, hatta kökten sarstı. Üstüne boşanma süreciyle birlikte daha çok yük bindi ama rahatladığımı da hissediyorum bir yandan. Çok zor bir süreç ama baktığımızda, ben ailemin yanına sığındım, Allah razı olsun ailem kabul etti. Etmeseydi her şey benim ve çocuklarım için zor olurdu. Ne diyim çok zor bir süreçti. Boşanmak isteyenlere çok zor bir süreç olduğunu, kimse tarafından desteklenmeyeceklerini, yalnız olduklarını bilerek bu sürece girmeleri söylemek isterim.

Kişi 1: Ben 26 yaşındayım belki ama daha yaşlı hissediyorum kendimi. Niye çünkü yalnızım her konuyla ben baş etmek zorundayım, hiçbir destek yok.

Kişi 3: Hizmetlere erişim konusunda bir sorun yaşamadım çünkü boşanma sürecinde öyle ekstra sunulan bir hizmet de yok. Yalnızca devlet bize avukatımız olmazsa sanırım avukat konusunda yardımcı oluyor o da dilekçe falan bir süre iş oluyormuş. Boşanmayla ilgili aklına takılanları sormak için bile beklemen gerekiyor yani her türlü yalnızsın.

Kişi 3: Bireysel anlamda kendimi çok yalnız hissettim çünkü tek başıma artık maddi ve manevi anlamda her şeyle baş etmem gerekiyordu ve aklımda bir sürü soru işareti vardı. Çocuğun masraflarına yetişemiyorum, ne yapacağımı bilmiyorum, daha bir sürü şey. Boğuluyordum sanki hala da öyle.

Kişi 4: Toplum içinde, aile içinde sorun yaşamadım. Ama bireysel olarak çok zorlandım. Psikolojik olarak dibi gördüm, çok yoruldum. Kendimi anlatacağım, çocuklarıma destek olacak kimsem yoktu. Tek baş etme yöntemim geceleri yatağымda gizli gizli ağlamak oldu.

Kişi 20: Çok yalnız kaldım, anlatamam... Benim annem ve babam da ayrı. O yüzden arkamda sağlam duran bir ailem de yoktu. Tek başıma fiziksel, psikolojik, ekonomik her türlü şiddetle uğraştım. Gidip derdimi bile anlatacağım ne bir kimse ne de bir destek yoktu.

Kişi 12: Bireysel olarak kendimi çok yalnız ve bir bilinmezlik içinde hissettim.

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda boşanma sürecinde, maddi konularda ve müşterek çocukların bakımının sağlanması noktasında zorlanıldığı ve yalnız hissedildiği görülmüştür. Boşanma sebebiyle bireylerin sahip olduğu ekonomik kaynaklar azalabilmekte, konuttan ayrılan taraf konut bulma sıkıntısı yaşayabilmekte ve yeni bir yaşam kurmak için yapılan harcamalar kişi için zorlayıcı olabilmektedir (Asanjarani ve ark. 2017; Aktaran Cabılar ve Yılmaz, 2022). Ataerkil toplum yapısının toplumsal cinsiyet rollerine göre ev işleri ve bakım rollerini üstlenmiş olan kadın evlilik yaşantısında iş yaşamına katılamayabilmektedir ve hatta ekonomik sebepler nedeniyle boşanmaya cesaret edemeyebilmektedir. Çalışma deneyimi olmayan kadınların boşandıktan sonra iş bulmaları deneyimlerinin olmaması, yaş büyüklüğü gibi sebeplerle zor olabilmektedir. Dolayısıyla ekonomik açıdan boşanma sonrası sürecin kadınlar için zorlayıcı yönleri sahip olduğu söylenebilir (Can ve Aksu, 2016). Ayrıca katılımcıların ifadeleri doğrultusunda maddi konularda ve çocuğun bakımı noktalarında zorlanmaya bağlı olarak sosyal çevrenin destek sunmadığı aksine boşanmama konusunda baskı uygulandığı anlaşılmaktadır. Kişi 5'in cinsiyeti kadındır ve ekonomik olarak zorlandığını ve ekonomik olarak kendini yalnız hissettiğini vurgularken; kişi 12'nin cinsiyeti erkektir ve çocuk bakımını tek başına üstlenmekte zorlandığını vurgulamıştır. Bu veriler ise boşanma sürecinde kadınların ekonomik olarak zorlanırken; erkeklerin ebeveyn rol ve sorumluluklarını yerine getirirken zorlandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Kişi 5: Eşim eşya almıştı bizim eve onun taksitlerini de benim üstüme yapmıştı, hepsi bana kaldı o yüzden boşanma sürecinde en çok maddi açıdan sıkıntı yaşadım nasıl işin içinden çıkacağımı bilemedim. Oğlum zaten hasta onun bakımı hem maddi hem de psikolojik açıdan beni çok yordu. Yalnız başına her şeye koşarken çok zorlandım.

Kişi 5: Boşanma kararı almadan önce herkes hasta oğlumla ne yapacaksın, kocandır sabret diye çok beni zorladılar, suçladılar. Onlar yüzünden dayandım ama olmadı, yoruldum. Oğlum hasta zaten her an ölüsünü kucağıma verebilirlerdi biliyordum. Çok çaresiz ve yalnız hissettim. Eşime gelirsek o zaten hala boşanmamak için direniyor. Oğlumun velayetini almakla tehdit ediyor. Ben de bunları duydukça çok kötü hissettim, geri dönmek istedim, güçsüz hissettim kendimi. Çünkü etrafımda bana destek olacak herkes düşünsenize barışmamı istiyor. Kalıyor insan yapayalnız. Ya affedip susacaksın ya da tek başına her şeyi göğüsleyeceksin. Ben de öyle yaptım. Ama inanın psikolojim çok bozuldu. Ne zaman iyi hissettim hatırlamıyorum.

Kişi 12: Benim için bu süreç çok zor açıkçası. Eşim gidince yapayalnız kaldım oğlumla. Erkek adamım güçlü durmam gerekiyor diyorum kendime ama olmuyor bazen. Çok güçsüz hissediyorum. Ne yapacağım, çocuğuma ne diyeceğim, nasıl bakacağım çocuğuma, şimdi ne olacak hiçbir şey bilmiyorum. Kaldım öyle bir başıma.

Katılımcıların boşanma sürecinde duygu ve düşüncelerini aktararak rahatlama ve boşaltım yaşayabilecek bir destek bulamamaları, aile ve arkadaş desteğini hissedememeleri, hizmet sınırlılığı ve boşanma sebebiyle suçlanma durumları sebebiyle kendilerini yalnız hissettikleri anlaşılmaktadır:

Kişi 5: Tek başıma kendi kendimle konuşarak, yaparsın edersin diye diye baş etmeye çalışıyorum. Belki de baş edemiyorum.

Kişi 15: Çok yalnız kaldığımı hissettim. İnsanın en arkasında olan insanlar kimdir? Annesi ve babasıdır. Ama bu süreçte onlar bile dövmesi sövmesi yok, boşanma diye yalnız bıraktılar beni.

Kişi 15: Yalnız kaldım. En büyük güçlük buydu. Kendimi kapattım çünkü ne ailem ne eşim ne de dışarıdan başka biri yoktu dinleyip destek olacak.

Kişi 19: ... kimsem de yok Türkiye'de gidip dertleşeceğim, boğuluyorum hocam.

Katılımcının boşanma sürecinde yaşanan değişime bağlı olarak evli olduğu kişiden ve çocuklardan ayrılmanın yarattığı hüznü ve yalnız hissi ile alkol içerek baş etmeye çalışıldığı görülmektedir:

Kişi 7: Ben yanlış baş etmeyi seçtim. Kimse bu yolları denemesin ama ben alkol içip unutmaya çalıştım yalnızlığımı

Özetlemek gerekirse; katılımcıların boşanma sürecinde yaşadıkları sorunların çözümü konusunda bekledikleri hizmetleri bulamadıkları, sosyal çevre desteğinden yoksun kaldıkları ve hatta sosyal çevre tarafından boşanma kararları yüzünden suçlandıkları,

boşanma sürecinde iş bulmakta zorlandıkları ve ekonomik olarak sorun yaşadıkları görülmektedir. Tüm bu durumların ise katılımcıların kendisini yalnız hissetmesine sebep olduğu görülmektedir. Yalnızlık duygusu ile baş edebilmek için güçlendirici bir bakış açısıyla boşanma danışmanlığı uygulamalarının aile üyelerine yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

4.2.1.8. Yorgun hissetme

Boşanma sürecinin yeni bir yaşama geçiş için bir yol olduğundan bahsetmiştik. Boşanmak da evlilik kadar olağan ve kabul görmesi gereken bir olaydır. Anlaşmazlıkların ve çatışmaların yaşandığı yaşam düzeninden ayrılmak ve yeni umutlarla dolu bir yaşam düzeni kurmak saygı duyulması ve desteklenmesi gereken bir durumdur. Fakat süreç bu şekilde geçilmeyebilmektedir. Boşanma sürecinde hizmetlerin sınırlılığı, boşanma davasının uzun sürmesi, evlilik birlikteliğinde yaşanan sorunların çözümlenmemesi ve bu sorunların taraflar arasında boşanma sürecine de yansıtılması, tarafların üçüncü kişilerce suçlanması ve tarafların yalnızlık hissettirilmesi, müşterek çocuklarla kişisel ilişki kurulamaması gibi birçok sebepten dolayı taraflarca yorgunluk hissedebilmektedirler. Bu görüşme kapsamında yapılan görüşmeler de bu durumun sıkça ifade edildiği görülmüştür.

Tarafların boşanma sürecinde yaşadıkları sorunlara bağlı olarak psikolojik ve duygusal açılardan yorgunluk hissettikleri ve hissettikleri yorgunluk doğrultusunda duygularını paylaşabilecek bir destek bulamadıkları görülmektedir:

Kişi 4: Toplum içinde, aile içinde sorun yaşamadım. Ama bireysel olarak çok zorlandım. Psikolojik olarak dibi gördüm, çok yoruldum. Kendimi anlatacağım, çocuklarıma destek olacak kimsem yoktu. Tek baş etme yöntemimim geceleri yatağымda gizli gizli ağlamak oldu.

Kişi 3: Her şeyi geçtim ama çok yoruluyorum beni dinleyecek, dertleşeceğim, yol gösterecek, oğluma nasıl yaklaşmam gerektiği konularında bana yol gösterecek bir pedagoğ mu deniyor öyle biri olsaydı keşke.

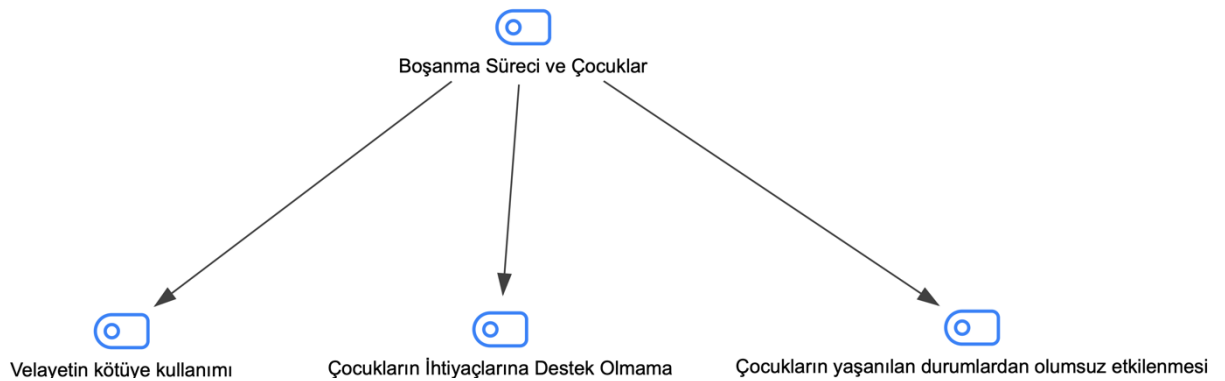
Kişi 9: Boşanma süreci ne diyebilirim ki çok zor bir süreç. İlk kez eşimi 1.5 ay sonra gördüm çok kötü hissettim. Oğlum ikimizin de elini tutunca mahvoldum. (Gözleri dolarak anlatıyor.) Bu süreçte halletmeye, iyileştirmeye çalışsam da yoruldum eşime altı kere şans verdim düzelmedi. Mecburen bu süreç artık bitecek. Duygusal açıdan çok yoruldum.

Özetlemek gerekirse; boşanma sürecinde yaşanan zorluklara bağlı olarak katılımcıların yorgunluk hissettikleri görülmektedir. Yaşadıkları yorgunluk hissine yönelik boşanma

danışmanlığı uygulamalarının tarafların yaşadıkları değişim ve dönüşüm süreçlerini anlayarak duygularını ifade etmelerine olanak sunmasının, onları dinlemesinin, güçlendirici bir bakış açısıyla değişime uyum sağlamalarının desteklenmesinin, değişim konusunda bilgilendirmeler yapmasının tarafların daha az yorulmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

4.2.2. Boşanma Süreci ve Çocuklar

Şekil 3: Boşanma Süreci ve Çocuklar (MAXQDA 2024 Yaratıcı kodlama)

4.2.2.1. Velayetin kötüye kullanımı

Evlilik birlikteliğinde TMK madde 335'e göre çocuğun velayeti anne ve babanın her ikisinde bulunurken; boşanma sürecinde tarafların kendi aralarında anlaşması veya boşanma süreci devam ederken ara kararda hakimin geçici velayeti bir tarafa vermesiyle müşterek çocuk o taraf ile yaşamaya devam etmektedir. Boşanma sonrasında, çocuğun hem birlikte yaşadığı hem de evden ayrılan ebeveyniyle kişisel ilişki kurma sıklığı, ebeveynlerin çocukla ilgili sorumlulukları gibi birçok alanda değişiklikler doğmaktadır. Dolayısıyla her iki ebeveynin de boşanma sonrasında çocuklarıyla ilişkilerini devam ettirirken yeni sürece uyum sağlamaları ve çocuklarıyla iletişim ve ilişkilerini yeniden yapılandırmaları gerekmektedir (Öngider, 2013). Bu durumda müşterek çocuğun velayet hak ve sorumluluklarının verildiği ebeveyne önemli roller ve sorumluluklar düşmektedir.

Sorumluluklarından birisi de müşterek çocuğun diğer ebeveynle kişisel ilişki kurmasını desteklemesidir. TMK madde 323'e göre

“Ana ve babadan her biri, velâyeti altında bulunmayan veya kendisine bırakılmayan çocuk ile uygun kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkına sahiptir.”

TMK madde 324'e göre,

“Ana ve babadan her biri, diğerinin çocuk ile kişisel ilişkisini zedelemekten, çocuğun eğitilmesi ve yetiştirilmesini engellemekten kaçınmakla yükümlüdür.”

Ebeveynlerinin boşanmasına çocuklar farklı tepkiler verebilmektedirler. Üzüntü, öfke, akademik başarıda düşüş, depresyon, yalnız hissetme ve uyku problemi gibi. Ancak boşanan ebeveynlerin bu tepkilerin çocuklarda kalıcı sorunlara dönüşmemesi adına birlikte ve bilinçli hareket etmeleri önemlidir (Türkarlan, 2007). Fakat tarafların müşterek çocukları davaya taraf hale getirmesi ve müşterek çocuğun diğer ebeveyniyle görüşmesine müsaade etmemesi ya da ebeveyn yabancılaştırması yapılarak müşterek çocuğun diğer ebeveyninde uzaklaştırması gibi durumlar yaşanabilmektedir. Mevcut çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de böyle durumların olduğu ve velayetin kötüye kullanıldığına dair ifadeler görülmektedir.

Boşanma sürecinde müşterek çocuklara diğer ebeveyni hakkında olumsuz söylemlerde bulunarak müşterek çocuğu davaya taraf hale getirmeye çalışma durumunun yaşandığı görülmektedir:

Kişi 2: Benim çocuklarımla aslında ilişkim gayet iyiydi ama boşanma sürecinde çocuklar annesiyle gittiler ve o süreçte ne dendiye çocuklar benden nefret ediyor. Anlamıyorum ve çok üzülüyorum. Sanki çocuklar da bana boşanma davası açmışlar ve artık babaları değilim gibi davranıyorlar.

Kişi 2: Maddi açıdan bir sıkıntım yok avukatımı falan tuttum ama yine de çok zor dava süreci çok uzun velayet belli değil. Velayet belli olmadığı için eşim çocukları göstermeyince bir hakkımda olmuyor gidip evi basamayacağıma göre. Kaç aydır ben çocuklarımı maalesef görmedim. Eşimi arıyorum açmıyor. Bir kere gittim çocukları bana karşı doldurmuş, çocuklar yanıma bile gelmek istemediler. Bu çok zor ya ne demek insanın çocuğunun kendisine düşman olması, edilmesi.

Kişi 20: Ya mesela benim eşim hala beni velayet konusunda tehdit ediyor, çocuğuma “annen yuvamızı bozdu, hayatımızı mahvetti” gibi şeyler söylüyor ve ben gerçekten çok endişeliyim velayetin eşime verilmesine.

Boşanma sürecinde ebeveynlerin velayet konusunda anlaşamadıkları ve anlaşmazlığa bağlı olarak müşterek çocukların yanında yaşadığı ebeveynin müşterek çocukların diğer ebeveynleriyle kişisel ilişki kurmasını kısıtladığı görülmektedir:

Kişi 9: Ben oğlumı çok seviyorum eminim eşim de oğlumuzu çok seviyordur. Bu yaşadıklarımızı onunla bir ilgisi yok. İkimiz de hala onun anne ve babasıyız. Ama eşim maalesef benim oğlumla düzenli bir ilişki kurmamı, telefonla konuşmama engel oluyor. Farkında değil bunun oğlumuzu kötü etkileyeceğinin.

Kişi 9: Çocuğumu çok özledim, eşim engel oluyor görmeme. Bu özleme nasıl alışacağımı bilmiyorum.

Kişi 17: Boşanma süreci benim için çok zor geçti çünkü kocam denilen adam çocuklarımı bana göstermedi. Her görmek istediğimde kavga yaşadık. Ben de artık mahkeme kararını bekliyorum. 1 yıl geçti hala bir karar yok. Çocuklarımı çok ama çok özledim.

Kişi 17: Ama ben çocuklarımı göremediğim için bireysel olarak çok zorlandım. Her günüm onları düşünmekle geçiyor.

Kişi 7: Hadi boşanamadık bari velayet belli olsun o da yok. Olan çocuklara oluyor. 1.5 yıldır görmüyoruz birbirimizi, eşim göstermiyor.

Kişi 8: Boşanma sürecimiz şimdi geçici velayet eşimde olduğu için biraz zora girdi. Çünkü o da ben de çocukların kalıcı velayetini istiyoruz. Bakalım ne olacak bir bu konuda sürekli tartışıyoruz. Eşim çocukları göstermiyor bana. Ama ben kazanacağıma ve çocuklarıma kavuşacağıma inanıyorum.

Özetlemek gerekirse; boşanma sürecinden tüm aile üyeleri etkilenmektedir. Bu aile üyelerinden en hassas olan grubu çocuklar oluşturmaktadır. Hayatlarında önemli değişimlerin yaşandığı çocukların boşanma sürecinde ebeveynleri tarafından davaya taraf hale getirilmelerinin çocuklar üzerinde oluşturabileceği önemli olumsuz etkileri sebep olma riski bulunmaktadır. Dolayısıyla bu risk konusunda ebeveynlere yönelik boşanma danışmanlarının bilgilendirici görüşmeler gerçekleştirmesinin çocukların yüksek yararına olacağı düşünülmektedir.

4.2.2.2. Çocukların ihtiyaçlarına destek olmama

Boşanmayla birlikte değişen yaşam koşullarına uyum sağlamaya çalışan ebeveynler kendi duygu durumlarıyla daha fazla ilgilenebilirler ve çocuklarına ihtiyaç duyulduğu ölçüde destek sunamayabilirler. Çocuklarına bakım verme, boş zaman aktiviteleri yapma, disiplin sağlama, duygusal destek verme gibi ebeveynlik becerileri azalabilir. Fakat ebeveynlik bakımının devamlılığı ve niteliği çocukların boşanmadan ne kadar

etkilenebileceği konusuyla doğru orantıya sahiptir (Erdim ve Ergün, 2016). Boşanma ile birlikte ebeveynlik rol ve sorumlulukları sona ermemektedir. Taraflar yalnızca eşlerinden ayrılmaktadırlar. Fakat bu durumun yaşamın akışında bu şekilde yaşanmadığı görülmektedir. Taraflardan biri çocukların bakım sorumluluklarını karşılamaya devam ederken diğer taraf müşterek çocuk/çocuklarla kişisel ilişki kurmayı, çocukların maddi ve manevi ihtiyaçları karşılamayı bırakabilmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de tarafların boşanma sürecinde çocukların ihtiyaçlarına destek olmadıklarına dair ifadeler görülmektedir.

Katılımcıların boşanma sürecinde eşlerinin müşterek çocukların maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması konusunda destek olmadıkları ve katılımcıların yalnız başlarına müşterek çocukların ihtiyaçlarını gidermekte zorluk yaşadıkları görülmektedir:

Kişi 3: Annemin evine geldim oğlumla birlikte. Burada evimdeki refah düzeyi yok, maddi açıdan zorlanıyorum, eşim çocuğumun bakımı için asla destek olmuyor ne para veriyor ne bir şey. Koşullar daha zor.

Kişi 3: Bireysel anlamda kendimi çok yalnız hissettim çünkü tek başıma artık maddi ve manevi anlamda her şeyle baş etmem gerekiyordu ve aklımda bir sürü soru işareti vardı. Çocuğun masraflarına yetişemiyorum, eşim asla destek olmuyor ve ben ne yapacağımı bilmiyorum, daha bir sürü şey.

Kişi 5: Oğlumun sağlık sorunlarıyla hiç ilgilenmezdi. Ne maddi ne manevi hep ben yaptım, karşıladım. Boşanma sürecinde ilk 3 ay hiç göstermedim oğlumu babasına çünkü hiç desteği olmadı ki ne gösterecektim. Ama sonra düşününce oğluma bir şey olsa, ölse vicdanım rahat etmezdi. Şimdi haftada 1 görüşüyorlar. Ama oğlum eşim o bağı kurmadığı için kucağında durmuyor. Çocuğumun her şeyiyle ben ilgilendim hep, onu çok seviyorum. Tedavisini, bakımını her şeyini... Evde makine kurdular tedavisi için gittim 15 gün eğitim aldım. Eşim hiçbirini bilmez bile.

Katılımcıların ifade doğrultusunda eşlerinin boşanma sürecinde müşterek çocukları ile iletişim kurmadıkları ve kişisel kurmak yönünde taleplerinin olmadığı ve bu durumun müşterek çocukları duygusal açıdan olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır:

Kişi 4: Bu boşanma döneminde de çocukların babalarıyla görüşmelerini hep destekliyorum ama marttan beri kendisine ulaşamıyoruz. Hiç arayıp sormadı. Bu da çocukları çok üzüyor. Çocuklara ne diyeceğimi şaşırıyorum.

Kişi 12: Ama evden gittiğinden beri bir kere bile çocukları aramadı. Oğlum hep annesini soruyor ne diyeceğimi şaşırıyorum, çok üzüliyorum, görüyorum.

Kişi 16: Çocuklar gerçekten çok etkilendi ve çok üzgünler, annelerini özliyorlar. Bir anda evden anneleri gitti ve ne 1 yıl olacak neredeyse hiç arayıp sormadı, çocuklarla görüşmek istemedi.

Eşler arasında yaşanan sorunların müşterek çocuklara da yansıtıldığı ve eşlerin birbirini cezalandırma amaçlarına çocukları da ekledikleri ve bu durumun çocuklarda olumsuz duygulanımlara sebep olduğu anlaşılmaktadır. Kişi 6 bu konuda şöyle bir ifade de bulunmuştur:

Kişi 6: Onun dışında çocuklarımın üzüldüğü oluştunu beni mahvetti. Bunu düşündükçe çok üzüldüyorum. Çalışma masaları, yatakları her şeyleri eski evde kaldı. Yerde çalışıyor çocuklarım. Babaları denen adam beni cezalandırmak için eşyaları da vermiyor. Babalarıyla yaşadığım bu sorunların böyle çocuklara yansımaları kahrediyor beni. Küçük kızım bu olaydan sonra geceleri altını ıslatmaya başladı.

Özetlemek gerekirse; tarafların ayrılma kararı almış olmaları ebeveyn rol ve sorumluluklarından da ayrılma kararı almış olmaları anlamına gelmemektedir. Müşterek çocuklarına yönelik sorumlulukları devam etmektedir. Çocukların sağlıklı bir biçimde gelişmelerini sürdürebilmek için maddi ve manevi açılarından ihtiyaçları mevcuttur. Bu ihtiyaçlarının ise ebeveynleri tarafından karşılanması gerekmektedir. Katılımcıların beyanlarına bakıldığında ayrılık sürecinde çocuğun ihtiyaçlarının tek bir ebeveynine yüklendiği görülmektedir. Dolayısıyla boşanma danışmanlarının ebeveyn rol ve sorumlulukları konusunda ailelere yol gösterici olmasının ebeveyn-çocuk ilişkisinin sağlıklı bir biçimde devam etmesi, çocuğun sağlıklı gelişimi ve boşanma sürecinden en az şekilde etkilenmesine katkı sunmak açılarından önem arz ettiği düşünülmektedir.

4.2.2.3. Çocukların yaşanan durumlardan olumsuz etkilenmesi

Boşanma, ailenin tüm üyeleri için belli değişimleri içeren bir süreçtir. Bu değişimler tarafların müşterek çocukları için de geçerlidir. Bir ebeveyninden ayrı yaşama, yaşadığı evin, gittiği okulun ve sosyal çevresinin değişmesi, diğer ebeveynle mahkeme tarafından oluşturulacak tarihlerle sınırlandırılmış bir kişisel ilişki kurulması ve hatta bu kişisel ilişki kurulana kadar diğer ebeveynle görüşememe, ebeveyn yabancılaştırması, ebeveynler arasında yaşanan durumlara şahit olma, davaya taraf hale getirilmeye çalışılma gibi sorunlar yaşayabilmektedirler. Yaşanan durumlar çocuklar üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Etkilere bakıldığında; ebeveyn kaybı sebebiyle huysuzluk, öfke, hırçınlık, kaygı, suçluluk, geri çekilme, depresyon ve saldırgan davranışlar görülebilmektedir. Ancak etkiler her çocuk için farklılık gösterebilir. Çocuğun yaşı, evlilik birliği sürecinde yaşadığı örselenme, ihmal ve istismar ve boşanma sonrası

ebeveynleriyle kurduğu ilişkilerinin devamlılığı ve niteliği belirleyici olmaktadır. Belirtileri azaltmak için ebeveynlerin yanlış tutumlardan kaçınmaları ve çocuğun yüksek yararını gözetmeleri gerekmektedir (Öngören, 2017).

Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de çocukların yaşadıkları durumlardan olumsuz etkilendiklerine dair ifadeler görülmektedir.

Müşterek çocukların ebeveynleri arasında yaşanan şiddete şahit oldukları, davaya taraf hale getirilmeye çalışıldıkları, ebeveyn yabancılaştırılmasına maruz kaldıkları, diğer ebeveynlerine karşı olumsuz duygu ve düşünce durumuna sahip oldukları ve bunlara bağlı olarak ebeveyn-çocuk ilişkisinin olumsuz olarak etkilendiği anlaşılmaktadır. Kişi 11 ve Kişi 20 aile içi şiddet bahsettiği için arabuluculuğa uygun olmadığı tekrardan vurgulanmak istenmektedir.

Kişi 2: Benim çocuklarımla aslında ilişkim gayet iyiydi ama boşanma sürecinde çocuklar annesiyle gittiler ve o süreçte ne dendiyse çocuklar benden nefret ediyor. Anlamıyorum ve çok üzülüyorum. Sanki çocuklar da bana boşanma davası açmışlar ve artık babaları değilim gibi davranıyorlar.

Kişi 19: Çocuklarım keşke her şeye şahit olmasaydı, bilmeselerdi. Ben istemezdim hiç. Çünkü onlar daha çocuk... Korkuyorum bu şahit olduklarını gelecekte onların da yapmasından. Psikolojiler bozuldu hep, çok gergin ve asabiler, her şeye tepki vermeye başladılar ne yapacağım bilmiyorum ben.

Kişi 11: Ama maalesef uğradığım psikolojik ve fiziksel şiddete çocuklar da şahit oldu ve bu sebepten ötürü özellikle küçük oğlum ve kızım babalarına yönelik büyük bir öfke duyuyorlar. Bu durum da beni çok üzüyor.

Kişi 20: Çocuğum ama maalesef ki tüm şiddet olaylarına şahit oluyordu. Eşim ama yine de çocuğumu doldurup “annen bak yuvamızı dağıttı, bizi ayırdı” gibi cümlelerle onu etkilemeye çalışıyor.

Kişi 2, boşanma sürecinde, müşterek çocukların diğer ebeveyni ile kişisel ilişki kurmasına yanında kaldıkları ebeveyn tarafından izin verilmediği ve kişisel ilişki kurulamamasına bağlı olarak müşterek çocukların ebeveyni ile ilişkisinin zarar gördüğünü ifade etmiştir:

Kişi 2: Maddi açıdan bir sıkıntım yok avukatımı falan tuttum ama yine de çok zor dava süreci çok uzun velayet belli değil. Velayet belli olmadığı için eşim çocukları göstermeyince bir hakkımda olmuyor gidip evi basamayacağıma göre. Kaç aydır ben çocuklarımla maalesef görmedim. Eşimi arıyorum açmıyor. Bir kere gittim çocukları bana karşı doldurmuş, çocuklar yanıma bile gelmek istemediler. Bu çok zor ya ne demek insanın çocuğunun kendisine düşman olması, edilmesi.

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda, müşterek çocukların duygusal olarak boşanma sürecinde yaşanan olaylarda olumsuz olarak etkilendikleri ve üzüntü duydukları anlaşılmaktadır:

Kişi 6: Onun dışında çocuklarımın üzüliyor olması beni mahvetti. Bunu düşündükçe çok üzüliyorum. Çalışma masaları, yatakları her şeyleri eski evde kaldı. Yerde çalışıyor çocuklarım. Babaları denen adam beni cezalandırmak için eşyaları da vermiyor. Babalarıyla yaşadığım bu sorunların böyle çocuklara yansımaları kahrediyor beni. Küçük kızım bu olaydan sonra geceleri altını ıslatmaya başladı.

Kişi 15: Çocuklar aynı evin içinde biz ne kadar yansıtılmamaya çalışsak da o evin havasını soluyorlar, etkileniyorlar. Çünkü her hareketimizi gözlemliyorlar.

Kişi 1: Bir şey istemiyorum. Çocuğum iyi olsun onun için bir şeyler yapılsa, rahatlatsa başka şey istemem. İster istemez o da çok etkilendi. Çok üzgün ve içine kapandı çocukcağız.

Müşterek çocukların boşanma sürecinden olumsuz etkilenmemesi adına düzenli kişisel ilişki oldukça önemli bir yere sahiptir fakat katılımcıların beyanları doğrultusunda, diğer ebeveynin müşterek çocukla kişisel ilişki kurmak yönünde bir talebinin olmadığı görülmektedir:

Kişi 4: Bu boşanma döneminde de çocukların babalarıyla görüşmelerini hep destekliyorum ama marttan beri kendisine ulaşamıyoruz. Hiç arayıp sormadı. Bu da çocukları çok üzüyor. Çocuklara ne diyeceğimi şaşırıyorum.

Kişi 15: Boşanmanın normalleştirilmesi lazım. Çocuklarım endişeli, ne zaman babamızı görüşeceğiz gibi sorular soruyorlar. Ben de ne cevap vereceğimi şaşırıyorum.

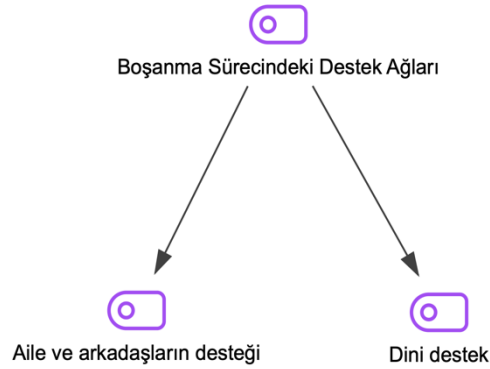
Kişi 16: Çocuklar gerçekten çok etkilendi ve çok üzgünler, annelerini özliyorlar. Bir anda evden anneleri gitti ve nerdeyse 1 yıl olacak hiç arayıp sormadı, çocuklarla görüşmek istemedi. Çocuklar eşimle benim aramda kaldılar...

Kişi 12: Oğlum hep annesini soruyor ne diyeceğimi şaşırıyorum, çok üzüliyor, görüyorum.

Özetlemek gerekirse; boşanma sürecinden ebeveynler olduğu kadar çocuklar da önemli oranda etkilenmektedir. Dolayısıyla çocukların bu süreçten olumsuz biçimde etkilenmesinin önüne geçebilmek ve çocukların yeni yaşam koşullarına uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacıyla boşanma danışmanlarının uygulamalar gerçekleştirmesinin yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

4.2.3. Boşanma Sürecindeki Destek Ağları

Şekil 4: Boşanma Sürecindeki Destek Ağları (MAXQDA 2024 Yaratıcı kodlama)

4.2.3.1. Aile ve arkadaşların desteği

Boşanma sürecinde, psikolojik, sosyolojik, hukuksal, değişen ebeveyn rol ve sorumluluklar, çocukların değişen ihtiyaçları gibi farklı birçok konuda bilinmezlik ve ihtiyaç hissedilebilmektedir. Değişen yaşam koşullarında doğru adımları atmak ve bu adımları atarken destek isteği hissetmek oldukça olağandır. Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde, bu konulardaki ihtiyaçların profesyonel bir biçimde giderilmek yerine aile ve arkadaş desteğiyle giderilmeye çalışıldığı görülmüştür.

Katılımcıların, yaşanan sorunlarla baş ederken profesyonel bir destek almaktan ziyade aile ve arkadaşlarıyla duygu ve düşüncelerini paylaşarak rahatlamaya çalıştıkları görülmektedir:

Kişi 3: Aile ve toplumsal açıdan bir sıkıntı yaşamadım çok şükür bana destek oldular. Barıştırmaya girişimleri oldu ama biz kararlı olunca onlar da destek oldular. Allahaan ailem vardı da onlara kendimi anlattım, biraz rahatladım.

Kişi 4: Başka da ailemle paylaşarak yükümü hafifletmeye, baş etmeye çalışıyorum işte.

Kişi 5: Ama yalan yok ailemle ve komşularım da kararlı olduğumu gördüklerinde destek oldular, hep onlara dertlerimi anlattım. Yoksa ayakta kalamazdım.

Kişi 12: Arkadaşlarım ve ailemle konuşarak Allah razı olsun onlardan başka da elimden tutan kimse olmadı.

Katılımcıların boşanma sürecinin zorlayıcı yanlarıyla baş ederken aile ve arkadaş desteğinden yararlandıkları ve kendilerini anlayan, destekleyen kimselerinin olmasının sorunların üstesinden gelme noktasında da güç veren bir mekanizma olarak görüldüğü anlaşılmaktadır:

Kişi 11: Çok şükür eşimin yaptığı zorbalıklar dışında herkes yanımda durdu. Ailem, arkadaşlarım, komşularım vs. Onlar da olmasa hayal bile edemiyorum.

Kişi 9: Ailem ve arkadaşlarım çok şükür ki bana destek oldular bu süreçte. Sevilen biriyim, bu konuda şanslıyım.

Kişi 14: Çok şükür ailem hep destekledi. Çünkü başımdan beri ne çile çektiğimi gördüler. Arkadaşlarım, çevrem hep yanımda oldu. Ama ben çok yoruldum...

Katılımcıların bu süreçte aile ve arkadaş desteğinin yanı sıra çocuklarından da destek buldukları ve bu süreci atlatmalarında çocuklarının da büyük bir payı olduğu görülmektedir. Fakat aile, arkadaş ve çocukların duygusal desteklerinin önemli bir rolü olsa da bunun yanı sıra katılımcıların ihtiyaçları doğrultusunda profesyonel bir destek alamadıkları görülmektedir:

Kişi 11: Dediğim gibi zaten çocuklarıma bağlı biriydim. Bu olaydan sonra da iyice çocuklarıma bağlandım. O şekilde atlatmaya çalışıyorum. İşte ne kadar olabilirse...

Kişi 6: Bu süreçte çocuklarımin ve babamın desteği olmazsa zorlukların atlatamazdım. Belki yine affederdim. Onların sevgisi bana güç veriyor. Yoksa Allah düşmanıma yaşatmasın iki tane kız çocuğuyla yeni hayat kurmak, hiç kimsenin de maddi ve manevi desteği olmadan çok zor. Babam da sağ olsun maddi olarak beni destekledi. Evini açtı. Yoksa sokaklarda kalırdık herhalde. Avukat da tuttu. Yoksa avukat da tutamazdım. Nerede o para. Eşim hiç çalışmama müsaade etmedi ki.

Kişi 6: Dediğim gibi babam ve kızlarıma sarılarak bir şekilde güçlü durmaya çalışıyorum ama çoğu zaman da başa çıkamıyorum.

Kişi 1: Vallahi kısa ve özü ben çocuklarım sayesinde ayakta durdum.

Kişi 13: Çocuklarıma sınıksız sarılarak akıl sağlığımı korumaya çalışıyorum.

Özetlemek gerekirse; daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere katılımcılar boşanma sürecinde ihtiyaçları doğrultusunda hizmetlerin bulunmadığında yakınmaktadırlar. Boşanma sürecinde yaşanan sorunların çözümüne yönelik katılımcıların ifadelerine bakıldığında aile ve arkadaş desteğiyle sorunların üstesinden gelinmeye çalışıldığı görülmektedir. Sosyal çevre desteği sorun yaşanan süreçlerde oldukça önemlidir. Ancak sosyal çevre desteği sorunların çözümü konusunda yalnızca kalıcı olmayan çözümler sunabilmektedir. Dolayısıyla katılımcıların daha önceki bölümlerde aktardığı ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamalarının profesyonel bir destek sunarak çözümler sunmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Böylece yaşanan sorunlar ve hissedilen ihtiyaçlar profesyonel bir bakış açısıyla ele alınacak ve gerekli destekler sunularak sorunlara kalıcı çözümler bulunacağı düşünülmektedir.

4.2.3.2. Dini destek

Din, çoğu zaman insanların olumsuz durumlar yaşadıkları anlarda manevi olarak sığındıkları ve dua ederek yaşamların gidişatının olumlu yönde değişmesini umdukları bir olgu ve sosyal kurumdur. İnsanların psikolojik ve fiziksel sağlıklarında etkili olan önemli bir etmen olarak görülmektedir (Altaş, 2020) Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde de profesyonel destek alamayan birçok katılımcının manevi desteğe başvurduğu ve katılımcılarının ruhsal sağlıklarını korumak için psikolojik bir profesyonel destek almak yerine dine sığındıkları görülmektedir:

Kişi 13: Çocuklarıma sınımsız olarak akıl sağlığımı korumaya çalışıyorum. Ha bir de bol bol dua ediyorum.

Kişi 15: Manevi olarak Allaha yakınlaşarak, ibadetlerimi sıklaştırarak baş etmeye çalıştım. Orda bir ferahladım.

Kişi 17: Sabırla, duayla mahkeme kararını bekliyorum. Elimden başka bir şey gelmiyor maalesef ki.

Kişi 19: Dini inanışım bu süreçte bana yardımcı oldu, psikolojimi ancak böyle koruyabildim.

Kişi 19: Ben sorunlarımı dini inanışım ile aşmaya çalışıyorum.

Kişi 19: Dinim var, başka da bir kimsem yok Allahtan başka.

Kişi 14: Bol bol dua ediyorum. Onu Allaha havale ettim kendim de Allaha sığınyorum. Allahtan başka kimsem de yok bana yardımcı olup, yolumu açacak.

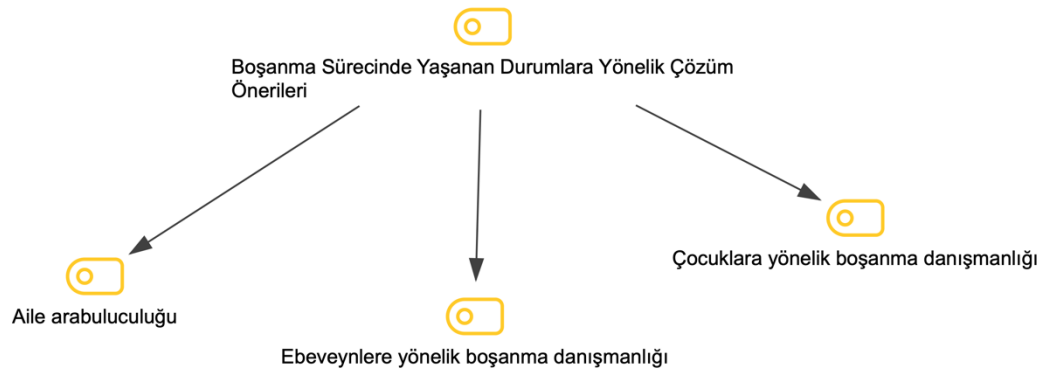
Katılımcınız yalnız hissettiği ve manevi destek dışında bu süreçte herhangi bir destek ağı bulamadıkları anlaşılmaktadır:

Kişi 16: Dua ediyorum, Kuran okuyorum. Başka çarem ve kimsem yok...

Özetlemek gerekirse; katılımcıların yaşadıkları sorunlarla baş edebilmek için manevi desteğe başvurdukları görülmektedir. Din, insanların sorunlarla başa çıkmak için yararlandıkları bir kurumdur. Ancak tıpkı aile ve sosyal çevre desteğinde olduğu gibi profesyonel ve kalıcı bir çözüm sunmamaktadır. Dolayısıyla aile üyelerinin sorunlarının profesyonel bir bakış açısıyla ele alınmasının daha uzun soluklu çözümler üretilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

4.2.4. Boşanma Sürecinde Yaşanan Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Şekil 5: Boşanma Sürecinde Yaşanan Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri (MAXQDA 2024 Yaratıcı kodlama)

4.2.4.1. Aile arabuluculuğu

“Aile arabuluculuğu (family mediation) ayrılık ya da boşanma aşamasında olan çiftlerin aralarındaki anlaşmazlıkları tarafsız bir arabulucu (mediator) yardımıyla çözümlenerek mahkeme süreci öncesinde ortak bir uzlaşmaya varabilmelerini sağlamaya yönelik bir uygulamadır.” (İl, 2009).

Aile arabuluculuğu, Türkiye’de henüz yaygınlaşmış bir uygulama olmamakla birlikte bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde görülmüştür ki boşanma sürecinde olan çiftlerin bu uygulamaya ihtiyacı bulunmaktadır.

Görüşme esnasında taraflara aile arabuluculuğu uygulamalarını duyup duymadıkları sorulmuştur ve tüm katılımcılar bilmediklerini ifade etmişlerdir. Buna bağlı olarak tüm katılımcılara aile arabuluculuğu uygulamaları anlatılmıştır.

Katılımcıların, çekişmeli boşanma davası sürecinin uzun sürmesinden yakındıkları ve bu sürecin kısaltılması noktasında uygulamaların gerekliliğini vurguladıkları görülmektedir:

Kişi 10: Valla boşanma davaları daha kısa olsa, şöyle tek celsede bitse bizim için daha kolay olurdu. Bunu kolaylaştıracak uygulamalar geliştirilebilir. Bir an önce kurtulup hayatına odaklanmak istiyor insan ama yok yani uzadıkça uzuyor.

Kişi 2: Arabuluculuk da orta noktada buluştursa vallahi şu süreci belki kısaltır ya. İllallah ettim şu belirsizlikten.

Kişi 7: Bilmiyorum vallahi ne olmasını ama daha kolay ve kısa sürse keşke. En azından velayet ve kişisel ilişki hemen netleşse...

Kişi 4: Keşke olsaymış, ne çok ihtiyacım var bir bilseniz. (Gözleri doldu) Bizim malımız mülkümüz yok, eşim velayet de istemiyor bu konularda bir anlaşmazlığımız olmadı ama en azından çocukların bakımı için nafaka ver diyorum onu da vermiyor. Avukatım olsa bari nafakayı alabilirdim. Diyorum ya hukuki destek ücretsiz sağlanabilmeli en azından bazı kesimlere. Sizin anlattığınız aile arabuluculuğu olsa ya keşke kaç ay oldu artık çok yorulduk, süreç de böyle uzamazdı, bekle bekle bir hal olduk. Yeni bir hayata da başlayamıyoruz ki bu belirsizlik ortamında. Eşim hala boşanmayı bile kabul etmiyor. Hala beni eşi olarak görüyor.

Kişi 16’nın eşiyle yaşadığı anlaşmazlıklar konusunda uzlaşma ihtiyacı duyduğu ve sürecin uzun sürmesinin çocukları olumsuz olarak etkilendiğini düşünmektedir. Anlaşmazlıkların uzman desteği ile çözümlenmesinin boşanma sürecini kısaltacağını fikrinde olduğu anlaşılmaktadır:

Kişi 16: Az önce de dediğim gibi çocuklara ve anne babalara yönelik danışmanlık verilmesi iyi olurdu. Bu arabuluculuk da olsa en azından süre kısalsın ya biz yıldır sürünüyoruz hala da bak ne bir karar ne bir şey devam ediyor. Olan çocuklara oluyor. Otursak arabulucu bize haklarımızı anlatsa belki eşimle de hemen ortak bir karar verebilirdik.

Çekişmeli boşanma sürecinde dava masraflarının fazla olduğu ve bunun taraflar için zorlayıcı olduğu bilinmektedir. Kişi 6’nın boşanma sürecinde eşiyle uzlaşma sağlayamadıkları konularda ücretsiz bir arabulucu desteğiyle her iki tarafında ortak yararını gözetilen bir karar vermeleri için desteklenme gereksinimi olduğu anlaşılmaktadır:

Kişi 6: Öncellikle herkes benim kadar şanslı olmayabilir ve avukat tutamayabilir. O yüzden arabulucuların çiftlerle oturup sıkıntılarını, sorunlarını dinleyip ortak bir nokta buluşmaları için ücretsiz bir şekilde destek vermesi sağlanabilir. Baksanıza benim eşime hala beni ve çocukları cezalandırma derdinde.

Katılımcıların özellikle velayet konusunda ortak bir karar veremedikleri ve velayet konusunda uzlaşabilmek için ücretsiz bir profesyonel desteğe gereksinim duydukları görülmektedir:

Kişi 20: Velayet konusunda da ortak noktada buluşmamız için bir ortam sunulsa konuşabilesek karşılıklı bir profesyonel eşliğinde valla ne kadar kolay olurdu bu süreç.

Kişi 14: Boşanma sürecinde ben ücretsiz bir haklarımızı, süreci anlatacak uygulamalar isterdim. En azından ışık olurdu. Böyle içim içimi yiyor. Ne olacak, velayet kimde kalacak bilmiyorum.

Kişi 9: Bu aklımdaki velayet ve kişisel ilişki sorularını danışabileceğim biri olsaydı keşke adliyede ücretsiz şekilde.

Kişi 13: Arabulucular da biz bu süreci anlatsa boşanma danışmalarına ek olarak önümüzü aydınlatsalar özellik velayet ve kişisel ilişki konularında, eşimle anlaşmamızı destek olsalar hem ruhen hem hukuksal olarak ferahlamış olurduk. Ne de güzel olurdu.

Kişi 5: Zaten çok zor bir süreç. Çocuğumun hasta olması, yanımda hiç kimse yok, destek yok. Çok zor çok. Bunları kolaylaştıracak maddi, manevi yönden en azından benim gibi çalışmayanları destekleyecek, yönlendirecek uygulamalar olsaydı iyi olurdu. En basit velayet mevzusunu bile eşimle oturup çözemiyoruz ki. Adam beni dinlemiyor. Hala boşanmayacağım diyor.

Kişi 8: Şimdi bu velayet konusunda biz eşimle asla anlaşamıyoruz. O yüzden biri bize kolaylaştırırsa, anlaşmamıza sağlasa ve bu da ücretsiz verilse güzel olur. Hem bu kadar uzamaz hem çocuklar da daha az etkilenirdi. Maddi yönden cidden boşanmak büyük yük ablacım. Şimdi diyeceksin en para göz adam ama öyle böyle değil yazık günah ya. O parayı çocuklarımızın eğitimine ayırır insan.

Boşanma süreci, belirsizliklerin ve bilinmezliklerin olduğu yeni bir yaşama giden bir yoldur. Bu yolda psikolojik, sosyal ve hukuki gibi birçok alanda yeni bilgilere ihtiyaç duyulması olasıdır. Katılımcıların da boşanma sürecinde hukuki olarak hak ve sorumluluklarının ne olduğu, uzlaşmanın nasıl sağlanmadığı ve boşanma sürecinin gereklilikleri konularında ücretsiz danışmanlık beklentilerinin ve ihtiyaçlarının olduğu görülmektedir:

Kişi 17: Ücretsiz arabuluculuk boşanmayı, haklarımızı anlatabilirdi tercüman eşliğinde. Çünkü biz de insanız ve bu ülkede yaşıyoruz, bu yasalara uymak zorundayız. Yasalara uyabilmek için önce haklarımızı bilmeliyiz. Bizim eşimle ortak bir noktada haklarımızı bilerek neler yapabileceğimizi konuşmamızı sağlayabilirdi.

Çünkü biz eşimle her yan yana geldiğimizde ortak noktayı bırak sadece tartışıp kavga ediyoruz. Kimse kimseyi dinlemiyor.

Kişi 11: Ben bu süreçte kesinlikle boşanma sürecinde dair bir ücretsiz ve kolay erişebileceğimiz bir danışmanlık isterdim. Özellikle hukuki haklarımız ne, velayet hakkımız ne bu tür konularda bilgilendirsin.

Kişi 14: Bize haklarımızı öğretseler, sürecin nasıl ilerlediğini anlatsalar yeter aslında. Ben yaşadığım fiziksel şiddeti, psikolojik şiddeti artık geçtim onların bana verdiği zararı geçtim önümü görmek istiyorum. Bu süreci hızlandırabilir arabulucular.

Kişi 8: Valla ücretsiz bir avukatlık olmalı. Tamam varmış da o herkese çıkmıyormuş ya da çok geç mi ne çıkıyormuş. Bu sistem herkesin ulaşacağı şekilde genişletilmeli hemen. Avukat olmasa da bu boşanma sürecini, ne yapıp edeceğimizi biri bize anlatmalı.

Kişi 12: Ücretsiz avukat gibi boşanma sürecinde neler yapacağımız, nelerin olacağı, sürecin nasıl gelişeceği anlatılabilir. Böylece insanın karanlığı bir nebze aydınlanır diye düşünüyorum.

Katılımcıların adliye dışında ve kolayca erişebilecekleri noktalarda ücretsiz aile arabuluculuğu gereksinimlerinin olduğu görülmektedir:

Kişi 18: Çok yararlı uygulamalar. Aile arabuluculuğu da boşanma danışmanlığı da yaygınlaştırılmalı ve ücretsiz olarak mahallelerimizde bize yakın yerlerde sunulmalı bunlar. Adliye havası solumadan önce bunlara ulaşılmalı. Son çare burası olmalı diye düşünüyorum.

Kişi 9: Ne kadar yararlı uygulamalarmış ama çok zor bizim ülkemizde. Yetişmez ki. Herkes boşanmaya başladı uzmanlar kime yetişecek. Ama bu uygulamalar adliyeye bağlı olarak adliye dışında sunulabilir. Hem bizim ulaşmamız kolay olur hem merkezde uzman sayısı fazla olur. Hem hukuki olarak danışsak hem psikolojik olarak ne kadar rahatlatırdı.

Kişi 4: Bir de şey ben normalde teee Eylülde açacaktım davayı ama mayısta açabildim param olmadığı için. Ben kimden hukuki destek alacağımı bilemedim, keşke her kesime hitap eden, kolay erişeceğimiz destek olan bir yer olsaydı.

Katılımcıların boşanma kararına eşlerini ikna edemedikleri ve bu konuda uzman desteği gereksinimi duydukları görülmektedir:

Kişi 11: Yukarıda da anlattığım gibi arabuluculuk yoluyla eşimle ikimizde çağrılacak boşanma süreci, haklarımız, velayet konuları anlatılsa eşimin en azından bir bilir kişi eşliğinde beni dinleme olanağı tanınsa belki o da böyle boşanmayacağım diye tutturmaz. Ciddiyeti algılar.

Kişi 15: Ayrıca bu arabuluculuk konusunda da eşim mesele hala biz barışacağız sanıyor bir oturup konuşsak, bundan sonraki yeni hayatımızı, çocukların bakımını planlasak bu devlet tarafından kesinlikle sunulmalı. Boşanmadan önce taraflar bir araya getirilmeli...

Özetlemek gerekirse; katılımcıların boşanma sürecinin uzamaması, çocuklarıyla olan ilişkilerinin bozulmaması, belirsizlikler ortadan kalkması, haklarının korunması ve hakları hakkında bilgilendirilmesi, eşleriyle uzlaşmaması gibi sorunlar yaşadıkları ve yaşadıkları sorunlara bağlı olarak çözüm beklentisi içerisinde oldukları görülmektedir. Belirtilen sorunların ise aile arabuluculuğu uygulamalarıyla çözümlenebileceği düşünülmektedir. Aile arabuluculuğu uygulamaları, tarafların gönüllü ve eşit katılımı ile taraflar arasındaki uzlaşmazlıklar konusunda ortak bir paydada buluşmalarını destekleyerek süreci kısaltmayı amaçlamaktadır. Ayrıca hukuki yönlendirmeler yapmasa da tarafları hakları hakkında bilgilendirerek de ışık olacağı düşünülmektedir. Böylece katılımcıların beklentileri konusunda profesyonel bir destek sunacağına inanılmaktadır.

4.2.4.2. Ebeveynlere yönelik boşanma danışmanlığı

Boşanma danışmanlığı, değişen yaşam koşullarında; ailelerin ilişki kurma biçimlerini, yakınlık düzeylerini, güç derecelerini ve üyelerinin rollerini değiştirmelerine yardımcı olmakta ve böylece ailenin daha etkin bir şekilde çalışmasını desteklemektedir (Zımpara, 1994; aktaran Green, 2010). Boşanma sürecinde, değişen yaşama koşullarında ebeveynlerin rol ve sorumlulukları da değişmekte ve dönüşmektedir. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde profesyonel bir destek almak ve yeni rol ve sorumlulukların farkında olunması bu sürecin hem ebeveynler için hem de çocuklar için sağlıklı bir biçimde geçmesini kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de bu ihtiyacın var olduğu görülmektedir.

Görüşme esnasında taraflara boşanma danışmanlığı uygulamalarını duyup duymadıkları sorulmuştur ve tüm katılımcılar bilmediklerini ifade etmişlerdir. Buna bağlı olarak tüm katılımcılara boşanma danışmanlığı uygulamaları anlatılmıştır.

Katılımcıların duygu ve düşüncelerini paylaşacakları ücretsiz bir psikolojik destek ihtiyaçlarının olduğu görülmektedir:

Kişi 10: Ücretsiz bir psikolojik destek sunulsa bize iyi olurdu vallahi. Bir de maddi olarak da destek verilse ya da iş bulma konusunda yardım edilse çok iyi olurdu.

Kişi 6: Böyle eşim gibi insanlara da terapi verilmeli. Adam çocukları da bizim meselemize katıyor. Daha 1 kere gelip görmedi kızları inanır mısın? Ama şimdi inat olsun diye velayeti istiyor.

Kişi 20: Ya mesela benim eşim hala beni velayet konusunda tehdit ediyor, çocuğuma “annen yuvamızı bozdu, hayatımızı mahvetti” gibi şeyler söylüyor ve ben gerçekten çok endişeliyim velayetin eşime verilmesine. Çünkü bana şiddet uygulayan biri nasıl çocuğa baksın ki? Bu konuda eşime doğru iletişim konusunda danışmanlık verilse, benim endişe ve kaygılarım noktasında destek olursa, çocuğuma aynı şekilde destek olursa, velayet konusunda da ortak noktada buluşmamız için bir ortam sunulsa konuşabilirsek karşılıklı bir profesyonel eşliğinde valla ne kadar kolay olurdu bu süreç.

Kişi 19: Özellikle çocuklarımın bu yaşananları unutmaları yeni hayatlarına, okullarına odaklanmalarını kolaylaştıracak hem biz ana babalar için hem de çocuklar için öğretici, eğitici ve tedavi edici uygulamalar sunulabilir.

Kişi 5: En azından çocuğu benim gibi hasta olan boşanma sürecindeki insanlara psikolojik bir destek ya da rahatlatmak için bir destek verilebilir ya. Biz de insanız çok yoruluyoruz, beni dinlese bile yeter. Gitsem şu süreçte ayda 3-4 kere konuşsam, içimi döksem de yeterdi valla. İnsan bazen konuşacak birini bile bulamıyor.

Katılımcıların, boşanma sürecinde değişen ve dönüşen ebeveynlik rol ve sorumluluklarına dair danışmanlık gereksinimlerinin olduğu görülmektedir:

Kişi 4: Psikolojik ve hukuki bir destek olsun isterdim. Hem çocuklarım için hem de benim için. Duygularımızı paylaşacağımız... Belirsizliklerle savaşıyorum, bunları aydınlatacak, çocuklara nasıl davranacağım konusunda yol gösterecek biri. Hep güçlü olmak zorunda olmaktan yoruldum, ben aslında güçlü falan değilim. Hep içime atıyorum, şiştim artık. Hep arkadaşlarımla ailemle paylaştım keşke bir psikolog falan olsa.

Kişi 12: Çocuğumun biri engelli bir daha çok küçük bu süreçte ben ve annem yetişemiyoruz. Devletimiz en azından çocuklarla nasıl ilgileneneceğimiz konusunda destek olsa bir eğitim verse çok yararlı olurdu.

Kişi 12: Dediğim gibi boşanma danışmanlığında çocuklarla iletişimimiz için bir şeyler öğretilir, birileri çocuklarımızla görüşebilir. Bu çok faydalı olur.

Kişi 15: Az önce de dediğim gibi çocuklara yönelik boşanma danışmanları hem bizimle hem çocuklarla görüşmeler yapsa çok iyi olur. Bize çocuklara nasıl davranmamız yönünde yol gösterse; çocuklara da bu sürece daha kolay adapte olmaları için destek olsa...

Kişi 19: Keşke devlet dese ki Şevket gel çocuklarıyla bir uzman eşliğinde haftanın belli saatlerinde zaman geçir, öğren doğru babalık nasıl olur. Sonra o uzmanla sorunlarımızı konuşsak, bu kötü günleri unutsak, atlatsak. Okullarına da yararlı olurdu, daha iyi odaklanırlardır. İşimden dolayı çocukları da yanıma alamıyorum.

Kişi 4: Keşke boşanmak daha kolay olsaydı, birileri olsa da yol gösterseydi... Ben ta ne zaman açtım davayı kendimi geçtim şu süreçte en azından çocuklar bir psikolojik destek görselerdi, şoktalar evlatlarım. Hastaneye götürüyorum, ilaç veriyorlar ama ben ilaca karşıyım. İlaç değil birileri dinlesin istiyorum ya yol gösterebilir mi? Özeldeki psikologlarda aman ateş pahası zaten, yaklaşamazsın. Ee ne olacak bu çocukların hali? Bu devirde her şey maddiyat olmuş. Valla bilmiyorum çocuklarıma nasıl davranacağım kızsam mı alttan mı alsam doğruyu yaşadım korkuyorum yanlış davranırım diye.

Kişi 3: Her şeyi geçtim ama çok yoruluyorum beni dinleyecek, dertleşeceğim, yol gösterecek, oğluma nasıl yaklaşmam gerektiği konularında bana yol gösterecek bir pedagoğ mu deniyor öyle biri olsaydı keşke.

Kişi 18'in evliliğin boşanma ile sonuçlanmadan önce çiftlerin sorun ve uyuşmazlıklarını çözmelerine destek olacak bir profesyonel destek gereksinimin olduğu görülmektedir:

Kişi 18: Eşimle ikimizi böyle oturtup sorunlarımızı dinleyip çözüm bulacak biri olmalıydı. Boşanma kararı vermeden evliliğimizi kurtarmak için bir destek sunulabilirdi. Bu kadar kolay olmamalıydı.

Katılımcıların boşanma sürecindeki aile üyelerine yönelik olarak, boşanma sürecini kolaylaştıracak ve psikolojik açıdan sağaltıcı ücretsiz desteklerin sunulması beklentilerinin olduğu anlaşılmaktadır:

Kişi 20: Kesinlikle bir danışmanlık verilmeli ya. Ben velayet için çağrılınca bu tarz bir destek de verilecek sanıp mutlu oldum ama öyle değilmiş. Hem anne ve babaya hem de çocuğa bu süreci en kolay nasıl atlattırız diye bir destek verilmeli.

Kişi 4: Psikolojik olarak da bize destek olacak, eşimle çatışmalarımızı ikimizle de görüşerek çözmemize yardımcı olacak biri... Belirsizlikleri aydınlatacak, çocuklarla iletişimimize yardımcı olacak, nasıl davranacağım hiç bilmiyorum ki... Boşanma açıldıktan sonra tüm aileye bir psikolojik destek sağlansa ne iyi olurdu.

Kişi 13: Çocuklarımız ve biz anne babalar için boşanma danışmanları seanslar yapabilirler. Biz hem tek tek hem de ailecek katılıp bu süreci kolayca atlatabiliriz.

Kişi 14: Ayrıca boşanma danışmanlarıyla konuşsak eşim ve çocuklarımla birlikte yalnızca bizi dinlese bile bir şey. Eşimin hayatıma artık karışmaması ve boşanmayı kabul etmesi noktalarında seanslar yapsa.

Kişi 17'nin boşanma sürecinde eşiyle yaşadıkları çatışma ve uzlaşmazlıkların çözümlenmesi ve sürecin çocukların iyilik hali için sağlıklı bir biçimde devam etmesine yönelik profesyonel bir destek beklentisinin olduğu görülmektedir:

Kişi 17: Çünkü biz eşimle her yan yana geldiğimizde ortak noktayı bırak sadece tartışıp kavga ediyoruz. Kimse kimseyi dinlemiyor. Bu kavgalarımız için de danışmanlık verse biz artık bunları geride bırakıp çocuklarımız için sulh sağlasak iyi olurdu.

Katılımcıların bağımlılık problemi yaşayan tarafların ücretsiz olarak bağımlılıklarına yönelik tedavilere yönlendirilmesi beklentilerinin olduğu anlaşılmaktadır:

Kişi 11: Ayrıca benim eşim gibi bağımlılık problemi olan ebeveynlere destek sunulmalı ya. Bu insanlar anne ve babalık yapacak boşanmadan sonra Allah aşkına bu adam nasıl yapacak kendini daha idare edemiyor ama çocukların farkındayım benim kadar babalarına da ihtiyacı var. Bu yüzden bir tedavi programına en azından yönlendirilmeli.

Kişi 11: Boşanma danışmanları da bağımlı ebeveynlerin boşanma sonrası ebeveynlikleriyle ilgili seanslar yapsa ya da yönlendirse çok iyi olur. Ama tüm bunların kesinlikle ücretsiz olması gerekiyor.

Kişi 7: Ben çok yoruldum boşanma danışmanlığı aracılığıyla bu sürece nasıl adapte olacağıma dair çalışmalar yapılabilir çünkü yok ben başaramıyorum. Ya bağımlı olacağım ya da böyle ücretsiz bir danışmanlıkla sürece alışıp yeni bir hayat kuracağım. Böyle çiftleri güçlendiren çalışmalar yapılabilir.

Özetlemek gerekirse; boşanma sürecinde katılımcıların uygulamalarını paylaşabilecekleri birine, değişen ebeveyn rol ve sorumluluklarına uyum sağlamak, aile içinde yaşanan sorunların çözümlenmesi ve uzlaşmak, aile içinde yaşanan sorunlara ve değişimlere bağlı olarak hissedilen olumsuz duygulanımlarla baş edebilmek için desteğe ihtiyaçlarının olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu ihtiyaçlara yönelik olarak boşanma danışmanlığı uygulamalarının yararlı olacağına inanılmaktadır. Boşanma danışmanlığı uygulamaları; boşanma öncesi, boşanma süreci ve boşanma sonrası süreçlerde tarafların yeni yaşam koşullarına uyumunu desteklemeyi ve aile üyeleri arasında yaşanan sorunları çözümlenmeyi, değişen ebeveyn rol ve sorumlulukları konusunda tarafları bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönleriyle de tarafların ifade etmiş oldukları ihtiyaçlarıyla paralel gösterdiği için kalıcı çözümler sunabileceği düşünülmektedir.

4.2.4.3. Çocuklara yönelik boşanma danışmanlığı

Boşanma sürecinden taraflar kadar çocuklar da etkilenmektedir ve hayatlarında değişimler yaşamaktadır. Yaşadıkları durumun ne olduğunu ve yeni yaşam koşullarının nasıl olacağı konusunda yaş küçüklüklerine bağlı olarak ebeveynlerden daha fazla kaygı hissedebilmektedirler ve bu durumu kabullenememe, kaygı hissetme, okul ve sosyal hayatında başarısızlık yaşamak gibi durumlarla karşı karşıya gelebilmektedirler. Mevcut düşüncelerin, bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerdeki ifadelerle de geçerliliği anlaşılmıştır. Boşanma danışmanlığı uygulamaları, bu ihtiyaçlara yönelik olarak çocuklara boşanma sürecinde destek sunması açısından önem arz etmektedir.

Katılımcıların boşanma sürecinden çocukların olumsuz olarak etkilenmemesi adına çocukların iyilik halini destekleyecek ve sağlayacak etkinliklere gereksinim duydukları görülmektedir:

Kişi 6: Ben kendim için bir şey istemiyorum ama çocukların en az biçimde etkileneceği uygulamalar sunulabilir. Oyun oynama etkinlikleri olur, terapiler olur. Çocuklara yönelik şeyler işte. Kafalarını dağıtacak şeyler.

Kişi 19: Keşke bu gördüklerini unutsalar ya da daha iyi hissetmeleri için bir şey yapilsa. Ben bu süreçte nasıl davranacağımı hiç bilmiyorum. Benim zaten ciğerim kurumuş en azından çocuklarım iyi olsun.

Kişi 15: Az önce de dediğim gibi çocuklara yönelik boşanma danışmanları hem bizimle hem çocuklarla görüşmeler yapsa çok iyi olur. Bize çocuklara nasıl davranmamız yönünde yol gösterse; çocuklara da bu sürece daha kolay adapte olmaları için destek olursa, eğlenseler, mutlu olsalar...

Katılımcıların, müşterek çocukların boşanma sürecinden olumsuz olarak etkilenmemeleri adına çocuklara yönelik ücretsiz psikolojik desteğe ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır:

Kişi 4: Keşke boşanmak daha kolay olsaydı, birileri olsa da yol gösterseydi... Ben ta ne zaman açtım davayı kendimi geçtim şu süreçte en azından çocuklar bir psikolojik destek görselerdi, şoktalar evlatlarım. Hastaneye götürüyorum, ilaç veriyorlar ama ben ilaca karşıyım. İlaç değil birileri dinlesin istiyorum ya yol gösterebilir çok mu? Özeldeki psikologlarda aman ateş pahası zaten, yaklaşamazsın. Ee ne olacak bu çocukların hali?

Kişi 13: Çocuklarım çok etkilendiler. Ne de olsa babaları ve babaları evde değil artık. Bu kolay değil. Bununla çocuklarımızın baş etmesi için psikologlar, pedagoglar, sosyal hizmet uzmanları yardımcı olmalı.

Kişi 16: Çocukların bu süreçten en az etkilenmesini sağlayacak uygulamalar sunulabilir ücretsiz olarak. En azından çocukcağızlar gidip kendilerini anlatsalar, içlerinde yaşamasalar daha iyi olurdu. Ya da eşimle ve benimle sorunlarımızı halledeceğimiz, daha bilinçli anne-babalar olacağımız eğitimler verilse, terapiler yapilsa çok iyi olurdu.

Kişi 13: Ama her şeyi geç çocuklar için bir sistem olmalı hemen ya. Çocuklarımızı destek alıracak maddi gücümüz yok ve ülkede bu durumda olan binlerce aile var. Bu çocuklarda travma olmasından endişeleniyorum ben.

Katılımcıların, boşanma süreci, boşanma sürecinden sonra değişen yaşam koşulları ve bunlara bağlı olarak hissedilen soru işaretleri ve olumsuz duygulara dair çocukların gelişim özelliklerine uygun bir biçimde danışmanlık verilmesine yönelik beklentilerinin olduğu görülmektedir:

Kişi 2: Yine tamam boşanalım ama en azından kafamızı boşaltıp, düşman olmadan boşanalım. Çocukları uzak tutacak, çocuklara bu süreci anlatacak biri olmalı ya. Çocuklarım bana niye düşman olmuş ya ben kafayı yicem.

Kişi 2: Boşanma danışmanlığı, çocuklarımla konuşsa, onların bu süreçte hala anne ve babası olduğumuz konusunda bilgilendirse çocukların bu şekilde etkilenmemesi için çok iyi olurdu. Hatta bu danışma eşliğinde çocuklarla etkinler yapsak bağımız da hiç kopmaz.

Kişi 17: Çocuklarım sanki ben suçluymuşum gibi bana çok kızgınlar ve neredeyse 1 yıldır onları göremiyorum. Onların bunu yaşamak zorunda bırakmadan ilişkimizin devam ettirilmesini, çocuklarıma boşanmanın normal olduğunu anlatacak birileri olabilirdi.

Kişi 14: Ayrıca boşanma danışmanlarıyla konuşsak eşim ve çocuklarımla birlikte yalnızca bizi dinlese bile bir şey. Eşimin hayatıma artık karışmaması ve boşanmayı kabul etmesi noktalarında seanstar yapsa. Çocuklarıma boşanmayı anlatsa... Ne biliyim bir sürü şey var. Çünkü boşanma zor bir süreç her şeye ihtiyaç duyuyor insan.

Kişi 15: Çocuklar aynı evin içinde biz ne kadar yansıtılmaya çalışsak da o evin havasını soluyorlar, etkileniyorlar. Çünkü her hareketimizi gözlemliyorlar. O yüzden çocuklara yönelik bir destek olsa çok iyi olur. Ben bu süreçte ne yapacağımı bilmiyorum. Gidiyorum internetten araştırıyorum, ne kadar doğru bilgilere ulaşıyorum o da tartışılır. Profesyonellerce hizmetlerin sunulduğu, ihtiyaç duyduğumda çabucak ulaşabileceğim bir platform olsa çok iyi olurdu. Boşanmanın normalleştirilmesi lazım. Çocuklarım endişeli, ne zaman babamızı görüşeceğiz gibi sorular soruyorlar. Ben de ne cevap vereceğimi şaşırtıyorum.

Özetlemek gerekirse; önceki bölümlerde boşanma sürecinde ebeveynler olduğu kadar müşterek çocukların da etkilendiğine değinilmişti. Boşanma sürecinde değişen yaşam koşullarından ve ayrılan ebeveynlerinin iki evli yeni yaşam düzenine alışmak çocuklar için de belli başlı zorluklara sebep olabilmektedir. Çocukların bu zorluklarla baş edebilmesi için boşanma danışmanları tarafından duygu ve düşüncelerinin dinlenmesi, boşanma sürecinin gelişimine paralel olarak anlatılması, ebeveyn-çocuk terapileri, grup terapileri ve oyun terapilerinin yapılması, sosyalleşecekleri aktivitelere yönlendirilmesi gibi varolan ihtiyaçlarına yönelik uygulamalarının gerçekleştirilmesinin çocukların üstün yararına olacağı düşünülmektedir.

5. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki çiftlerin deneyim ve ihtiyaçları doğrultusunda bu süreçte ne tür sorunlarla karşılaştıklarını ve karşılaştıkları sorunlarla nasıl baş ettiklerini, aile arabuluculuğu ve boşanma danışmanlığı uygulamalarına yönelik bir ihtiyaçlarının mevcut olup olmadığını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Benimsenen bir diğer amaç ise hem bu ihtiyaçlara görünürlük kazandırmak hem de aile arabuluculuğu ile boşanma danışmanlığı uygulamalarına ilişkin önerilerde bulunmaktır.

Araştırma kapsamında, 11 kadın ve 9 erkek yetişkin katılımcıyla görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan bu katılımcılar, evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma sürecindeki bireylerden oluşmaktadır. Görüşmecilerin yaş aralığı 25-58 arasında değişmektedir. Eğitim durumları ilköğretim, ortaokul, lise, ön lisans ve üniversite mezunu olarak değişmekle birlikte çalışan 11 katılımcı ve çalışmayan 9 katılımcı bulunmaktadır. Evlilik birlikteliği süresi, 5 yıl ile 18 yıl arasında değişim gösterirken; katılımcıların boşanma davasını açma tarihleri 2 katılımcının 2022 yılı iken 18 katılımcımızın 2023 yılıdır.

Bu çalışma kapsamında görüşülen katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda iki ana tema belirlenmiştir. Bunlar, boşanmaya götüren evlilik süreci ve boşanma sürecidir. Boşanmaya götüren evlilik süreci ana temasının alt teması, evlilik sürecinde yaşanan ve boşanma sürecini olumsuz etkileyen sorunlardır. Bu alt temanın kodları ise; bağımlılık, var olan sorunları çözememe, şiddet, çocukların maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarını karşılamama, üçüncü kişilerin aile içi sorunlara müdahalesi, ilgisizlik ve şiddetten oluşmaktadır. Boşanma süreci ana temasının alt temaları ise; boşanma sürecinde yaşanan sorunlar, boşanma sürecinin çocuklara etkisi, boşanma sürecindeki destek ağları, boşanma sürecinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri başlıklarında ele alınmış olup boşanma sürecinde yaşanan sorunlar alt temasının kodları; hizmetlerin sınırlılığı, maddi konularda zorlanma, velayet konusunda anlaşamama, boşanma sürecinin uzun sürmesi, belirsizlik hissetme, suçlanma, yalnız hissetme ve yorgun hissetme olduğu, boşanma sürecinde destek ağları alt temasının kodları; dini destek ve aile ve arkadaş desteği olduğu, boşanma sürecinin çocuklara etkisi alt temasının kodları; velayetin kötüye

kullanımı, çocukların yaşanan durumlardan olumsuz etkilenmesi, çocukların ihtiyaçlarına destek olmama olduğu ve son olarak boşanma sürecinde yaşanan durumlara yönelik çözüm önerileri alt temasının kodları; ebeveynlere yönelik boşanma danışmanlığı, çocuklara yönelik boşanma danışmanlığı ve aile arabuluculuğudur. Belirlenen bu temalar, alt temalar ve kodlar doğrultusunda değerlendirilme yapılmıştır.

5.1. BOŞANMAYA GÖTÜREN EVLİLİK SÜRECİ

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, boşanma fenomenine odaklanırken öncelikle boşanma sürecinin ana kaynağını oluşturan ve nasıl devam edeceğini şekillendiren evlilik sürecinin de ele alınarak başlanmasının gereksinimi anlaşılmıştır. Dolayısıyla ilk ana tema olarak boşanmaya götüren evlilik süreci belirlenmiştir. Evlilik sürecinin alt teması olarak ise, evlilik sürecinde yaşanan ve boşanma sürecini olumsuz olarak etkileyen sorunlar belirlenmiştir. Bu alt temanın kodları ise, bağımlılık, var olan sorunları çözememe, çocukların maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarını karşılamama, üçüncü kişilerin aile içi sorunlara müdahalesi, ilgisizlik ve şiddet olarak belirlenmiştir.

5.1.1. Evlilik sürecinde yaşanan ve boşanma sürecini olumsuz etkileyen sorunlara yönelik bulguların değerlendirilmesi:

Evlilik sürecinde farklı birçok sorun yaşanabilmesinin yanı sıra bu sorunların çözümlenmemesi durumunda hem bu sorunlar çiftleri boşanmaya sürüklerken hem de boşanma sürecinin zorlu geçmesine de sebep olmaktadır. Bu çalışma kapsamında elde edilen veriler, evlilik birlikteliğinde yaşanmış olan, bağımlılık, var olan sorunları çözememe, çocukların maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarını karşılamama, üçüncü kişilerin aile içi sorunlara müdahalesi, ilgisizlik ve şiddet sorunlarının boşanma sürecini çekişmeli hale getirerek olumsuz etkilediğini göstermiştir.

Bağımlılık dediğimiz kavram birçok nesneye, kişiye ve/veya duruma yönelik olarak gelişebilmektedir. Gelişen bağımlılıklar, evlilik birliğinde aile içi ilişkileri etkilemektedir. Sancar (2017) bağımlı kişinin toplumdaki soyutlanması, hem eş olarak hem de ebeveyn olarak rol ve sorumluluklarını aksatması, eşi ile olan duygusal ilişkisinin zedelenmesi, iş performansında düşüş, öz bakımda aksama gibi durumların yaşanabildiğini ifade etmiştir.

Ögel (2010) bağımlılığın, tüm aile sistemini etkileyen bir durum olduğunu ve boşanma riskini arttırdığını kabul edildiğini belirtmiştir. Ayrıca eşlerinde alkol bağımlılığı olan kadınların evlilik doyumlarının düşük, stres düzeylerinin ise oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (O'Farrell vd., 1981; aktaran Çakır, vd., 2022). Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde de, bağımlılığın hem evlilik birliğinde hem boşanma sürecinde sorun yaşanmasına sebep olduğu görülmüştür. Belirtilen bağımlılıklara bakıldığında bunların; şans oyunları, alkol, uyuşturucu, çevrimiçi oyunlar olduğu görülmektedir. Bu bağımlılıklarla evlilik birliği içerisinde baş edilememesine bağlı olarak boşanma sürecinde tarafların yalnız ve suçlanmış hissetmesi, bağımlılığın artması, bağımlılığa sahip olan tarafın müşterek çocuklarla kişisel ilişkisinin kısıtlanması gibi durumları da doğurduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bağımlı ebeveynlere sahip olmanın çocuklar üzerinde önemli etkileri mevcuttur. Ebeveyni bağımlı olan çocuklarda, daha az bağlı ve stabil ilişki kurma şekli, yetişkinlikte bağımlılığın oluşması riski, bilişsel işlevlerde düşüklük, okul başarısında düşüş, depresyon, anksiyete, düşük özgüven gibi sorunlar oluşabilmektedir (Ögel, 2010). Ebeveyn ve çocuk arasındaki kişisel ilişkinin kısıtlanması bu sorunlarla karşılaşma riskini arttırabilir ve çocukların yetişkinliklerine varan olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Evlilik birliğinde bağımlılığın sorun yaşanmasına sebep olmasının yanı sıra boşanma sürecinin zorlayıcılığının da çiftlerde bağımlılık oluşmasına sebebiyet verebildiği görülmüştür. Chilcoat ve Breslau (1996) da boşanma sürecinde ciddi sağlık sorunları ve alkol kullanımı risklerinde bir artış olduğunu belirtmiştir (aktaran Sayan Karahan, 2022).

Ayrıca katılımcıların boşanma sürecinde bağımlılık tedavisine yönelik ücretsiz bir yönlendirme ve tedavi beklentilerinin de olduğu görülmektedir.

İkinci konu olarak, var olan sorunları çözememe alt temasını değerlendirmek gerekirse; insan, canlı bir varlıktır ve sürekli olarak başka insanlarla da ilişki halindedir. Bu ilişkilerde sorunların yaşanması, devam etmesi, çözülmesi veya çözülememesi olası durumlardır. Evlilik birlikteliğinde eşler arasındaki ilişkide de sorunlar yaşanabilmektedir. Önemli olan ise bu sorunların biriktirilmeden çözümlenmesidir. Sağlıklı bir ilişki içerisinde olan eşler birbirleri ile karşılıklı olarak çatışmaları ele alabilmeli ve konuşabilmelidirler (Güllü, 2015). Fakat gerçekleştirilen görüşmelerde tam

tersi şekilde ifadeler görülmüştür. Sonuçlara bakıldığında, çiftler arasında yaşanan sorunların görmezden gelindiği, sorundan uzaklaşmak için evden uzaklaşıldığı, sorundan sonra küsüldüğü ve sorun hakkında konuşulmadığı, sorunların üstünün kapatıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca sorunların çözümü için ruh sağlığı alanında tanı ve tıbbi müdahaleyi planlama sürecinde yer alan (Karakoç ve Duran, 2015) ve devlet tarafından hastanelerde ücretsiz bir şekilde sunulan psikiyatri servisine başvurulduğu görülmüştür. Ancak çiftlerin arasında yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkların çözümünde ruh sağlığı alanında tanı koyan ve müdahale eden psikiyatristler tarafından yazılan ilaçların da yarar sağlamadığı anlaşılmıştır. Aile içerisinde yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkların taraflara tanı koymadan önce taraflar çevresi içerisinde ele alınmalı ve çatışma ve uyuşmazlıklar geniş bir perspektifte ele alınmalıdır. Ardından çatışma ve uyuşmazlıkların çözümlenmesine odaklanılmalıdır. Çözülemediği çatışma ve uyuşmazlıklar tarafların hem zaman hem de enerji kaybetmelerine sebep olurken aynı zamanda yeni çatışmaların ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır (Ünal, 2010). Tarafların sağlıklı bir iletişim kurmalarını destekleyecek ve hem bireysel hem de çift olarak güçlendirecek, yaşanan çatışma ve uyuşmazlıkları bireylerin eşit katılımı ile çözümlen bir meslek grubu olan sosyal hizmetin müdahalelerinin önemli bir yere sahip olacağı düşünülmektedir.

Yapılan görüşmelerde, çiftlerin profesyonel bir destek almadıkları, kendilerinin konuşarak çözmeye çalıştıkları zamanlarda da sorunlarını sağlıklı bir biçimde çözüme kavuşturamadıkları görülmektedir. Evlilik birlikteliğinde birikmiş sorunların ise çiftleri boşanmaya bir adım daha yakınlaştırdığı ve boşanma sürecinde de bu sorunların çözümlenmemesinin çiftler arasında duygusal uzaklığı ve çatışmayı artırarak sağlıklı iletişimi azalttığı anlaşılmaktadır. Bu noktada da yukarıda Ünal (2010) tarafından belirtilen ifadeyi tekrar etmek doğru olacaktır. Çözülemediği çatışma ve uyuşmazlıklar yeni çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Canel (2011) göre, her evlilikte yaşanması muhtemel olan çatışmaları ve anlaşmazlıkları çözümlenebilmek evlilik birliğinde sorun yaşanma riskini azaltmaktadır. Dolayısıyla var olan sorunların tespit edilmesinin ve profesyoneller eşliğinde çözümlenmesinin desteklenmesinin evlilik sonlanacaksa bile sağlık bir boşanma süreci ve boşanma sonrası için oldukça oldukça önemli olduğu aşikardır.

Üçüncü konu olarak, çocukların hem maddi hem de manevi açılardan ebeveynleri tarafından karşılanması gereken ihtiyaçları bulunmaktadır ve bunların karşılanması ebeveynlerin sorumlulukları arasında yer almaktadır. Aile içi rol dağılımında ebeveynler, çocuklarının fiziksel, duygusal ve maddi ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. (İplikçi ve Şahin Acar, 2019). Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, taraflardan birinin evlik birlikteliğinde veya boşanma sürecinde çocukların maddi ve/veya manevi ihtiyaçlarını karşılamaması durumunun taraflar arasında olumsuzluk doğurduğu; ebeveynin çocuk ile sevgi bağının, sağlıklı iletişim örüntüsünün, duygu ve düşünce paylaşımının olmaması, çocuğun bakımına destek olmaması, eğitim ve sağlık gereksinimleriyle ilgilenmeme, maddi ihtiyaçlarını karşılamaması, zaman ayırmama ve şiddet uygulama durumların yaşandığı görülmektedir. Görülen durumlar çocukların ebeveynleşmesi, ebeveyn yabancılaşması, ebeveyn-çocuk ilişkisinin olumsuz etkilenmesi gibi sonuçlar doğurma riskini arttırmaktadır. Çocuğun yüksek yararı açısından dünyaya geldiği ilk andan itibaren ebeveynleri ile kuracağı ilişki ve bağın sağlıklı bir şekilde olması gerekmektedir (Koyuncu Şahin, 2021). Ancak ebeveyn-çocuk ilişkisinin olumsuz etkilenmesi ve bağın zedenlenmesi çocukların dünyayı korkulacak, güvensiz bir yer olarak algılamalarına neden olmaktadır (Yörükoğlu, 2000; aktaran Saygı, 2011). Minuchin ve arkadaşları (1967), ebeveynler tarafından rol ve sorumluluklarının yerine getirilmediği durumlarda aile içinde rol karmaşasının meydana gelebildiğini ve çocukların ebeveynleşebildiğini ifade etmişlerdir (aktaran Akün, 2017). Ayrıca ebeveyn yabancılaştırması da velayet konusunda sık sık karşılaşılan bir durum olmakla birlikte çocuğun bir ebeveyni tarafından diğer ebeveynine yönelik bilinçli ve planlı olarak yabancılaştırılmasıdır (Torun, 2011).

Dördüncü konu olarak, üçüncü kişilerin aile içi sorunlara müdahalesi başlığına bakıldığında, çiftlerin evlilik birliktelikleri içinde yaşadıkları sorunları çift olarak halledemedikleri noktada profesyonel olmayan üçüncü kişilerin (aile veya arkadaş) sorunlara müdahil olduğu, taraflara yönelik suçlayıcı bir tutum sergiledikleri ve bu durumun sorunların çözülmesi aksine çiftlerin ilişkisini olumsuz olarak etkilediği görülmüştür.

Beşinci konu olarak sevgisizlik ve ilgisizliktir. Sevgi ve aşk duyguları, birbirine yabancı olan iki insanı bir araya getirmekte ve bir arada tutmaktadır. Fakat yalnızca bu duyguların

hissedilmesi yeterli değildir, evli olunan kişiye hissedilen özel duyguları göstermek ve hissettirmek gerekmektedir. Bu sayede ilişkinin uzun soluklu olmasına katkı sağlanmaktadır (Canel, 2011). İlişkilerde sevgi ve ilgi bağı ilişkinin devamlılığı açısından önemlidir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde de, evlilik birliğinde yaşanan ilgisiz tutuma bağlı olarak tarafların birbirine yeterli ve sağlıklı zaman ayıramaması, tarafların sorumluluklarını yerine getirmemesi, çiftlerin birlikte aktiviteler gerçekleştirilmemesinin taraflarda öfke, kırgınlık ve kızgınlık gibi olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmektedir.

Son konu, en önemli ve en vurgulanması gereken konulardan biri olan şiddet... Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, evlilik birliğinde tarafların hem birbirlerine hem de çocuklara karşı şiddet uyguladıkları, bu şiddetin fiziksel, psikolojik ve ekonomik boyutlarda olduğu görülmüştür. Psikolojik şiddet, hakaret, küfür etme ve eşinin dış görünüşü hakkında olumsuz yorumlarda bulunulması şeklinde gerçekleşirken; ekonomik şiddet eşinin çalışmasına müsaade etmeme şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Şiddetin uzun süre devam ettiği, bazı katılımcıların şiddet uygulayan tarafın şiddetin ardından pişmanlığını belirten cümleler kullanmasına rağmen şiddet uygulamayı tekrarladığını ifade ettiği görülmektedir. Mevcut araştırmanın önemli bir ayağını oluşturan aile arabuluculuğu aile içinde şiddet durumu görüldüyse kesinlikle uygulanmamaktadır. Dolayısıyla boşanma davası açmış olan bireylerin aile içi şiddet öyküsü olup olmadığı arabulucular ve mahkemeye bağlı olarak çalışan sosyal çalışmacılar tarafından dikkatli bir biçimde değerlendirilmelidir.

5.2. BOŞANMA SÜRECİ

Boşanma süreci, birçok yeniliğe açılan kapıları, umutları ve umutsuzları, mutlulukları ve mutsuzlukları, farklı boyutlarda ve içeriklerde sorunları, çocuklarla ve sosyal çevreyle ilişkileri, değişen rol ve sorumlulukları içermektedir. Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde de boşanma süreci ana temasına bağlı olarak boşanma sürecinde yaşanan sorunlar, boşanma sürecinin çocuklara etkisi, boşanma sürecindeki destek ağları, boşanma sürecinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri alt temalarının önemli olarak öne çıktığı görülmüştür. Bu alt temalara bağlı olarak kodlar belirlenmiştir. Boşanma sürecinde yaşanan sorunların kodları; hizmetlerin sınırlılığı, maddi konularda

zorlanma, velayet konusunda anlaşamama, boşanma sürecinin uzun sürmesi, belirsizlik hissetme, suçlanma, yalnız hissetme ve yorgun hissetmedir. Boşanma sürecindeki destek ağlarının kodları; dini destek ve aile ve arkadaş desteğidir. Boşanma sürecinin çocuklara etkisinin kodları; velayetin kötüye kullanımı, çocukların yaşadıkları durumlardan olumsuz etkilenmesi, çocukların ihtiyaçlarına destek olmamadır. Son olarak boşanma sürecinde yaşanan durumlara yönelik çözüm önerilerinin kodları; ebeveynlere yönelik boşanma danışmanlığı, çocuklara yönelik boşanma danışmanlığı ve aile arabuluculuğudur.

5.2.1. Boşanma sürecinde yaşanan sorunlara yönelik bulguların değerlendirilmesi

Boşanma, önemli değişim ve dönüşümlerin gerçekleştiği ve bu değişim ve dönüşümlere bağlı olarak ise birtakım sorunların yaşanabildiği, sorunlara bağlı olarak olumsuz duyguların hissedilebildiği ve bazı beklentilerin olduğu bir süreç olarak görülebilir. Bu çalışmada da boşanma sürecinin zorluklarının aktarılmasının amacı süreci olumsuz bir süreç olarak tanımlamak değil tam aksine gereksinimleri görünür kılarak sürecin kolaylaştırılmasına katkı sağlamaktır.

Boşanma süreci, sadece bireysel düzeydeki değişkenlerden etkilenmemektedir. Aynı zamanda ailevi, sosyal, hukuki ve ekonomik değişkenlerden de etkilenmektedir. Boşanma sürecinde bireyler, evlilik ilişkilerinde ve boşanma süreci boyunca yaşadıkları çeşitli sorunları geride bırakmaya çalıştıkları bir süreçten geçerler (Bilgin ve Barut, 2024). Özellikle evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma süreci, anlaşmalı boşanma sürecine kıyasla oldukça uzun ve yıpratıcı geçebilen bir süreçtir. Yaşanan sorunları geride bırakmak ve tekrar güçlenebilmek için ise tarafların birtakım beklentileri ve ihtiyaçları olmaktadır. Bu beklenti ve ihtiyaçların Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 2. Maddesine göre sosyal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti tarafından vatandaşlara sunulması gerekmektedir. Sosyal devlet tanımlarına bakıldığında farklı birçok tanım olmakla birlikte, insan onuruna yaraşır asgari yaşam standartlarını sağlamak, sosyal adaletin gerçekleşmesi için devletin ekonomik ve sosyal hayata aktif biçimde müdahale ederek bireylere, bireysel ve politik hakların yanı sıra sosyal ve ekonomik haklar da sunan bir anlayış olarak özetlenebilir (Gümüş, 2010; aktaran Karaca ve Çam, 2019). Sosyal devlet tanımına ters düşercesine araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde boşanma

sürecinde hizmet sınırlılığı olduğu görülmüştür. Boşanma sürecinde hizmet sınırlılıklarının hangi noktalarda olduğuna bakıldığında; katılımcıların psikolojik ve hukuksal açılardan ihtiyaçlarının olduğunu, boşanma sürecinin uzun sürmesinin, boşanmayla birlikte yeni bir yaşam düzeni kurmaya çalışan katılımcıların maddi açılardan yıpranmasına sebep olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca bilgi eksikliği, danışmanlık ihtiyacı, psikolojik destek beklentilerinin olduğu ve bu beklentilerini kendi başlarına karşılamamanın maddi olarak zorluk yarattığı ve beklentilerine yönelik adli sistem içerisinde ücretsiz olarak sunulan hizmetler bulamadıkları anlaşılmaktadır. Özellikle hukuki olarak, tarafların boşanma sürecinin işleyişi, velayet ve kişisel ilişki, hak ve sorumlulukları noktalarında ücretsiz danışma ihtiyaçlarının olduğunun vurgulanması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca hizmet sınırlılığının katılımcılarda; yorgunluk, yalnızlık ve üzüntüye sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer değerlendirilmesi gereken konu ise, tarafların müşterek çocuklarının velayeti konusunda anlaşamamasıdır. Katılımcıların, müşterek çocukları davaya tarafmışçasına konumlandıkları, velayet ve kişisel ilişki noktalarında çocuğun yüksek yararını gözetmenin aksine tabiri caiz ise çocukları karşı tarafı tehdit etmek için kullanan, kişisel ilişkiyi engelleyen davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Boşanma süreci ebeveynler için olduğu kadar çocuklar için oldukça zor bir dönemdir (Furstenberg ve Kiernan, 2001). Sergilenen bu tutum çocukların boşanma sonrası sürece uyum sağlamalarını olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Müşterek çocukların diğer ebeveyni ile de kişisel ilişki kurmasının desteklenmesi velayeti elinde bulunduran ebeveynin sorumlulukları arasındadır. Müşterek çocuğun sağlıklı bir biçimde gelişimini sürdürmesi amacıyla ebeveynler çift olarak ayrılrsa da ebeveyn olarak ayrılmamaları ve çocuğun kişisel ilişki hakkı sahibi olan ebeveynle çatışmasız bir şekilde iletişim kurabilmesi için ebeveynlerin boşanma sonrası süreçte birbirleriyle işbirliği içinde olmaları çocuğun yüksek yararı açısından önemlidir. Medeni Kanunu'nun 324. Maddesine göre de, ebeveynlerden her biri, diğerinin çocuk ile kişisel ilişkisini olumsuz etkilemekten kaçınmakla yükümlüdür. Dolayısıyla kişisel ilişki bir taraf için hakken bir taraf için de yükümlülük olarak da tanımlanabilir. Bu dönemin çocuklarda davranış sorunları, okul başarısında düşüş, depresyon gibi durumlar yaratabildiği görülebilmektedir ve bu durumlarla baş edebilmenin, çocuğun boşanmaya uyum sağlamasının en önemli yollarından biri de

boşanma sonrasında çocukların ebeveynleriyle kaliteli ve devamlılığı olan bir ilişki kurmasıdır (Öngider, 2013).

Boşanma süreci kendi içerisinde; tazminat, nafaka, mal paylaşımı, müşterek çocukların velayeti, kişisel ilişki tesisi gibi konularda anlaşmazlık ve çatışma içeren bir süreçtir. Taraflar arasında yaşanan anlaşmazlık ve çatışmalar sonucunda boşanma davası çekişmeli bir hal alabilmekte ve dava süreci oldukça uzun sürebilmektedir. Boşanma sürecinin uzun sürmesi ise tarafları sosyal, psikolojik ve ekonomik olarak olumsuz etkilemektedir (Erikel ve Kamalova, 2023). Evlilik birliği temelden sarsılmış boşanma süreci yani yaygın olarak bilinen adıyla çekişmeli boşanma davası, anlaşmalı boşanma sürecine kıyasla daha uzun sürebilen bir süreçtir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde de sürecin uzamasının; katılımcıları maddi ve manevi yönlerden olumsuz etkilediği, yeni bir yaşam düzeni oluşturmalarını geciktirdiği, velayet ve kişisel ilişki kararının kesinleşmemesine bağlı olarak çocukların ve ebeveynlerin olumsuz etkilenmesine sebep olduğu görülmektedir. Dolayısıyla boşanma davasında yaşanan anlaşmazlıklar ile çatışmaların bir aile arabulucusu desteğiyle çözümlenmesine destek olunması ve hem tarafların eşit katılımı hem de haklarının eşit bir biçimde gözetilerek mutabakata vardıkları yasal bağlayıcılığı olan bir anlaşma hazırlanması sürecin uzamasının önüne geçecektir. Böylece sürecin hem tarafların hem de müşterek çocukların yüksek yararına olacağı düşünülmektedir. İl (2009) de aile arabuluculuğun en önemli avantajlarından birinin, mahkeme sürecini kısaltması olduğunu, tarafların mahkeme tarihlerini beklemediği ve zaman kaybının yaşanmadığını ifade etmiştir. Aile arabuluculuğuna başvurulurken dikkat edilmesi gereken husus ise kuramsal çerçeve kısmında sık sık vurgulandığı gibi aile içi şiddet olup olmadığıdır. Aile şiddet durumunda hem ulusal hem de uluslararası mevzuatı arabuluculuğu yasaklamıştır. Uygulayıcıların özellikle bu husus üzerinde durması ve değerlendirmesi gerekmektedir.

Belirsizlik hissetme koduna bakıldığında, katılımcıların bu süreçte farklı açılardan birçok belirsizlik hissettiği görülmüştür. Tarafların; boşanma sürecinin tamamlanmamasına bağlı olarak rol belirsizlikleri hissettikleri, çocuklarına yönelik nasıl bir ebeveynlik tutumu içerisinde olmaları gerektiğine, boşanma sürecinin işleyişine, velayet ve kişisel ilişki tesisine ve yeni yaşam koşullarına dair belirsizlikler hissettikleri görülmektedir. Boşanma sürecinde belirsizlik hissetmek olağandır fakat önemli olan bu belirsizliklerin

aydınlatılması için gerekli hizmetlerin sunulmasıdır. Boşanma danışmanları ve aile arabulucuları işbirliğinde tarafların belirsizliklerinin aydınlatılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Aile arabulucuları hukuki danışmanlık vermezler fakat kanunlar, hukuki terminoloji ve mahkeme sürecini genel çerçevesine dair taraflara bilgilendirme yapabilirler (Parkinson, 2018). Boşanma danışmanları ise, ailelerin ilişki kurma biçimlerini, yakınlık düzeylerini, güç derecelerini ve üyelerinin rollerini değiştirmelerine yardımcı olmakta ve böylece ailenin daha etkin bir şekilde çalışmasını desteklemektedir (Zımpara, 1994; aktaran Green, 2010). Böylece aile arabulucuları, tarafından uygulanacak uygulamalar tarafların sahip oldukları haklar ve boşanma sürecinin hukuki açısına dair aydınlatırken; boşanma danışmanlarının, tarafların boşanma sonrası yeni yaşam koşullarına uyum sağlama, ebeveyn rol ve sorumlulukları, ebeveyn-çocuk ilişkisi gibi konularda aydınlatacağı düşünülmektedir.

Suçlanma da, önemli bir kod olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanma süreci, ataerkil bir ülke olan Türkiye koşullarında hala olumsuz olarak etiketlenmeye devam etmektedir. Hatta tabiri caizse “Yuva yıkma” olarak tanımlanmaktadır. Literatüre bakıldığında boşanma sürecinde suçlanma ve damgalanma genellikle kadınların maruz kaldığı durumlar olarak ele alınmıştır. Ataerkil kültürde boşanan kadın daha da yalnızlaşmakta, ailesi, yakın çevresi ve toplumun geneli tarafından türlü baskılara maruz kalmaktadır (Bogolub, 1991). Gerçekleştirilen görüşmelerde bunu doğrular biçimdedir. Ancak yapılan görüşmelerde erkeklerin de boşanmadan ve boşanmaya sebep olan davranışlar sergilemesinde dolayı suçlandıkları ve sosyal çevre tarafından dışlandıkları görülmüştür.

Boşanma sürecinde tarafların, eşinden ve bazı durumlarda çocuklarından ayrılması söz konusudur. Yaşanan bu ayrılık durumuna, sosyal çevre tarafından suçlanma, sosyal desteğin olmaması, duygu ve düşünce aktarımı yaparak boşaltım yaşayabilecekleri ve hukuki alanda belirsizliklerini giderecek profesyonel desteklerin olmaması ve hizmetlerin sınırlılığı durumlarına bağlı olarak katılımcıların kendilerini yalnız hissettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra katılımcıların, evlilik birlikteliklerinde de eşleri ile sevgi, iletişim ve rol paylaşımı eksikliğine bağlı olarak da yalnız hissettiklerini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Yalnızlık hissi ile baş edebilmek için ise alkol kullanımına başvurulduğu görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen tüm zorluklar, yeni bir yaşama giden yoldan geçerken yeni rol ve sorumluluklar, sürecin getirdiği sorunlarla baş etmek, var olan sorunları çözememe, psikolojik ve maddi açılardan yıpranma, sosyal desteğin olmaması ve hizmetlerinin sınırlılığı durumlarının katılımcıların yorgun hissetmesine sebep olduğu görülmektedir. Yeni bir yaşam kurmak ve yeni yaşama uyum sağlamak için tarafların yorgun değil güçlü hissetmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yorgun hissetmelerine sebep olan konular üzerinde çalışılması ve nasıl düzeltilebileceğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Boşanma danışmanları, yeni rol ve sorumluluklara uyumu, sürecin getirdiği sorunlarla baş etmeyi, var olan sorunları çözümlenmesine destek olmayı sağlarken; aile arabulucuları hem tarafları hakları ve süreç hakkında bilgilendirecek hem de tarafların anlaşmaya varmalarını sağlayarak süreci kısaltacaktır. Böylece taraflar psikolojik ve ekonomik açılardan en az biçimde olumsuz etkilenecek, yorgun hissetme durumu da ortadan kalkacaktır.

5.2.2. Boşanma sürecindeki destek ağlarına yönelik bulguların değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelere bakıldığında katılımcıların profesyonel bir destek almaktan ziyade sorunlarını dini destek ve sosyal çevre desteğiyle çözümlenmeye çalıştıkları görülmektedir. Yalnızca birkaç kişinin boşanma sürecini yönetmesi açısından avukat desteği aldığı ve bir kişinin de psikiyatri desteğine başvurduğu görülmüştür.

Boşanma sürecinde, dini destek önemli bir mekanizma olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları sorunlarla baş etmek ve psikolojik sağlıklarını korumak için profesyonel bir destek almadıkları ve bunun yerine sık sık dua ve ibadet ettikleri, Allah'a sığındıkları görülmektedir. Din insanlara güven, koruma ve bağlanma hissi vererek sonuçları bakımından psikohijyenik ve neredeyse psikoterapik etki yaratabilmektedir (Frankl, 2011; aktaran Lameei ve Bilici, 2023). Fakat kısa vadede bireylere dua ve ibadet etmek iyi gelse de uzun vadede yaşadıkları sorunları çözümlenmeyecektir. Tarafların profesyonel bir desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır.

Katılımcılar tarafından, aile ve arkadaş desteği de tıpkı manevi destek gibi önemli bir sosyal destek mekanizma olarak görülmektedir. Katılımcıların, sorunlarını profesyonel

bir destek olarak çözüme ulaştırmaya çalışamadıkları aksine aile ve arkadaşlarının desteğiyle çözümlenmeye çalıştıkları, manevi olarak aile ve arkadaşlarının kendilerine destek oldukları, bu desteğin kendilerini güçlü hissettirdiği anlaşılmaktadır. Fakat aile, sosyal çevre ve/veya dini desteğin bireylerin kısa süreliğine rahatlamasına katkı sunarken; uzun süreli rasyonel çözümler sunmadığı düşünülmektedir (İl, 2001).

5.2.3. Boşanma sürecinin çocuklara etkisine yönelik bulguların değerlendirilmesi

Velayet ve kişisel ilişki, boşanma sürecinde önemli durumlardır. Wang ve Amato, boşanma sonrasında ebeveyn davranışlarının çocuğun boşanmaya uyumunu ne yönde etkilediğini inceledikleri bir araştırmada, yüksek ebeveyn desteği ve denetimi, şiddet içermeyen disiplin edici yolları kullanan ebeveynlerin çocuklarında daha yüksek akademik başarısı, daha az davranış problemleri, daha iyi bir ruhsal sağlık, daha az bağımlılık yapıcı madde kullanma ve olumlu bir benlik algısı olduğu görülmüştür (Aktaran Öngider, 2013). Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, velayetin kötüye kullanıldığı ve müşterek çocukların diğer ebeveynle kişisel ilişki kurmasının çocuğun birlikte kaldığı ebeveyn tarafından kısıtlandığı, çocuğa yönelik ebeveyn yabancılaştırması yapıldığı ve mahkeme kararı çıkana kadar müşterek çocukların diğer ebeveynle kişisel ilişki kurmasının kısıtlandığı görülmektedir. Sergilenen bu tutumlar çocuğun yüksek yararına aykırıdır. Çocuğun her iki ebeveynine de eşit biçimde ihtiyacı bulunmaktadır. Boşanma sürecinin zorlayıcı doğasından çocuğun en az şekilde etkilenmesinin sağlanması ebeveyn rol ve sorumlulukları arasındadır. Aksi takdirde boşanmanın ardından çocukta yetişkinliğe varan olumsuz etkiler görülebilir.

Bir diğer konu ise boşanma sürecinde evden ayrılmış olan ebeveynin ayrılıkla birlikte ebeveyn rol ve sorumluluklarından da ayrılmasıdır. Amato ve Gilbreth'in boşanma sonrasında baba ile çocuk ilişkisinin çocuğun psikolojik durumuna etkilerini inceledikleri bir çalışmada, babaların çocuklarıyla ilgili birçok sorumluluktan uzaklaştıklarını görülmüştür. Araştırma verilerine göre, babalar boşanma ile birlikte çocuklarından da tabiri caiz ise boşanmışlardır. Böyle bir durum varlığı sebebiyle çocuklar, babaları tarafından daha az sevildikleri, istendikleri ve önemsendikleri gibi değerlendirmeler yapabilmektedirler. Buna paralel olarak boşanmış ailelerin çocuklarının evli ailelerin

çocuklarına kıyasla daha bağımlı ve hassas, sorunlarla baş etmede daha yetersiz hissettikleri belirtilmektedir (Aktaran Öngider, 2013). Çocukların, maddi ve manevi ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu ihtiyaçlarının ebeveynleri tarafından karşılanması ebeveyn sorumlulukları arasında yer almaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde; çocuklara maddi olarak destek olunmadığı, çocukların sevgi ve ilgi bağının kurulmadığı ve/veya devam etmediği, çocuğun bakım ihtiyaçlarına destek olunmadığı, çocuk ile boşanma sürecinde kişisel ilişki kurulması yönünde talepte bulunulmadığı görülmektedir.

Çiftlerin destek almadan tek başlarına çözüm bulamadıkları sorunların çözümlenmesinde, olumsuz duygu durumlarının iyileştirilmesinde, boşanma gibi önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı tabiri caizse “kriz” dönemlerinin öncesinde ya da sonrasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümü için danışmanlık, rehberlik, eğitim vb. aile eş, ebeveyn, kardeş ilişkilerine, yeni yaşama adaptasyona ve haklarının öğrenilmesine destek olmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.). Dolayısıyla boşanma danışmanlığına hem çocuğun yeni yaşama uyum sağlaması için destekleme hem de ebeveynlere değişen rol ve sorumluluklarını öğretme, aileyi güçlendirme, aile üyeleri arasında sağlıklı iletişimi sağlama konularında ihtiyaç duyulduğu aşikardır.

5.2.4. Boşanma sürecinde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerilerine dair bulguların değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, yukarıdaki bölümlerde de değerlendirildiği üzere, katılımcıların birçok alanda sorun yaşadıkları görülmüştür. Bu bölümde ise boşanma sürecinde yaşadıkları sorunlar ve gereksinim duydukları ihtiyaçlar doğrultusunda sundukları öneriler değerlendirilecektir.

İlk etapta katılımcıların ebeveyn olarak karşılaştıkları sorunlara bakıldığında, karşımıza boşanma sürecinde ve boşanma sonrası süreçte değişen ebeveyn rol ve sorumluluklarına uyum sağlamakta zorluk yaşadıkları, çocuklarına nasıl yaklaşmaları gerektiğini bilemedikleri görülmektedir. Bu noktada boşanma danışmanları ebeveynlere değişen rol ve sorumluluklarını konusunda bilgilendirici ve yol gösterici olabilmelerinin yanı sıra onları güçlendirerek yeni yaşam koşullarına uyum sağlamalarını ve daha mutlu, daha güçlü ebeveynler olmalarını destekleyebilecekleri düşünülmektedir.

Ebeveynlerin değişen yaşam koşulları, ebeveyn-çocuk ilişkisinde zorlanma, evlilik birliğinden gelen ve çözümlenmemiş sorunlar, boşanma sürecinde yaşanan sorunlara bağlı olarak ruhen yoruldukları ve kendilerini yalnız hissettikleri görölmektedir. Dolayısıyla duygularını paylaşacakları, psikolojik olarak desteklenecekleri ve eşleri ile evlilik sürecinden gelen ve boşanma sürecinde de devam eden sorunlarını çözümlmelerine ve uzlaşmalarına destek olacak hizmetlere ihtiyaç duydukları görölmektedir. Ayrıca ihtiyaçları profesyonellerce karşılanmadığı için katılımcıların belirtilen ihtiyaçlarını aile, arkadaş ve manevi destek ile gidermeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Yine boşanma danışmanlarının katılımcıların bu ihtiyaçlarını giderme noktasında faydalı olacağı düşünölmektedir.

Ebeveynler ayrıca boşanma sürecinde sahip oldukları haklar, velayet ve kişisel ilişki tesisi konuları hakkında bilgi eksikliği yaşamaktadırlar. Velayet ve kişisel ilişki tesisi konuları hakkında eşleriyle ortak bir noktada mutabakata varamadıkları için boşanma süreci çekişmeli bir hal almakta ve uzamaktadır. Uzayan boşanma süreci tarafları maddi ve manevi yönlerden yıpratmaktadır. Katılımcıların ifade ettikleri beklentilere bakıldığında boşanma sürecine, velayet ve kişisel ilişki hakkında haklarına dair bilgi almak istedikleri, boşanma sürecinde eşleriyle anlaşmaya varamadıkları konular hakkında profesyonel bir destek eşliğinde uzlaşmalarının desteklenmesini bekledikleri anlaşılmıştır. Sorun ve beklentiler değerlendirildiğinde tarafların aile içi şiddet öyküsü yok ise aile arabuluculuğu uygulamalarının sorun ve beklentileri çözüme kavuşturmak noktasında yarar sağlayacağı düşünölmektedir.

Peki belirtilen beklentiler hem kadın hem de erkek katılımcılar için aynı mıdır? Bu soru perspektifinde katılımcıların yanıtları değerlendirildiğinde, kadın katılımcıların kendilerine yönelik psikolojik destek beklentilerinin olduğu, konuşmak ve birileri tarafından dinlenilmek istedikleri, iş bulmak için yönlendirilmeye ihtiyaç duydukları, şiddet maruz kaldıkları ve eşlerinin boşanmayı kabul etmedikleri bu yüzden sürecin bir an önce bitmesi beklentisi içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Erkeklerin ise özellikle ücretsiz olarak boşanma sürecinde sahip oldukları haklar, velayet ve müşterek çocukla kişisel ilişki tesisi konularında profesyonel bilgilendirilme ihtiyaç duydukları görölmektedir. Kadınların da boşanma sürecinin hukuki yönüyle ilgili haklarını öğrenme beklentileri bulunmaktadır fakat erkeklerde bu durumun özellikle vurgulandığı

görülmüştür. Araştırma kapsamında görüşülen kadınların psikolojik desteğe erkeklerden daha fazla ihtiyaç duyması kadınların evlilik birliğinde ve boşanma sürecinde yaşanan sorunlardan duygusal açıdan daha mı fazla etkilendikleri sorusunu akıllara getirmektedir? Toplumsal cinsiyet eşitsizliği perspektifinden bakıldığında kadın katılımcıların iş bulmak için yönlendirilmeye ihtiyaç duyduklarını belirtmeleri, değişen yaşam koşullarında kadınların erkeklere kıyasla ekonomik olarak daha fazla etkilendikleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca evlilik birliğinde şiddet maruz kaldığını ve eşinin boşanmayı kabul etmediğini ifade eden kadın katılımcılar da bulunmaktadır. Dikkat edilmesi gereken nokta şiddet öyküsü olduğu için aile arabuluculuğuna uygun olmadığıdır. Fakat şiddet maruz kalan kadınlar, boşanma süreci sonrası yaşama uyum sağlaması, ebeveyn rol ve sorumlulukları, çocukla ilişkisi gibi konularda boşanma danışmanlığı uygulamalarından yararlanabilirler.

Hem erkek hem de kadın katılımcılarda değişen ebeveyn rol ve sorumlulukları hakkında bilgilendirilme ve eğitime ihtiyaçları bulunmaktadır. Ayrıca müşterek çocukların yeni yaşam şartlarına uyumu kolaylaştırmak için desteğe, çocuk için psikolojik desteğe, ebeveyn-çocuk ilişkisinin desteklenmesine, eşiyile aralarında yaşanan anlaşmazlıkların bir profesyonel eşliğinde çözümlenmesini ve boşanma sürecinin kısa sürmesi beklentilerinin olduğu görülmüştür.

İkinci etapta ise müşterek çocukların sorunları ve ihtiyaçları değerlendirilecektir. Katılımcı ebeveynlerin ifadeleri doğrultusunda, ebeveynlerin kendi ihtiyaçlarının yanı sıra boşanma sürecine şahit olmuş ve yaşam koşulları ebeveynleriyle birlikte değişmiş olan müşterek çocukların da yaşadıkları sorunların ve ihtiyaçlarının olduğu görülmektedir. Bu noktada katılımcıların ifadelerine bakıldığında, çocukların yaşanan değişime adapte olabilmeleri ve şahit oldukları olumsuz durumları sağlıklı bir biçimde atlatamayacak olmalarından endişelendikleri, sağlık ebeveyn-çocuk ilişkisinin yeniden nasıl kurulacağı ve devam ettirileceği konularında bilgi eksikliği hissettikleri görülmektedir. Ayrıca müşterek çocukların boşanma sürecine yönelik hissettikleri duygu ve düşüncelerini paylaşabilecekleri, okul yaşamlarına devam etmeleri hususlarında çocuklara destek olacak bir profesyonele erişemedikleri ve tüm bu konularda ücretsiz danışmanlık hizmetleri beklentilerinin olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde, bireylerin evlilik sürecinde şiddet, var olan sorunları çözememe, bağımlılık, çocukların ihtiyaçlarına destek olmama ve ilgisizlik gibi sorunları belirgin olarak yaşadıkları ve bu sorunlara yönelik devlet tarafından sunulan ücretsiz ve kolay ulaşılabilecekleri, profesyonel bir destek bulamadıkları görülmektedir. Bu sebebe bağlı olarak ise kök ailelerine ve sosyal çevrelerine aile içi çatışma çözümü için başvurdukları anlaşılmaktadır. Kök aile ve sosyal çevrenin desteği tarafların kendilerini yalnız hissetmemeleri açısından yararı olmuş olsa da mevcut çatışmaların uzun vadeli çözümünde katkı sunamadıkları görülmektedir.

Katılımcıların evlilik birliğinde yaşadıkları ve çözümleyemedikleri sorunların, boşanma sürecini de olumsuz olarak etkilediği şeklinde değerlendirilmektedir. Mevcut sorunların çözümlenmemiş olması ve boşanma sürecinde yeni sorunların oluşmasına bağlı olarak katılımcılarda yalnızlık, yorgunluk ve belirsizlik duygulanımlarının oluşturduğu ve ayrıca müşterek çocukların yanında kalmadığı ebeveyninin müşterek çocukların maddi ve manevi ihtiyaçlarına destek olmadığı, çocukların davaya taraf hale getirilmeye çalışılarak diğer ebeveynle ilişkisinin kısıtlanmaya çalışıldığı, taraflar arasında velayet ve kişisel ilişki konularında uzlaşmanın sağlanamadığı görülmektedir. Ek olarak boşanma kararı alan katılımcıların aile ve sosyal çevre tarafından suçlandıkları, mevcut düzenine devam etmeleri için yönlendirilmeye çalışıldıkları da anlaşılmaktadır. Aile ve sosyal çevre baskısına hem kadınların hem de erkeklerin maruz kaldığı, sosyal çevrenin her iki tarafa da evliliği devam ettirmek için baskı yaptığı ve evliliği bitirdiği için suçladığı görülmüştür.

Katılımcılar, tıpkı evlilik sürecinde olduğu gibi boşanma sürecinde de hem evlilik birliğinden gelen çözümlenmemiş sorunlara hem de boşanma sürecinde eklenen yeni sorunlara yönelik ücretsiz, profesyonel bir destek bulamamış ve katılımcılar hizmetlerin sınırlılığından dolayı şikayetlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar boşanma sürecinde de sorunlarını; aile, sosyal çevre ve manevi destek ile çözmeye çalışmışlardır. Profesyonel olmayan bu desteklerin duygusal ve manevi olarak katılımcılara iyi geldiği görülse de sorunları profesyonel bir biçimde çözen kalıcı destekler olmadığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların, boşanma sürecinde yaşadıkları sorunların çözümlerine yönelik sundukları önerilere bakıldığında, psikolojik açıdan olumsuz etkilendikleri, belirsizlik, yorgunluk, hüznün ve güçsüzlük gibi duygulanımlara sahip oldukları ve bu durumlara bağlı olarak ücretsiz bir şekilde sunulan boşanma danışmanlığı beklentilerinin ve gereksinimlerinin olduğu; boşanma sürecinde yaşadıkları çatışma ve anlaşmazlıklara yönelik olarak ki bu görüşmelerin özellikle velayet ve kişisel ilişki konularını dahil eden, tarafların iyilik halini eşit bir biçimde gözeterek ortak bir paydada buluşmasını destekleyen ücretsiz bir şekilde sunulan aile arabuluculuğu beklentilerinin ve gereksinimlerinin olduğu; ayrıca boşanma sürecindeki hak ve sorumluluklarına dair hukuki danışmanlık yapan ücretsiz aile arabuluculuğu beklentilerinin ve gereksinimlerinin olduğu; aile üyelerinin ortak katılımı ile mevcut sorunlarının çözülmesine, yeni yaşam koşullarına adapte olmaya, yeni rol ve sorumluluklarını neler olduğu ve bunların nasıl doğru şekilde yönetileceği, ebeveyn olarak rol ve sorumluluklarına, müşterek çocukların yeni yaşam düzenine adaptasyona dair ücretsiz boşanma danışmanlığı beklentilerinin ve gereksinimlerinin olduğu görülmektedir.

ÖNERİLER

Aile arabuluculuğuna yönelik öneriler

Aile arabuluculuğu, müşterek çocuğun velayeti ve kişisel ilişkinin tesisi, eş ve çocuk nafakası, çocuk ve eşlerin refahına, iletişime ve etkileşime yönelik düzenlemeler ve mal paylaşımı gibi çiftler arasındaki tüm sorunlara dair tarafların anlaşmaya varmalarını desteklemektedir (Bailey, 2000; aktaran Şen, 2013). Ailenin üyeleri arasındaki uyuşmazlıkların dostane bir biçimde çözülmesi için tarafların uyuşmazlık yaşadıkları konularda müzakere etmelerinin desteklendiği ve süreç sonunda tarafların haklarının eşit bir biçimde gözetildiği ve tarafların mutabakata vardığı, hukuki olarak bağlayıcı olan bir anlaşmanın hazırlandığı bir uygulamadan oluşmaktadır (Özbek, 2005). Aile içi şiddet durumu mevcut ise ulusal ve uluslararası mevzuata göre aile arabuluculuğu yasaklanmıştır. Aile şiddet durumunda taraflar arasında güç eşitsizliği olabilir ve bu durum arabuluculuğun ruhuna uygun değildir. Aile arabuluculuğunda tarafların eşit ve gönüllü katılımı, kendilerini rahatça ifade edebilmeleri ortak bir mutabakata varılabilmesi için gereklidir. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Etkin Arabuluculuk Rehberi (2012)'ne göre arabulucular, uluslararası hukuk ve normatif çerçeve hakkında bilgi sahibi

olmalı, insan haklarını ihlal eden cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete genel af sağlayan barış anlaşmalarını onaylayamayacakları konusunda net olmaları gerektiği belirtilmiştir. Tüm bu çerçeveler doğrultusunda araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler değerlendirildiğinde katılımcıların boşanma sürecine dair hukuki açıdan bilgilendirilme beklentilerinin olduğu, özellikle velayet ve kişisel ilişki konularında haklarını öğrenmek istedikleri, boşanma sürecinde eşleriyle anlaşmazlık yaşadıkları konularda profesyonel bir destek eşliğinde uzlaşmak ve böylece sürecin süre bakımından kısalmasını bekledikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla aile arabuluculuğu uygulamalarının aile şiddet öykü yoksa tarafların uzlaşmalarına destek olması için ücretsiz aile arabuluculuğu uygulamalarının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Aile arabuluculuğu uygulamasının, çiftlerin rahatlıkla ulaşabileceği şekilde konumlandırılan merkezlerde aile arabuluculuğu yapma yetkinliği bulunan kişilerce ücretsiz sunulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların öncelikli beklentilerinden biri ücretsiz olması yönünde olduğu görülmüştür. Tarafların aile arabulucusuna başvurusu üzerine aile arabulucusunun taraflarla gerçekleştirilecek görüşme için bir randevu oluşturması ve hem bireysel hem de tarafların her ikisiyle birlikte olacak şekilde görüşmeler gerçekleştirilmesinin çatışma ve uyuşmazlıkların çözümünde yararlı olacağı düşünülmektedir. Aile arabulucusu tarafından gerçekleştirilecek olan görüşmelerin içeriğinde ise; velayet ve kişisel ilişki, evlilik birliğinden gelen ve boşanma sürecini olumsuz etkileme ihtimali olan sorun ve uyuşmazlıklar, iletişim sorunları konularının yer almasını gerektiği araştırma kapsamında yapılan görüşmeler doğrultusunda belirlenmiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerde aile arabulucusu tarafından aile şiddet öyküsüne rastlanırsa görüşme sonlandırılmalı ve taraflar avukata yönlendirilmelidir.

Aile arabuluculuğu uygulaması modern anlamda ilk olarak bazı Kanada ve Amerika şehirlerinde 1970'lerin başında aile mahkemesine bağlı hizmetlerde kullanılarak gelişmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde ise en az 30 yıllık bir geçmişi olmakla birlikte İngiltere'de 1970'lerin sonlarına doğru uygulamaları görülmeye başlanmıştır. (İl, 2009). Genel olarak bakıldığında birçok gelişmiş ülkede 1980'lerden itibaren uygulamada yer alan aile arabuluculuğu, evlilik birliği temelden sarsılmış ancak kendilerini baskı altında olmadan özgürce ifade edebilen boşanma sürecindeki çiftlerin arasındaki çatışma ve

uyuşmazlıkların çözümünü destekleyen, velayet ve kişisel ilişki tesisi gibi konularda da tarafların ve müşterek çocukların yüksek yararını gözeterek ortak bir noktada buluşmalarını destekleyen bir uygulama olarak sunulmaktadır. Türkiye’de ise arabuluculuğa dair mevzuata bakıldığında HUAK’ın olduğu görülmektedir fakat HUAK genel olarak arabuluculuğu düzenlerken özelde aile arabuluculuğuna dair ilkelere ve sınırlılıklara yer vermemiştir. Dolayısıyla HUAK’ta düzenlemeler yapılmasının ya da özel bir aile arabuluculuğu kanunun oluşturulmasının aile bireyleri ve toplumun yüksek yararı için önemli gelişmeler sunabileceği düşünülmektedir.

Türkiye’de mahkemeye bağlı olarak da ücretsiz aile arabuluculuğu hizmeti de sunulmalıdır. Evlilik birliğinin temelden sarsılması ve taraflar arasında uzlaşmanın gerçekleşmediği durumlarda hâkimin istemi doğrultusunda, 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (AMK) m.7’ye göre sulhe ve uzlaşmaya teşvik amacıyla taraflar Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü’ne bağlı uzmanlarla yani psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanlarıyla da görüşmeler gerçekleştirebilmektedirler. Fakat bu görüşmelerin de uygulamada yalnızca velayet ve kişisel ilişki tesisi ve/veya boşanma durumlarında çocukların yüksek yararının korunması için inceleme ve değerlendirme içeren görüşmelerden ibaret kaldığı bilinmektedir (Mutlu, 2017). Uzmanlar tarafından velayet ve kişisel ilişki doğrultusunda gerçekleştirilen bu görüşmelerde ayrıca tarafların arabuluculuk ihtiyaçlarının olup olmadığının değerlendirilmesi ve arabuluculuk ihtiyacının varlığı durumunda tarafların Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü bünyesinde yer alması önerilen aile arabuluculuğuna yönlendirileceği bir uygulamanın sunulması önerilmektedir. Bu uygulamada da müşterek çocukları olan ailelerin velayet, kişisel ilişki, nafaka, müşterek çocuğun yeni yaşam koşulları, eğitim ve bakım konularındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesinin desteklenmesi şeklinde işlemesi önerilmektedir.

Hem mahkeme dışında hem de Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü’ne bağlı olarak sunulan aile arabuluculuğu uygulamalarının, çağımızın gelişen teknolojisine uyum sağlaması ve kolay erişilebilmesi açılarından çevrim içi kanallar aracılığıyla da sunulması önerilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde genel olarak aile arabuluculuğu, hukuk ve sosyal hizmet eğitimlerini almış olan profesyonellerce yürütülmektedir. Hukuk eğitimi almış olanlar, boşanmanın

yasal bir olay olarak görüldüğü yapısal bir bakış açısını benimsemektedirler. Dolayısıyla arabuluculuğu daha çok menkullerin dağılımı, mali desteğin boyutu ve niteliğiyle ilgili sorunların çözümü etrafında ele almaktadır. Terapötik eğitim almış olanlar ise, bu konulara ek olarak boşanmanın kişisel bir süreç olarak görüldüğü psikolojik bir bakış açısını benimseye daha yatkınlardır. Dolayısıyla arabuluculuğu daha çok, çocukların yüksek yararı ilkesini benimseyerek duygularla başa çıkmaya, iletişim sorunlarını çözmeye, stresle başa çıkmaya yönelik olarak yürütmektedirler (Irving ve Benjamin, 1995). Dolayısıyla Türkiye’de sunulması önerilen aile arabuluculuk uygulamalarının içeriği, kimler tarafından, hangi şartlarda ve hangi resmi makamlara bağlı olarak yürütülebileceğine dair Aile Arabuluculuğu Yönetmeliği’nin sosyal hizmet uzmanları ve hukukçuların iş birliğinde hazırlanması önerilmektedir.

Boşanma Danışmanlığına Yönelik Öneriler

1. Ebeveynlere Yönelik Boşanma Danışmanlığı Önerileri

Boşanma danışmanlığı, ailelerin ilişki kurma biçimlerini, yakınlık düzeylerini, güç derecelerini ve üyelerinin rollerini değiştirmelerine yardımcı olmakta ve böylece ailenin daha etkin bir şekilde çalışmasını desteklemektedir (Zımpara, 1994; aktaran Green, 2010). Çiftlerin destek almadan tek başlarına çözüm bulamadıkları sorunların çözümlenmesinde, olumsuz duygu durumlarının iyileştirilmesinde, boşanma gibi önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı tabiri caizse “kriz” dönemlerinin öncesinde ya da sonrasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümü için danışmanlık, rehberlik, eğitim vb. aile eş, ebeveyn, kardeş ilişkilerine, yeni yaşama adaptasyona ve haklarının öğrenilmesine destek olmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.). Boşanma danışmanlığı, boşanma süreci devam eden ve boşanmış nüfusun, kişisel ve evlilik çatışmaları ve zorlukları hakkında iç görü ve anlayış kazanmaları ve karar vermeleri için yeterli duygusal güç kazanmaları ve boşanmadan kaynaklanan sorunlarla daha yeterli ve sorumlu bir şekilde başa çıkmalarını desteklemeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler ışığında; boşanma sürecinde olan katılımcıların kendilerini yorgun, üzgün, güçsüz ve yalnız hissettikleri, kadınların psikolojik desteğe ihtiyaç duyduklarını, iş bulmakta ve ekonomik olarak zorlandıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Neredeyse tüm katılımcıların değişen

yaşam koşullarına bağlı olarak çocuklarıyla nasıl iletişim kurmaları gerektiğini bilemedikleri, değişen ebeveyn rol ve sorumluklarına dair bilgilendirme beklentisi içerisinde oldukları, kadın katılımcıların birileri tarafında dinlenilmek ve anlaşılmak, iş bulmak için yönlendirilme beklentilerinin olduğu, erkek katılımcıların boşanma sürecinde anne yanında kalan çocuklarıyla ilişkisinin olumsuz etkilendiği ve kişisel ilişkisinin kısıtlandığı, boşanma sürecine yönelik bağımlılık davranışlarının geliştiği görülmüştür.

Mutlu ve sağlıklı bir toplum için ebeveynlere büyük rol düşmektedir. Çocuklarımız toplumumuzun geleceğini inşa edecek olanlardır. Mutlu ve sağlık çocuklar için ise mutlu ve sağlıklı ebeveynlerin olması gerekmektedir. Boşanma davasının açılması ile birlikte yeni bir yaşam düzenine adım atan ve kurulu olan düzenlerini geride bırakan boşanma sürecindeki ebeveynlere yönelik olarak yerel yönetimler tarafından tarafların kolayca erişebilecekleri noktalarda boşanma danışmanlığı uygulamalarının ücretsiz bir biçimde sunulduğu merkezler kurması önerilmektedir. Bu merkezlerde araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler ışında;

- Taraflar bu süreçte kendilerini yorgun, üzgün, güçsüz ve yalnız hissettiklerini belirtmelerinden dolayı her ne kadar yalnızca kadınlar psikolojik desteğe ihtiyaç duyduklarını ifade etseler de her iki tarafa da yeni yaşam koşullarına uyum sağlaması ve güçlenmesi için oturumların yapılması önerilmektedir.
- Boşanma süreciyle birlikte değişen ebeveyn rol ve sorumluluklarına tarafların uyum sağlaması için boşanma danışmanlarının bilgilendirici oturumlar yapması önerilmektedir. Bu oturumlar, tıpkı Kanada'da olduğu gibi ayrılık ve boşanmanın ebeveynler ve çocukları üzerindeki duygusal etkileriyle başa çıkmasını; boşanma veya ayrılık sonrasında ebeveyn olmanın bazı zorluklarıyla başa çıkmayı hem ebeveynlerin birbiriyle hem de çocuklarıyla daha iyi iletişim kurmasını, sorunları çözmeyi ve ebeveynlerin birlikte ebeveynlik yapma tekniklerini öğretmeyi içermesi önerilmektedir.
- Kadın katılımcılar eşlerinin boşanmayı kabul etmediklerini ve buna bağlı olarak boşanma sürecinde uzlaşamadıklarını belirtmiştir. Bu doğrultuda boşanma danışmanlarının taraflar arasındaki iletişimi güçlendirici çalışmalar yapılması önerilmektedir.

- Kadın katılımcıların iş bulmak için yönlendirilme beklentileri bulunmaktadır. Böyle bir durumda boşanma danışmanlarının kadınları yeni yaşamlarına daha güçlü bir biçimde uyum sağlamaları, ekonomik özgürlüklerini elde edebilmeleri açısından kadını bilgilendirmesi ve iş bulma için destek olacak kurumlara yönlendirmesi önerilmektedir.
- Boşanma sürecinde bağımlılık geliştiğini ifade eden katılımcılar boşanma danışmanları tarafından tespit edilmeli ve hem bireyim hem de çocuğun yüksek yararı için tedavi merkezlerine yönlendirilmesi önerilmektedir.
- Erkek katılımcıların boşanma sürecinde anne yanında kalan çocuklarıyla ilişkisinin olumsuz etkilendiği, kişisel ilişki kurmalarının kısıtlandığı ya da toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda bakım rolünün babadan ziyade annede olması sebebiyle babanın çocuğun bakımı konusunda yeterli bilgiye olmadığı görülmüştür. Kadın katılımcıların bu konuda babanın çocukların bakımını üstlenemeyeceği düşüncesi bulunmaktadır. Bu düşünceye yönelik olarak babalara babalık rol ve sorumlulukları üzerine danışmanlık verilmesi önerilmektedir. Böylece babanın da çocuk bakımı ve sorumluluğu konusunda eşit paylaşım ve sorumluluk almasının destekleneceği düşünülmektedir.
- Ebeveyn ve çocuk ilişkisinin sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi ve gerekli olması durumunda yeniden kurulması amacıyla çocuğun yüksek yararı ve iyilik hali için ebeveyn ve müşterek çocuklarının birlikte katıldıkları grup etkinlikleri düzenlenmesi önerilmektedir. Evlilik birliğinde ve boşanma sürecinde eşler arasında yaşanan çatışmaların ardında eşler bu etkinliklere birlikte katılmayı tercih etmeyebilir. Dolayısıyla eşler isterse her ikisinin de müşterek çocuğuyla birlikte katılabilmeleri önerilmektedir. Bu etkinliklere bu süreçten geçen diğer aileler ve çocukların da zaman zaman eşlik etmesinin ve ailelerin deneyim paylaşımı yapmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Yerel yönetimlerce kurulan boşanma danışmanlığı merkezlerine ek olarak mahkemeye başvurmuş boşanma sürecindeki çiftlerin boşanma sürecini daha kolay ve dostane bir biçimde geçirebilmeleri, çatışma, uyuşmazlık ve iletişim sorunlarını çözümlenmeleri açısından adliye bünyesinde yer alan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'nde aile arabuluculuğu ile iş birliği içerisinde çalışan boşanma danışmanlığı uygulamalarının

başlatılması önerilmektedir. Yukarıda aile arabuluculuğunda anlatıldığı gibi Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'ne velayet ve kişisel ilişki tesisi konularında görüşme yapılması için yönlendirilmiş olan ailelerin uzmanlar tarafından gerek görülmesi durumunda boşanma danışmanlığına yönlendirilmesi önerilmektedir. Bu uygulamanın içeriğinde, hem bireysel hem çift olarak mevcut sorun ve uyuşmazlıklara, evliliklerini sonlandıran konulara, iletişim sorunlarına, hissedilen duygulara ve sahip olunan düşüncelere, velayet ve kişisel ilişki konularına yönelik terapötik uygulamaların sunulması; bu uygulamaların tarafların kendini ifade edebileceği ve tarafların aile içi şiddet öyküsü yoksa ve tarafların rızası varsa birbirini dinleyebileceği, uzlaşabilmek için sağlıklı bir tartışabildiği, geleceğe yönelik ortak hedefler belirleyebildiği sağlıklı, gizliliğin temel alındığı ve sessiz bir ortam sunulması önerilmektedir.

2. Çocuklara Yönelik Boşanma Danışmanlığı Önerileri

Yerel yönetimlerce boşanma sürecindeki ailelere yönelik boşanma danışmanlığı merkezlerinin kurulması yönünde öneride bulunulmuştur. Bu merkezlerin, ailelerin boşanma sürecinde gereksinim duyabilecekleri ihtiyaçlarına müdahale edebilecek biçimde tasarlanmalı ve merkezlerin bireysel başvuruların dışında aile mahkemeleri ile de bağlantılı olarak çalışması önerilmektedir. Aile mahkemelerinin kendilerine bildirdiği ve bölge içerisinde yaşayan çocuklu ailelerin takibinin boşanma danışmanlarınca yapılması önerilmektedir. Boşanma danışmanları, boşanma sürecindeki ailelere ulaşarak ebeveynlerle ve çocuklarla görüşme sağlamanın ardından biyopsikososyal durumları ve ihtiyaçları doğrultusunda bir rapor hazırlayarak merkez içerisinde gerekli olan eğitimlere, terapilere veya danışmanlık hizmetlerine yönlendirmeler yapmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde hem ailelerin takibinin kolaylaşacağı hem de mevcut sorunların hızlıca ve multidisipliner bir biçimde çözüm bulacağı kanısı mevcuttur.

Bu merkezlerde sunulacak uygulamalarının içeriklerinin ise şu şekilde olması önerilmektedir:

- Ayrılık sürecinde çocukların, iki evli yaşama geçtikleri ve bir ebeveynini uzun süre görememe ya da daha az görme, ebeveynler arasında yaşanan olumsuz durumlara şahit olma gibi durumlar yaşayabildikleri bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerdeki katılımcıların ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu

doğrultuda çocuklara yönelik olarak, duygu ve düşüncelerini rahatlıkla paylaşabilecekleri, olumsuz duygu ve düşüncelerini dönüştürmelerine destek sağlayacak bireysel ve grup terapileri sunulmalıdır.

- Boşanma danışmanı eşliğinde, çocukların boşanma sürecinde yaşadıkları sorunlar ile başa çıkmalarını sağlayacak stratejiler geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlayan bireysel ve grup görüşmeleri yapılmalıdır.
- Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların akranlarıyla sosyalleşebilecekleri, spor yapabilecekleri, çeşitli oyunlar oynayabilecekleri, resim yapabilecekleri, enstrüman çalabilecekleri ya da yeni bir ilgi alanında kurs alabilecekleri programlar sunulmalıdır.
- Boşanma sürecindeki çocukların ve ebeveynlerinin birlikte katılabilecekleri uygulamalar düzenlenmelidir. Bu uygulamalar, hem eğlence içerikli olup ebeveyn ve çocukların birlikte katılarak yaptığı etkinlikleri hem de ebeveyn-çocuk ilişkisinde yaşanan sorunların çözümlenmesi ve katılımcıların duygu ve düşüncelerini paylaşabilecekleri danışmanlıkları içermelidir.
- Boşanma sürecinde çocukların okul başarılarında herhangi bir düşüş olup olmadığı noktasında okullarındaki rehber öğretmenleriyle iletişim halinde olunmalıdır. Okul başarısında olumsuz bir etki yaşanması halinde boşanma danışmanlarının çocuk ile iletişime geçerek bunun sebeplerini araştırması, gerekli müdahaleleri ve yönlendirmeleri yapması önerilmektedir.
- Hem ebeveynlere hem de çocuklara yönelik olarak boşanma danışmanlığının kimler tarafından ve nasıl sunulacağına dair bir yönetmelik hazırlanmalıdır. Boşanma danışmanlığını, 4 yıllık sosyal hizmet ve psikoloji lisans bölümlerinden mezun öğrencileri boşanma danışmanlığı eğitimi almalarının ardından yapılabilmelidirler.
- Son madde olarak, hem aile arabuluculuğuna hem de boşanma danışmanlığına yönelik olarak ebeveynlerin ve çocukların ihtiyaç duydukları eğitimler, hukuki bilgiler, terapötik araçlar çevrim içi olarak da profesyonellerce hazırlanmalı ve aileler gerek duyduklarında çevrim içi kanallarda bu uygulamalara kolayca

ulaşabilmelidirler. Bunlar video, podcast, film, bilgilendirici metin, broşür, yararlı oyunlar, 7/24 ulaşabilecekleri sesli ve/veya mesaj yoluyla danışmanlık hizmetlerini içermelidir. Bu şekilde çağın getirdiği gelişmelere de uyum sağlanmış ve erişebilirliğin artırılmış olunacağı düşünülmektedir.

3. Sosyal Hizmet Eğitime ve Uygulamalarına Yönelik Öneriler

Sosyal hizmet disiplinde, aile ve çocuk önemli bir yere sahip kavramlardır ve sosyal hizmet eğitiminde de sık sık bu kavramların üstünde durulmaktadır. Fakat aile ve çocuk kavramlarıyla önemli bir bağı bulunan boşanma danışmanlığı ve aile arabuluculuğu uygulamalarının sosyal hizmet lisans eğitiminde ve uygulama alanında gereksinim duyulduğu ölçüde yeri bulamadığı görülmektedir. Buna karşın dünya örneklerine bakıldığında aile arabuluculuğu uygulamalarının sosyal hizmet uzmanlarının bilgi ve becerilerinden yararlandığı görülmektedir. Örneğin ABD’de arabuluculuğun hangi meslek elemanlarınca yapılabileceği belirtilmemiş olmasına karşın aile arabulucunun hem arabuluculuk sürecine dair eğitim ve öğretime sahip olması gerektiği hem de aile hukuku, aile içi ihmal ve istismar, çocuğun eğitilmesi ve gelişimi, kültür ve farklılıklar gibi konularda da eğitim alması gerektiği belirtilmiştir (Fırat, 2024). Ayrıca California Eyaleti’nde bir aile mahkemesi arabulucularının; çocuk gelişimi, aile dinamikleri ve ayrılık, boşanma ve travmanın etkileri hakkında bilgili, eğitilmiş ruh sağlığı profesyonelleri olduğu belirtilmiştir (California Courts, 2024). Kanada’ya baktığımızda yine aile arabuluculuğun hangi meslekler tarafından yürütüleceğine dair kesin sınırlar olmamasına karşı uygulamaların; aile içi uyuşmazlıkların çözülmesine, boşanma, ayrılık ve boşanma sonrası sürece, ebeveynlere, çocuklara ve onların arasındaki ilişkiye, yaşlı bakımına, çocuğun yüksek yararına ve refahına, evlat edinmeye odaklandığı görülmektedir (Family Mediation Canada, 2024). Almanya’da 2008 yılında yürürlüğe giren Aile Çatışmalarında Arabuluculuk İçin BAFM Kılavuzu’na göre, aile arabuluculuğunun uygulayıcılarının; psikodinamik ve aile-dinamik süreçlerinin, gelişim psikolojisinin, aile gelişim sürecinin yetişkinler ve çocuklar için önemi, çatışma yönetimi ve çatışmanın sosyal ve psikolojik koşulları hakkında bilgi ve algıya sahip olması gerekmektedir. Ek olarak; doğru konuşma ve müzakere için, ilgili psikolojik, aile dinamiği ve sosyal bilim yaklaşımları, yöntemleri ve eylem biçimleri hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Belirtilen tüm bu yetkinliklere bakıldığında sosyal hizmet

uzmanlarının eğitim süreçlerinde bu yetkinlikleri kazandıkları bir eğitim sürecinden geçtikleri bilinmektedir. Sosyal hizmet meslek olarak, insanların sorun çözme, baş etme ve gelişme kapasitelerini arttırmayı amaçlamaktadır (Pincus ve Minahan, 1973; aktaran Duyan, 2003). IFSW 2014 tanımına göre sosyal hizmet, insan hakları ve sosyal adalet temelinde insanların iyilik halini arttırmayı, kişiler arası ilişkilerde problem çözmeyi, sosyal değişim ve gelişmeyi, sosyal uyumu ve insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmesini teşvik etmektedir. Uygulamalarında hem bireyin iyilik haline hem de toplumun genelinin iyilik haline odaklanmaktadır (Tuncay, 2017). Görüldüğü üzere uygulamalarda belirgin benzerlikler bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sosyal hizmet uzmanlarının da katkısıyla yürütülen bu uygulamalara Türkiye’de de gereksinim olduğu bu araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde anlaşılmış ve önceki bölümlerde detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Dolayısıyla bu uygulamaların doğru ve etkili bir biçimde Türkiye’de de sunulması ve yaygınlaştırılması açısından boşanma danışmanlığı ve aile arabuluculuğu uygulamalarının ayrı ayrı sosyal hizmet lisans eğitiminde yerini alması önerilmektedir. Böylece hem önemli bir işsizlik oranına sahip sosyal hizmet uzmanlarına yeni bir istihdam alanı oluşturulması hem de multidisipliner bir eğitimden geçmiş olan sosyal hizmet uzmanları eşliğinde boşanma sürecindeki çiftlerin ve müşterek çocuklarının boşanma sürecinden olumsuz bir biçimde etkilenmeden geçmelerine destek olacağı düşünülmektedir.

4. İleride Yapılacak Araştırmalara İlişkin Öneriler

Bu araştırma, Ankara Adliyesi’ne hakkında velayet ve kişisel ilişki tesisi konularında sosyal inceleme raporu düzenlenmesi için yönlendirilmiş bireylerle gerçekleştirilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen bireyler boşanma sürecinin kırılğan yapısından dolayı araştırma amacı ve içeriği anlatılmış olmasına rağmen fikirlerini belirtirken çekingen hissetmişlerdir. Ayrıca araştırma kapsamında yapılan görüşmeden önce sosyal inceleme raporu için görüşme yapılmasına bağlı olarak katılımcılarda zaman sorunu, benzer şeyleri tekrar anlatmaktan dolayı detayları anlatmaktan kaçınma, müşterek çocukların beklemek istememesi gibi durumlar yaşanmıştır. Dolayısıyla ileride bu konuda çalışma yapacak olan araştırmacı arkadaşlarımızın, sosyal inceleme raporu sürecinde görüşme yapmaktansa kartopu yöntemiyle boşanma sürecindeki çiftlere ulaşması ya da sosyal inceleme raporu sonrasında katılımcılarla ileriye yönelik ortak bir görüşme tarihi

belirleyerek çiftlerin kendilerini daha rahat hissedebilecekleri ve ifade edebilecekleri, gizliliğin ve sessizliğin temel alındığı bir mekânda görüşmelerini gerçekleştirmeleri önerilmektedir.

Ayrıca aile arabuluculuğunun ve boşanma danışmanlığı uygulamalarının ayrı ayrı derinlemesine ele alınması önerilmektedir. Bu şekilde, değerli iki uygulamanın daha detaylı incelenmesinin ve anlaşılmasının mümkün olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abels, P., & Abels, S. L. (2001). *Understanding Narrative Therapy: A Guidebook For The Social Worker*. New York: Springer Publishing Company.
- AÇEV. (2015). Çocuklar Neye İhtiyaç Duyarlar?. <https://www.acevokuloncesi.org>.
- Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, Resmi Gazete 24997 (18 Ocak 2001). Kanun No. 4787.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (t.y.). *Aile Danışmanlığı Ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti*.
https://www.aile.gov.tr/Raporlar/ATHGM/aile_danismanligi.pdf
- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2014). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
<https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/tbna2014-kitap.pdf>
- Akkirman, A. D. (2016). Etkin Çatışma Yönetimi ve Müdahale Stratejileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 1-11.
- Akün, E. (2017). Çocukluktaki Ebeveynleşme Yaşantılarının Özellikleri ve Birey Üzerindeki Etkileri. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(10), 219-246.
- Alexander, N., Gottwald, W. ve Tenczek, T. (2003). Mediation in Germany: The Long and Winding Road. *Global Trends in Mediation. Research Collection School Of Law*, 179- 212.
- Alexander, N. (2008). The Mediation Metamodel: Understanding Practice. *Conflict Resolution Quarterly. Research Collection School Of Law*, 26 (1), 97-123. https://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/1863.
- Allan, R. (2016). The use of Emotionally Focused Therapy with Separated or Divorced Couples. *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy*, 50 (3-S), 62-79.

- Altaş, H. (2020). *Palyatif Bakımda Hasta Yakınlarının Maneviyat Düzeylerinin Ölüme Karşı Tutumlarına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Amato, P. R. (2003). Reconciling Divergent Perspectives: Judith Wallerstein, Quantitative Family Research, and Children of Divorce. *Family Relations: An Interdisciplinary. Journal of Applied Family Studies*, 52(4), 332–339. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00332.x>.
- Anastasiu, I. (2012). The Social Functions Of The Family. *Euromentor Journal*, 3(2). <https://www.semanticscholar.org/paper/THE-SOCIAL-FUNCTIONS-OF-THE-FAMILY-Ionu/1059fe1c7eb6c4b1e9b8dacc7d5734cc5a002824>.
- A Path to Wellness (2024). *The Diverging Path: Divorce Counselling*. www.apathtowellness.com/.
- Arabuluculuk Daire Başkanlığı, (2020). *Aile ve Miras Hukukunda Uzman Arabuluculuk*. Ankara.
- Arıkan, Ç. (1992) *Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma*, Şafak Matbaası, Ankara.
- Armstrong, H. (2022). *Divorce Mediation*. Findlaw Staff. www.findlaw.com.
- Barsky, A. (2001). Understanding Family Mediation From A Social Work Perspective. *Canadian Social Work Review*, 18 (1), 25-46.
- Bezirksamt Reinickendorf von Berlin. (t.y.). *Erziehungs- und Familienberatung (EFM)*. <https://www.berlin.de/ba-lichtenberg/auf-einen-blick/buergerservice/familie/artikel.280234.php#efb02>.
- Bilgin Ö. ve Barut Y. (2024). Boşanma Sürecindeki Bireylere Dair Tanımlayıcı Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 299-311.
- Bogolub, E.B. (1991). Woman and Mid-life Divorce: Some Practice Issues. *Social Work*, 36, 428-434.

- Börü, L. (2020). *Aile Arabuluculuğu Konusunda Güncel Gelişmeler. II. Uluslararası Hukuk ve Kadın Sempozyumu*. TBB Yayınları. Ankara. 1043- 1061.
- Bush, R. A. B. ve Pope, S. G. (2002). Changing the Quality of Conflict Interaction: The Principles and Practice of Transformative Mediation. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 67-96. scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/162.
- Cabılar, B. Ö., ve Yılmaz, A. E. (2022). Boşanma ve Boşanma Sonrası Uyum: Tanımlar, Modeller ve Uyumun Değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 1-11. <https://doi.org/10.18863/pgy.910766>.
- Cafcass. (2023). *Help in Planning Together for Children*. <https://www.cafcass.gov.uk/parent-carer-or-family-member/my-family-involved-private-law-proceedings/help-planning-together-children>.
- Can, Y., & Aksu, N. B. (2016). Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 888-902. <https://doi.org/10.17755/esosder.258824>.
- Canel, A. N. (2011). *Evlilik ve Aile Hayatı*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Centrone, T.J. (2007). *Study of the Practice of Family Mediation*. Yüksek Lisans Tezi. The Florida State University. College Of Human Sciences.
- California Courts. (2024). *What to Expect from Family Court Mediation*. <https://selfhelp.courts.ca.gov/child-custody/what-to-expect-mediation>.
- CEICDATA National Bureau Of Statistics. (2021). *China Population: Divorce Rate*. <https://www.ceicdata.com/en/china/population-no-of-marriage-and-divorce/population-divorce-rate>.
- Chang, J. Ve Kier, C.A. (2016). Introduction to the Special Issue: Divorce in the Canadian Context- Interventions and Family Processes. *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy*, 50 (3-S), 1-4.

- Cirit, İ. R. (2018). *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*. Uluslararası Süreli Yayın.
- Cohen, S. N. (1985). Divorce Therapy An Introduction. Sprenkle, D.H. (Ed). *Divorce Therapy*. Journal of Psychotherapy & The Family. 1(3).
- Coşkun, N. (2022). Aile Arabuluculuğu Uygulama Becerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Sayısı*, 21(44). 756-785. doi: 10.46928/iticusbe.1146830
- Coşkun, S. ve Sarlak, D. (2020). Reasons for Divorce in Turkey and the Characteristics of Divorced Families: A Retrospective Analysis. *The Family Journal*. <https://doi.org/10.1177/1066480720904025>.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. SAGE Publications.
- Çakır, vd. (2022). Sosyal Çalışmacıların Mesleki Deneyimleri Aracılığıyla Boşanma ve Alkol/Madde Kullanım İlişkisinin Değerlendirilmesi. *DÜSBED*, 30, 155-188.
- Damota, M. D. (2019). The Effect of Divorce on Families' Life. *Journal of Culture, Society and Development*, 46 (2019). DOI: 10.7176/JCSD.
- Department of Justice Canada (2021). *Making Plans: A Guide to Parenting Arrangements After Separation or Divorce- How to Put Your Children First*. <https://www.justice.gc.ca/eng/fl-df/parent/mp-fdp/index.html>
- D'Onofrio, B. M. (2011). *Consequences of Separation/Divorce for Children*. *Encyclopedia on Early Childhood Development*. <https://www.child-encyclopedia.com/divorce-and-separation/according-experts/consequences-separationdivorce-children>.
- Duyan, V. (2003). *Sosyal Hizmetin İşlev ve Roller*. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 14(2), 1-22.

- Ember, C.R., Gonzalez, B. ve McCloskey, D. (2021). *Marriage and Family. Explaining Human Culture*. <https://hraf.yale.edu/ehc/summaries/marriage-and-family>.
- Emery, R. E. (2012). *Renegotiating Family Relationships: Divorce, Child Custody, and Mediation*. Guilford Press.
- Emery, R.E. (2021). *Divorce and Separation*. Encyclopedia on Early Childhood Development. <https://www.child-encyclopedia.com/pdf/complet/divorce-and-separation>.
- Erdim, L. ve Ergün, A. (2016). *Boşanmanın Ebeveyn ve Çocuk Üzerindeki Etkileri. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3 (1), 78-84. <https://doi.org/10.17681/hsp.13621>.
- Erickson, B.M. (1997). *Therapeutic Mediation: A Saner Way of Disputing*. <https://www.aaml.org/wp-content/uploads/TherapeuticMediation.pdf>.
- Erikel, M. ve Kamalova, Z. (2023). Boşanma Sürecinde Çatışma Yönetimi ve Aile Arabuluculuğu. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 4 (2), 1-22.
- E- Justice European, (2022). *Family Mediation in Germany*. e-justice.europa.eu.
- E- Justice European, (2023). *Divorce and Legal Separation in Germany*. e-justice.europa.eu.
- EuroStat Statistics Explained. (2023). *Demography of Europe 2023*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2023>.
- Family Mediation Council, (2014). *Family Mediation-Sorting Out Family Disputes Without Going Through Court*. www.familymediationcouncil.org.uk.
- Family Mediation Canada, (2024). *Specializations in Mediation*. www.fmc.ca.
- Faust, R. G. (1987). *A Model of Divorce Adjustment for Use in Family Service Agencies*. *Social Work*, 32(1), 78-80. <https://doi.org/10.1093/sw/32.1.78>

- Fırat, E. (2021). *Aile Arabuluculuğu*. Doktora Tezi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fırat, E. (2021). İngiltere’de Aile Arabulucularına Yönelik Uygulama (Etik) Kuralları. *Yargıtay Dergisi*, 47 (4), 1307-1342.
- Fırat, E. (2024). Amerika’da Aile Ve Boşanma Arabuluculuğuna Yönelik Uygulama Model Standartları. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (58), 179-210. <https://doi.org/10.54049/taad.1466845>.
- Fisher, E.O. (1973). A Guide to Divorce Counseling. *The Family Coordinator*, 22 (1), 55-61.
- Fisher, S. (2000). *Working with Conflict: Skills and Strategies for Action*. Zed Books.
- Folberg, J. (1983). A Mediation Overview: History and Dimensions of Practice. *Mediation Quarterly*, (1), 3-13. <https://doi.org/10.1002/crq.39019830103>.
- Folberg, J., Milne, A.N., Salem, P. (2004). *Divorce and Family Mediation: Models, Techniques, and Applications*. Guilford Press.
- Folberg, J. ve Taylor, A. (1984). *Mediation: A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts Without Litigation*. Jossey-Bass Inc. U.S.
- Folger, J. P., & Bush, R. A. B. (1996). Transformative Mediation and Third-party Intervention: Ten Hallmarks of a Transformative Approach to Practice. *Mediation Quarterly*, 13(4), 263-278. <https://doi.org/10.1002/crq.3900130403>.
- Furstenberg, F. F. ve Kiernan, K. E. (2001). Delayed Parental Divorce: How Much Do Children Benefit?. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 446-457. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00446.x>.
- Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri İle Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Aile Danışma Merkezleri Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete 28401 (4 Eylül 2012).

- Gilgun, J.F. ve Abrams, L.S. (2002). The Nature and Usefulness of Qualitative Social Work Research. *Qualitative Social Work*, 1(1), 39-55. doi: 1473-3250[200203]1:1;39-55;021743
- Goodman, E.S. (1973). Marriage Counselling as Science Some Research Considerations. *The Family Coordinator*, 22 (1), 111-116.
- Goundry, S.A., Peters, Y. ve Currie, R. (1998). *Family Mediation in Canada: Implications for Women's Equality. Status of Women Canada*. Ottawa. <http://www.swc-cfc.gc.ca/>.
- Government of Canada. (2022). *Voice and Support: Programs for Children Experiencing Parental Separation and Divorce*. https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/2004_2/index.html.
- Government of Canada. (2022). *Information and Education Services About Divorce and Separation*. <https://www.justice.gc.ca/eng/fl-df/fjs-sjf/bfjs-sjfb/fis-sif.html>.
- Green, J. (2010). *Divorce Therapy: Helping Families Separate and Reorganize*. <https://www.childandfamilymentalhealth.com/pdf/divorce-therapy.pdf>
- Güler, K. ve Kalafat, B. (2022). Boşanma ve Boşanmanın Yetişkinler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science*, 10 (135), 207-237.
- Güllü, A. (2015). *Eşten Beklenti Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hackney, H. ve Bernard, J. M. (1990). Dyadic Adjustment Processes in Divorce Counseling. *Journal of Counseling & Development*, 69(2), 134-143. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1990.tb01474.x>
- Hansen, T. (2003). *The Narrative Approach to Mediation*. www.mediate.com.
- Hartmann, J. (2004). *Interventions for The Separated and Divorced: Functions and Effectiveness*. Doktora Tezi. Philipps-University of Marburg.

- Heitler, S. (2001). Combined Individual/Marital Therapy: A Conflict Resolution Framework and Ethical Considerations. *Journal of Psychotherapy Integration*, 11(3), 349–383. <https://doi.org/10.1023/A:1016606317558>
- Hornberger, R. E. (2020). *What to Expect During Court-Ordered Divorce Counseling*. <https://divorce-longisland.com/what-to-expect-during-court-ordered-divorce-counseling/>
- Hozman, T.L. ve Froiland, D.J. (1976). Families in Divorce: A Proposed Model for Counseling the Children. *The Family Coordinator*, 25 (3), 271-276.
- Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Resmi Gazete 27836 (4 Şubat 2011). Kanun No. 6100.
- Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu, Resmi Gazete 28331 (22 Haziran 2012). Kanun No. 6325.
- IFSW. (2014). *Global Definition Of Social Work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.
- Irving, H.H. ve Benjamin, M. (1995). *Family Contemporary Issues*. Sage Publications. California.
- Irving, H.H. ve Benjamin, M. (2002). *Therapeutic Family Mediation: Helping Families Resolve Conflict*. Sage Publications. California.
- İl, S. (2009). Aile Arabuluculuğu. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20 (1), 23-32.
- İl, S. (1986). Bir Alkoliğin Aile İlişkileri: Vaka İncelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 4 (2,3), 179-195.
- İl, S. (2001). Polisin Aile Yaşamı. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 12 (3), 50-58.
- İplikçi, A. B. ve Şahin Acar, B. (2019). Kim Ebeveyn? 12-Yaş Çocuklarının Ebeveynleşme Davranışlarını Yordayan Etkenler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 34(84),1-15. doi.org/10.31828/tpd1300443320180704m000007.
- Karabacak, H. Ve Saticı, E. (2021). Çatışma Yönetimi Stratejileri: İç Denetçiler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Sayıştay Dergisi*, (120), 9-34.

- Karaca, C. ve Çam, Y. (2019). Türkiye’de Sosyal Devlet Anlayışının Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 176, 72-97.
- Karakoç, B. ve Duran, Ş. (2015). Devlet Hastanelerinde Psikiyatri Uygulamaları: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Türkiye Psikiyatri Derneği Değerlendirme ve Görüş Belgeleri*. <https://psikiyatri.org.tr/1417/turkiye-psikiyatri-dernegi-20-yasinda>.
- Karataş, K. Ve Ural, N. (2016). *Aile Danışmanlığı*. Aile Eğitimi. Eskişehir: AÖF Yayını.
- Karcioğlu, F. ve Alioğulları, Z. (2012). Çatışmanın Nedenleri ve Çatışma Yönetim Tarzları İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 215-237.
- Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı. (1994). *1994 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyonu Raporları*. Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları. Ankara. <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/f5mfarme/1994-uluslararası-aile-yılı-özel-ihhtisas-komisyon-raporları.pdf>.
- Karakuş, B. N. ve ark. (2021). Bağımlılık Fizyopatolojisine Genel Bakış. *Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 158-165.
- Kavasoglu, A. ve Gündoğdu, T. (2021). Aile Arabuluculuğunun Tarihi Gelişimi ve Ülkemizdeki Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 771-789.
- Kelly, J.B. (2000). Issues Facing The Family Mediation Field. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 1(37), 37-43.
- Ketani, A. (2018). Family Mediation in England and Wales: Children’s Voice. *Anuario Jurídico y Económico Escorialense*, 589-602.
- Kızmaz, Z. Ve Altuğ, S. (2019). Aile Sorunlarının Ortaya Çıkmasında Ebeveyn Müdahalelerinin Etkisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 538-557.

- Knox, B. (2014). *A Consideration of a Mandatory Family Mediation Model under section 9 of the British Columbia Family Law Act*. Yüksek Lisans Tezi. University of Victoria. School of Public Administration, Faculty of Human and Social Development.
- Koerner, A. F. ve Fitzpatrick, M. A. (2004). *Communication in Intact Families*. In A. Vangelisti (Ed.). *Handbook of Family Communication* (S. 177-195). Lawrence Erlbaum Associations.
- Koyuncu Şahin, M. (2021). *Olumlu Ebeveynlik Programının Çocukların Davranış Problemlerine, Ebeveynlerin Disiplin Yöntemlerine ve Ebeveyn-çocuk İlişkinine Etkisi*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kökdemir D. ve Sığırı Ü. (2017). Çatışma Teorisi. Yeşilirmak, A. ve Kekeç, E.K. (Ed). *Temel Arabuluculuk Eğitimi: Katılımcı Kitabı*. (S. 55-74). Ankara: Avrupa Konseyi.
- Köseoğlu, B. ve Kocaağa, K. (2009). *Aile Hukuku ve Uygulaması* (1. Baskı). Türk Barolar Birliği Yayınları.
- Koroğlu, T. (2013). *Üniversite Gençliğinin Evlilik, Aile ve Boşanma Konusundaki Düşünce ve Görüşleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Karabük Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Körük, S. Ve Sapmaz, F. (2019). Boşanma Danışmanlığı. E. Hamarta (Ed.), *21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*. (S. 134-141). Türk PDR Derneği Yayınları.
- Küçük, S. (2017). *Evlendirme Yönetmeliği Uygulaması*. T.C. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü.
- Lameei, V. ve Bilici, Mustafa. Dinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Rolü ve Değerlendirilmesi. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(19), 57-68. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izusbd>.

- Langham, R. Y. (2023, Temmuz 7). *Divorce Counseling*.
<https://www.therapytribe.com/therapy/divorce-counseling-advice-support/>.
- Lawler, M. K. (1990). *Transitioning Through Divorce: Five Steps to A "Good" Divorce*. Oklahoma Cooperative Extension Service.
- Lowry, R. L. (2004). Evaluative Mediation. Folberg, J., Milne, A. Ve Salem, P. (Ed),
Divorce and Family Mediation- Models, Techniques and Applications (S.72-91). The Guilford Press. New York.
- MacArthur, J. D. (2005). *The Functional Family. Marriage and Families*. 16 (10). S. 12-21.
- Mazlum, İ. (2020). Alman Hukuku'nda Aile Arabuluculuğu. *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 2359-2382.
- Mayer, B. (2000). *The Dynamics of Conflict Resolution*. Jossey-Bass.
- Medeni Kanun (MK), Resmi Gazete 24607 (22 Kasım 2001). Kanun No. 4721.
- Mid Mediation&Counselling, (2022). *Moving Families Forward*. www.midmediation.org.uk.
- Minister of Public Works and Government Services Canada. (2000). *Helping Children and Youth Live with Separation and Divorce*. Health Canada. Ontario.
https://www.phac-aspc.gc.ca/publicat/mh-sm/pdf/booklet_e.pdf
- Miranda, A. (2014). The Origins of Mediation and the A.D.R. Tools. *Mediation in Europe at the Cross Road of Different Legal Culture*, 9-26.
- Morgan, D. H. J. (2019). Family Troubles, Troubling Families, and Family Practices. *Sage Journals*, 40 (16). <https://doi.org/10.1177/0192513X19848799>.
- Moore, C.W. (1996). *The Mediation Process: Pratical Strategies for Resolving Conflict*. Second Edition. San Francisco. Jossey- Bass Publishers.

- Munby, J. (2021). *Family Mediation in England and Wales: A Guide for Judges, Magistrates and Legal Advisors*. Family Justice Council. Family Justice Council. www.familylaw.co.uk.
- Murdock, G.P. (1949) *Social Structure*. The MacMillan Company. New York.
- Mutlu, Z. (2017). Aile Mahkemelerinde Sosyal İnceleme Raporu. *Sosyal Hizmet* (S.80-88). Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını. Ankara.
- Nassuna, R. (2016). *Mediation at the Road of Intersection: The case of Family Division*, Kampala High Court. International Institute of Social Studies. Yüksek Lisans Tezi.
- NELFT NHS Foundation Trust. (2023). *Parental Separation Resources: For Children, Adolescents, Parents, and Schools*. <https://www.nelft.nhs.uk/camhs-parental-separation/>.
- New York State Unified Court System, (2022). *Alternative Dispute Resolution- Family and Divorce Mediation*. www.nycourts.gov.
- Nichols, M.P. (2017). *Family Therapy: Concepts & Methods*. Eleventh Edition. Alliant International University. Pearson.
- Nichols, W.C. (1973). *The Field of Marriage Counseling: A Brief Overview*. The Family Coordinator, 22 (1), 3-13.
- Panganiban, K. (2023). *Divorce Counseling: How It Works, Cost, & What to Expect*. <https://www.choosingtherapy.com/divorce-counseling/>.
- Our Family Wizard. (2023). *Divorce & Child Custody Resources by Region*. <https://www.ourfamilywizard.com/centro-de-informacion/recursos-regionales>.
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 140-161 doi:10.5455/cap.20130510.
- Öngören, S. (2017). Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (13), 73-87.

- Ögel, K. (2010). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*. Yeniden Yayınları. İstanbul.
- Özbek, M. (2005). “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin ‘Aile Arabuluculuğu’ Konulu Tavsiye Kararı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 71-102.
- Özcan Çelik, B. (2015). *Genel Boşanma Sebebi olarak Evlilik Birliğinin Temelden Sarsılması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parkinson, L. (2018). *Family Mediation*. Açık Ceza İnfaz Kurumu Matbaası. Ankara.
- Parlak, E. (2019). *Sosyal Hizmet Perspektifinden Aile Arabuluculuğu Uygulamalarının İncelenmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Payne, M. (2020). *How to Use Social Work Theory in Practice*. Policy Press.
- Psychology Today. (2024). *Divorce*.
www.psychologytoday.com/us/therapists?category=divorce.
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1 (15), 15-34.
- Rachael, F. ve Angela, L. (2014). Hearing Parties’ Voices In Coordinated Family Dispute Resolution (CFDR): An Australian Pilot Of A Family Mediation Model Designed For Matters Involving A History Of Domestic Violence. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 36(4), 392-402.
- Rahim, M.A. (2001). *Managing Conflict in Organizations (3. Baskı)*. Quorum Books, Westport. Connecticut.
- Rahimi, S. A., Shakarbigi, A. R. ve Naderi, G. (2012). Phenomena Effects of Divorce on Families and Society. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(5), 4639-4647.
- Roberts, M. (2008). *Mediation In Family Disputes: Principles of Practice (3. Baskı)*. Routledge. England.

- Roberts, M. (2014). *Mediation In Family Disputes:Principles of Practice (4. Baskı)*. Routledge. England.
- Ryan, W.J. (t.y.) *Effective Couples Counseling*. <https://drwilliamryan.com>.
- Salminen, K. (2018). Mediation and the Best Interests of the Child from the Child Law Perspective. *Nordic Mediation Research*, 209-229. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73019-6_11.
- Sancar, E. (2017). *Madde Kullanım Bozukluğunun Kişilerin Yaşamları Üzerine Olumsuz Etkileri ile Hastaların İşlevsellikleri ve Evlilik Uyumlarının Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Sayan Karahan, A. (2022). Boşanma Sürecinde Psikolojik Müdahaleler Üzerine Bir Derleme. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 9 (1), 88-111.
- Saygı, D. (2011). *Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması ve Anne-Çocuk İlişkisinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi: İstanbul Örnelemi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Selçuk, Ü. Ve Erdem Tuzlukaya, Ş. (2013). Çalışma Yaşamı ve Kadın. L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung, ve A. Şimşek (Ed). *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*. Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Smyth, B.M. ve Moloney, L. (2003). Therapeutic Divorce Mediation: Strengths, Limitations, and Future Directions. *Journal of Family Studies*, 9 (2), 161-186. <https://psycnet.apa.org/doi/10.5172/jfs.9.2.161>.
- Şen, B. (2013). *Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şener, A. Ve Terzioğlu, G. (2008). Bazı Sosyo-Ekonomik ve Demografik Değişkenler İle İletişimin Eşler Arası Uyuma Etkisinin Araştırılması. *Aile ve Toplum Dergisi*, 13 (4), 8-20.

- Tekben, T. (2020). Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Sebebine Dayalı Boşanma Üzerine Bir İnceleme. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 1077-1130.
- Tekin, H.H. (2012). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116.
- Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı Ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153-182.
- Tongco, D.C. (2007). Purposive Sampling as a Tool for Informant Selection. *Ethnobotany Research & Applications*, 5, 147-158. DOI: 10.17348/era.5.0.147-158.
- Torun, F. (2011). Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(3), 466-482. Doi:10.5455/cap.20110321.
- Tuncay, T. (2017). Sosyal Hizmet Eğitiminin Etik Yönleri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 1(2), 1-9.
- Trenczek, T. ve Loode, S. (2012). Mediation “Made in Germany” – A Quality Product. *Australasian Dispute Resolution Journal*, 23(1), 61-70.
- TÜİK, (2023). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması*. www.data.tuik.gov.tr.
- TÜİK, (2001). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. www.data.tuik.gov.tr.
- TÜİK, (2023). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. www.data.tuik.gov.tr.
- TÜİK, (2021). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*. www.data.tuik.gov.tr.
- Türkarşlan, D. N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 11(11), 99-108. <https://doi.org/10.21560/spcd.50096>.
- Türkiye Barolar Birliği, (2011). *Dünyada Arabuluculuk Uygulamaları Konferansı*. Ankara.

- UN, (2012). United Nations Guidance for Effective Mediation. New York. <https://rc-services-assets.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/UN%20Guidance%20for%20Effective%20Mediation.pdf>.
- USA Census Bureau, (2020). U.S. Marriage and Divorce Rates by State: 2009 & 2019. <https://www.census.gov/library/visualizations/interactive/marriage-divorce-rates-by-state-2009-2019.html>
- Ünal, M. (2009). Çocuk Gelişiminde Oyun Alanlarının Yeri ve Önemi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Enstitüsü*, 10(2), 95-110.
- Ünal, S. (2010). *Aile İçi Şiddet; Çatışma ve Sorun Çözme*. İnönü Üniversitesi İNUZEM Uzaktan Eğitim Yayını. Malatya.
- Vatandaş, D. D. C. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.
- Weigel, D.J. (2008). The Concept of Family: An Analysis of Laypeople's Views of Family. *Journal of Family Issues*, 29 (11), 1426-1447.
- Westermarck, E. (1968). *A Short History of Marriage*. Humanities Press.
- WHO. (2015) *Definition and Typology of Violence*. <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach>.
- Wimalasena, N.A. (2016). An Analytical Study of Definitions of the Term "Marriage". *International Journal of Humanities Social Science*, 6 (1), 166-174.
- Wolcott, I. Ve Hughes, J. (1999). Toward Understanding the Reasons for Divorce. (Working Paper 20). Australian Institute of Family Studies.
- Yaşa, U. (2019). *Aile Bütünlüğünün Korunmasında Aile Arabuluculuğu Gerekliliği*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yeşilirmak, A. (2017). Arabuluculuk Nedir?. Yeşilirmak, A. ve Kekeç, E.K. (Ed). *Temel Arabuluculuk Eğitimi: Katılımcı Kitabı*. (S. 25-43). Ankara: Avrupa Konseyi.

- Yıldırım, B. (2020). Sosyal Hizmet Uygulamasında Bowen'ın Aile Sistemleri Yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 287-312. DOI: 10.21560/spcd.vi.508699
- Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmete Giriş (2.)*. (Çev. Ed.) Durdu Baran Çiftçi. Nika Yayınevi. Ankara.
- Zengin, T. (2020). *Boşanma Süreci Danışmanlığı Ve Aile Arabuluculuğu Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zubaroğlu Yanardağ, M., Özmete, E., & Zubaroğlu Yanardağ, M. (2016). Erkeklerin Bakış Açısıyla Toplumsal Cinsiyet Rollerini: Kadın ve Erkek Olmanın Değeri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 91-107. Doi.Org/10.20296/Tsad.12106.

EK. 1 ARAŞTIRMAYA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Araştırmacının Beyanı

Merhabalar, ben Ceren KOÇ. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimi görüyorum. Sizi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı kapsamında, Prof. Dr. Sunay İL ile yürüttüğümüz “Çiftlerin Boşanma Deneyimleri Üzerinden Aile Arabuluculuğu ve Boşanma Danışmanlığı İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi: Ankara İli Örneği” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı, evlilik birliği temelden sarsılmış çiftlerin boşanma süreci deneyimlerini ve aile arabuluculuğu ile boşanma danışmanlığı hizmetlerine duydukları ihtiyaçların ortaya konulması ve bu doğrultuda uygulama modeline ilişkin önerilerin geliştirilmesidir. Bu doğrultuda konuyla ilgili araştırmanın öznelereinden biri olarak değerli deneyimlerinizi dinlemek ve bu yolda birlikte ilerlemeyi diliyoruz.

Görüşmeye başlamadan önce araştırmaya katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığını belirterek sizden bu formu dikkatle okumanızı rica ediyoruz. Görüşmemize yönelik biz daha önce bazı sorular hazırladık fakat bu soruların dışında da anlatmak istediklerinizle beni yönlendirebilirsiniz. Görüşme esnasında bilinçsizce sizi incitecek bir şey sarf edersem lütfen beni durdurun.

Bu çalışma için “Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu”ndan etik açıdan uygunluk izni alınmıştır. Kimliğiniz araştırma süresince ve sonrasında tamamen gizli tutulacak olup görüşmemizde paylaştığımız deneyimleriniz yalnızca bilimsel amaçla kullanılacaktır.

Sosyodemografik özelliklerinize ve kısa özgeçmişinize araştırmanın “yöntem” bölümünde isminiz gizli tutularak yer verilecektir. Tarafınıza yöneltilen sorulara verdiğiniz yanıtlar ve yaptığınız yorumlar ise adınızın ve soyadınızın baş harfleri kullanılarak araştırmanın ilgili bölümlerinde kullanılacaktır. Sizden beklenen, çalışmanın amacına ulaşabilmesi için tarafınıza yöneltilen sorulara kimsenin baskısı altında kalmadan, içtenlikle yanıt vermenizdir. Sizin deneyimlerinizi, duygu ve düşüncelerinizi çok önemsiyoruz. Tüm bunları eksiksiz bir şekilde ortaya koymak ise sizin deneyimlerinizi görünür kılacaktır. Bu nedenle görüşme sürecinizde değerli

anlatılarınızı eksiksiz olarak yazıya dökülebilmek ve yalnızca araştırmanın amacı doğrultusunda kullanabilmek amacıyla ses kayıt cihazı kullanılmasını kabul etmenizi rica ediyoruz.

Araştırma kapsamında yapılacak harcamalarla ilgili bir sorumluluğunuz bulunmamaktadır ve araştırmaya katıldığınız için tarafınıza herhangi bir ödeme yapılmayacaktır. Bu formu okuyup onaylamanız araştırmaya gönüllü olarak katıldığınız anlamına gelmektedir. Ancak görüşme sürecinin herhangi bir anında ya da araştırmaya katıldıktan sonra gerekçe belirtmeksizin çalışmayı bırakma hakkına sahip olduğunuzu belirtmek isteriz.

Bize suil@hacettepe.edu.tr ve cereenad@gmail.com e-posta adresleri ve 0541 265 5607 numaralı telefon üzerinden ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında çalışmanın sizinle paylaşılmasını istiyorsanız bu kanallar aracılığıyla bizimle iletişime geçebilirsiniz.

Katılımcının Beyanı;

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum; davet edildiğim çalışmanın kapsamını, amacını anladım. Bu koşullarda ilgili araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı altında kalmadan katılmayı kabul ediyorum; bilgilendirmiş onam formunu kendi hür irademle imzalıyorum.

Tarih:

Katılımcı;

Adı, Soyadı:

Adres:

Tel:

İmza

Görüşmeyi Yapan Araştırmacının;

Adı, Soyadı: Ceren KOÇ

Adres: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü – Beytepe, ANKARA

İletişim Adresi: cereenad@gmail.com

İmza:

EK 2. YARI YAPILANDIRILMIŞ DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME FORMU

“Çiftlerin Boşanma Deneyimleri Üzerinden Aile Arabuluculuğu ve Boşanma Danışmanlığı İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi: Ankara İli Örneği” isimli bu araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı bünyesinde, Prof. Dr. Sunay İL’in danışmanlığında gerçekleştirilmektedir. Verdiğiniz yanıtlar yalnızca araştırmanın amaçları doğrultusunda kullanılacak ve gizli tutulacaktır. Görüşme, yanıtlarınızın unutulmaması ve akışın bozulmaması amacıyla ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınacaktır. Görüşmeyi kabul ettiğiniz ve tarafınıza yöneltilen sorulara içtenlikle cevap verdiğiniz için şimdiden teşekkür ederiz.

Ceren KOÇ

Katılımcıların;

1. Kişisel Bilgilerine Dair Sorular

S.1.1. Kendinizden biraz bahsedebilir misiniz? (Yaş, eğitim durumu, çalışma durumu, evlilik geçmişi, çocuk sayısı vb.)

2. Evlilik Birliği Sürecine Dair Sorular

S.2.1. Evlilik birliği süresince eski eşinizle olan ilişkinizi anlatabilir misiniz?

S.2.2 Evlilik birliği süresince çatışma ve uyuşmazlıklarla nasıl baş ediyordunuz?

S.2.3. Müşterek çocuklarınızla ilişkinizi anlatabilir misiniz?

3. Boşanma Sürecine Dair Sorular

S.3.1. Boşanma sürecine ilişkin deneyimlerinizi anlatabilir misiniz?

S.3.2 Boşanma sürecinde hizmetlere erişim açısından sorun yaşadınız mı? Sorun yaşadıysanız bunlar neler ve bu sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz?

S.3.3. Boşanma kararı aldıktan sonra nasıl güçlüklerle karşılaştınız? (Bireysel yaşamda, aile içinde ve toplumsal hayatta karşılaşılan güçlükler)

S.3.4. Bu güçlüklerle nasıl başa çıkıyorsunuz?

4. Aile Arabuluculuğu ve Boşanma Danışmanlığı Uygulamalarına Dair Sorular

S.4.1. Boşanma sürecine yönelik ne tür uygulamaların olmasını isterdiniz?

S.4.2. Arabuluculuk uygulaması hakkında neler bildiğiniz anlatabilir misiniz?

S.4.3. Boşanma danışmanlığı uygulaması hakkında neler bildiğiniz anlatabilir misiniz?

S.4.2 Boşanma sürecinde arabuluculuk ve boşanma danışmanlığı hizmetlerine yönelik önerileriniz nelerdir?

Son olarak, eklemek istediğiniz bir şey var mı?

EK 4. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Tarih: 16/05/2023 12:54
Sayı: E-35853172-300-00002847650

00002847650

Sayı : E-35853172-300-00002847650
Konu : Etik Komisyon İzni (Ceren KOÇ)

16.05.2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 27.04.2023 tarihli ve E-12908312-300-00002818667 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Ceren KOÇ**'un, **Prof. Dr. Sunay İL** danışmanlığında hazırladığı; "**Çiftlerin Boşanma Deneyimleri Üzerinden Aile Arabuluculuğu ve Boşanma Danışmanlığı İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi: Ankara İli Örneği**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **09 Mayıs 2023** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Sibel AKSU YILDIRIM
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: C7C6FBB2-5EAA-45BE-85C8-F853E9C23B3C

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/lu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Çağla Handan GÜL

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Bilgisayar İşletmeni

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: 03123051008

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

